Тийа Вейц

Олӧм вояс

В. Т. Чистанец.

(1915 воын)

ТИМА ВЕНЬ
(В. Т. Чисталев)

ОЛӦМ ВОЯС

(Бӧрйӧм гижӧдъяс)

ИЖЕМСКАЯ городская биб-ка
Ухтинского района

Сыктывкар
Коми Книжной Издательство
1957

ТИМА ВЕНЬЛӧН ГИЖӧДЪЯС

Нёбдінса Виктор, Илля Вась, Ёгор Колегов, Ичӧт Иван, Михаил Лебедев... Коді коми уджалысь йӧз пӧвстысь эз тӧдлы тайӧ нимъяссӧ кызьӧд-комынӧд воясын! Налысь гижӧдъяссӧ — кывбуръяс, висьтъяс, ворсанторъяс да мойдъяс — лыддьылісны быд сиктын, лунсьӧмӧснас школаын, а рытнас мам-батьлы. И тӧдлісны тайӧ коми гижысьяссӧ пӧрысьяс и томъяс. Тӧдлісны и радейтлісны, лыддьылісны ӧткодя Эжва дорын и Печораын, Сыктыв пӧлӧн и Луз дорын, Мезень да Вашка вылын и Емва йылын.

Коми сӧветскӧй писательяс пӧвстысь уджалысь йӧзлы вӧлі тӧдса и писатель Тима Вень — Вениамин Тимофеевич Чисталёв.

Вениамин Тимофеевич чужис 1890 воын октябрь 8-ӧд лунӧ Усть-Сысольскӧй уездса Помӧсдін сиктын. Батьыс сылӧн вӧлӧма волостнӧй писарӧн. Помӧсдінскӧй начальнӧй школа помалӧм бӧрын Вениамин Тимофеевич велӧдчис Деревянскӧй второкласснӧй школаын. «Сэк кежлӧ менам синводзӧй дзикӧдз нин воссис,— гижӧ Тима Вень.— Кӧсйыси лоны культурнӧй крестьянинӧн либӧ школаын велӧдны. Мукӧд ёртъяс пыриснысь служитны — кодыс писарӧ, кодыс саломщикӧ да приказчикӧ. Ме мӧдӧдчи «учительскӧй звание» корсьны. Муні Тотьма карӧ учительскӧй семинарияӧ. Но кыскӧ мивоклы сэтчӧ пырны! Провалитісны».

Та бӧрын В. Чисталёв бӧр локтіс гортас да заводитіс перйыны учитель ним ас кежас экзаменъясӧ лӧсьӧдчӧмӧн. Сійӧ нёлькысь сетліс шыӧдчӧм учительӧ босьтӧм йылысь да во мысти (1908 воын) муртсапырысь веськалі Пожӧгса школаӧ.

Тайӧ кадас Тима Вень первойысь босьтчылӧ гижны комиӧн ичӧт школаясын велӧдчысьяслы книгаяс. Сійӧ гижліс «Быдманторъяс»— вӧрпу йылысь книга да лӧсьӧдліс роча-комиа букварь. Но паськӧдны коми кыв вылын книгаяс царь власть дырйи эз вӧв некутшӧм туй, коми кыв вылын оз позь вӧлі велӧдны школаясын.

Вит во школаын велӧдӧм бӧрын Тима Вень эновтчыліс учителялӧмысь, «объявитліс бойкот» некутшӧм помкатӧг сійӧс мӧд школаӧ вуджӧдны кӧсйӧмысь. Сійӧ пырис волостнӧй писарӧ, кӧсйис уджавны йӧз костын. Но канцелярскӧй удж вылад «киясыд вӧлӧм кӧртӧдаӧсь»,— шуӧ сійӧ. Сэтысь лои бӧр петны. Буретш тайӧ кадас заводитчис Помӧсдінса крестьяналӧн вен «ыджыд школа» восьтӧм вӧсна. Сизим во чӧж муніс тайӧ вензьӧм-гижасьӧмыс. Помӧсдінса крестьяна, а накӧд тшӧтш и Тима Вень шыӧдчылісны весиг Государственнӧй думаӧ, но медбӧрын налы воис черносотенец Пуришкевичсянь вочакыв: «Кутшӧм образование прӧстӧй йӧзлы, крестьяналы. Тырмас и прӧстӧй грамотаыс налы».

1915 воын Вениамин Тимофеевич муніс германскӧй война вылӧ.

Февральскӧй революция суис В. Т. Чисталёвӧс Киевын. Буретш тайӧ кадас Тима Вень заводитӧ гижны комиӧн. Сэкся кад йывсьыс сійӧ ачыс тадзи шуӧ: «збыльысь тыр сьӧлӧмӧн заводитчи гижны ас кывйӧн, вӧлись менам инасис сьӧлӧмӧй, вӧлись ме аддзи ассьым шуд-таланӧс... Мича муса Украиналӧн ывла вылыс менӧ садьмӧдіс поэзияӧн олӧмӧ».

Сӧветскӧй власть воясӧ, 1933 воӧдз, В. Т. Чисталёв — учитель Помӧсдінса школаын. Мукӧд водзмӧстчысь йӧзкӧд тшӧтш сійӧ уджалӧ первой коми учебникъяс да лыддьысян книгаяс лӧсьӧдӧм вылын. 1918 воын Тима Вень прамӧя нин босьтчис литературнӧй уджӧ, гижис да печатайтіс кывбуръяс, пьесаяс, рассказъяс да очеркъяс.

Кувсис Вениамин Тимофеевич Чисталёв 1939 вося октябрь 13-ӧд лунӧ.

* * *

Уна произведениеяс гижӧма Тима Веньлӧн. Сійӧ аслас произведениеясӧ зільліс пуктыны став сямсӧ да кужӧмлунсӧ, висьтавны сьӧлӧмысь петан кывъясӧн. Тима Вень аслас медводдза произведениеяссянь зілис гижны уджалысь йӧзлӧн олӧм йылысь, гижны народ йылысь да

народлы. Сы водзын эз сулавлыны вопросъяс примитны либö не примитны Октябрьскöй революция, мый йылысь да кодлы гижны. Челядьдырйиыс на сійö лыддьывліс нелегальнöй книгаяс да весиг РСДРП-лысь воззвание, коді вöлі веськалöма Помöсдінö. А Октябрьскöй революция бöрын «воссис йöз пальöдан удж миянлы... Октябрсянь эг тöдлы, кыдзи воясыс колины öдйö, öтамöдыскöд вежласиг-котöртігтыр»,— гижліс ас йывсьыс писатель.

Ыджыд диапазоныс В. Т. Чисталёв-поэтлöн да прозаиклöн. Сійö гижö гырысь эпическöй произведениеяс— поэмаяс «Му вежандыр» да «Ленин гу дорын», гижö уна лирическöй стихотворениеяс, кодъясöн чуксалö тышкасьны важ олöмкöд, босьтчыны тэчны выль олöм. Сійö переведитö коми кыв вылö А. М. Горькийлысь «Тöвйыв варыш» («Песня о Соколе») да «Водзмöстчысь Данко», Пушкинлысь, Лермонтовлысь да Языковлысь тöдчана произведениеяс, кодъяс петкöдлöны олöмыслöн водзö мунöм вöсна тыш.

Тима Вень уна гижö войвыв природа мичлун йылысь, гижö зэв кыпыд ывлавыв серпасъяс. Сійö вöлі, пожалуй, ывлавывсö, войвыв природасö коми кыв вылын первой сьылысьöн. Лыддян сылысь стихъясöн да прозаöн гижöм посньыдик ывлавыв серпасъяссö да тэ син водзö сувтö Войвывлöн ловъя природаыс аслас став суров мичлуннас. Со, шуам, «Тулыс воöм» либö «Тувсов войын». А мыйта поэзияыс сылöн сэтшöм мича произведениеын, кыдзи «Во гöгöр кытшовтöм», кодöс сетöма пöткаяс сьылöм шыöн. Школаын велöдчысь быд детинка да нывка кокниа велöдас наизусть сьыланкывъяс кодь сэтшöм стихотворениеяс, кыдзи «Пышкай», «Тöвся туроб войö», «Кисьтö кельыд югöр» да мукöдъясöс.

Кор первой босьтчан лыддьыны Тима Веньöс, синмад шыбитчö, мый сылöн этша гражданскöй лирикаыс да уна интимнöйыс, кöні уна «эськöыс» да «ок, эськöыс». Сылöн эмöсь сэтшöм стихотворениеяс, кодъясын явö тöдчö кутшömкö шогсьöм, надея воштöм. Со кöть, шуам, татшöм стихотворение:

Кодлы ме висьтала шогöс?
Код водзын сьылышта-бöрда?
Кодлы нö норася-горза?
Кодöс нö сы вылö бöръя?

Коді нӧ? Абу тай некод.
Тэ водзын сӧмын ме, муза,
Висьтала аскежся думъяс:
Тэ сӧмын ӧтнад мен муса!

Татшӧм сяма стихотворениеяссӧ поэт гижліс Сӧветскӧй власть воясӧ, кор, кыдзи сійӧ ачыс шуӧ, олӧмыс воссис да кутіс панласьӧмӧн ӧдйӧ мунны водзӧ. Первойсӧ кажитчӧ лӧсявтӧмӧн, тешкодьӧн татшӧм стихотворениеяссӧ поэтлӧн гижӧмыс. Но тані нинӧм торъя гӧгӧрвотӧмыс абу. Тима Веньлӧн творческӧй туйыс, кыдзи овлӧ и мукӧд поэтъяслӧн, эз вӧв зэлӧдӧм сунис кодь веськыд. Творческӧй туйяссӧ корсиг поэт эз пырысь-пыр куж кыптыны колана вылнаӧ.

А сэсся и оз позь шуны, мый быд стихотворение вдохновитӧма сійӧс гижан кадӧн. Тима Вень аслысногӧн воспринимайтӧ талунъяыскӧд тшӧтш важъясӧ. Писатель уна аддзыліс важ мирлысь лёксӧ, несправедливостьсӧ, но сэки, царь власть дырйи, эз вӧв позянлуныс гижны сы йылысь. Тайӧ позянлуныс лоис сӧмын Сӧветскӧй власть воясӧ. И со ӧні ыджыд вынӧн ловзис важ мир дінӧ писательлӧн став лӧглуныс, коді войдӧр кольліс поэт сьӧлӧм пытшкын. Ӧні поэт эз вермы овны ланьтӧмӧн, эз вермы не висьтавны важ курыд олӧм йылысь курыд мӧвпъяссӧ. Ми веськыда вермам шуны, мый сылысь элегическӧй, минорнӧй звучаниесӧ кыпӧдлісны буретш воддза кадся казьтылӧмъясыс, сылӧн сэкся тырбура лӧсявтӧм личнӧй олӧмыс. Тайӧс жӧ ми вермам ещӧ вынсьӧдны и аслас поэтлӧн произведениеясӧн. Со, например, Украина йылысь стихотворение сійӧ гижӧ 1925 воын. Сійӧ вӧлі Украинаын кӧкъямыс во сайын, ещӧ Октябрьскӧй революцияӧдз на. Сэкся Украина йылысь и поэт висьталӧ. Сійӧ оз сьыв индустриальнӧй да коллективизируйтӧм видз-му овмӧса Украина йылысь, кодӧс сійӧ эз аддзыв, а гижӧ:

Меным пыр на, коркӧ бӧрын
Син водзӧ тэ волан...
Аслад лӧня-небыд гажнад
Пель водзын тэ кылан.
Колипкайкӧд вишня садйын
Муслун кӧнкӧ сьылан;
Маа кӧра сынӧд тӧлӧн
Пӧлялан да пушкан...

Ёна колӧ радейтны «муса Украинаӧс», украинскӧй народӧс, «Оксанаӧс, муса мича нылӧс», мед татшӧм мичаа, сьӧлӧмсянь да небыда гижны на йылысь, сэтшӧм шоныда серпасавны найӧс.

Тима Вень заводитіс гижны коми литературалӧн первойысь кокйылӧ сувтан кадӧ. Сійӧ, кыдзи и мукӧд первой коми писательяс, муніс выль туйяс корсиг. Та вӧсна сылы паныдасьлісны гырысь сьӧкыдлунъяс, ковмис корсьысьны, литературасӧ лӧсьӧдӧмын участвуйтіг аслыс велӧдчыны. Сійӧ шулывліс, мый «лоӧ думайтны море тыр, а думсӧ петкӧдлыны сямман сӧмын содзтыр».

Поэтлысь тайӧ мӧвпсӧ бура восьтӧ «Ок, эськӧ!..» стихотворение, кӧні петкӧдлӧма сылысь ыджыд кӧсйӧмъяссӧ и сэки жӧ тырмытӧм на поэтическӧй вынсӧ. Тані дай мукӧд произведениеясын тӧдчӧ поэтлӧн ыджыд сьӧлӧм, сылӧн ыджыд кӧсйӧм вӧчны кыдз мый позьӧ унджык да бурджыка.

Тима Вень бура тӧдіс важ мир, коді шыбитліс уна миллион уджалысь йӧзӧс джаггӧрӧда сир курыд шогӧ, морт ним увтыртана олӧм вылӧ. Та вӧсна аслас произведениеясын поэт казьтылӧ став лёк важсӧ ыджыд лӧглунӧн, шуштӧм серпасъясӧн петкӧдлӧ уджалысь мортлысь сьӧкыда мырсьӧмсӧ, пемыдын тільсьӧмсӧ.

Кор видзӧдлан В. Чисталёвлысь литературнӧй наследствосӧ ставнас, бура тыдовтчӧ, мый поэт оз жалит важсӧ, оз воспевайт сійӧс, а мустӧмтӧ, велӧдӧ читательӧс став важ дінас лӧглунӧ, важсӧ ненавидитӧмӧ. Аслас ӧткымын критикъяслы, кодъяс зільлісны мыжавны Тима Веньӧс важ олӧм дорӧ синӧмысь, сӧмын важ йылысь висьталӧмысь, поэт татшӧм кывъясӧн вочавидзис «Кодарас ми?» поэмаын:

«Некод оз лысьт
тойыштны миӧс
Важ мира
йирӧ.
Мыйла?
— Да сійӧн,
мый сьӧлӧмъяс
йирӧмӧн йирліс
важ олас мирыс...»

Кыпыд кывъяс да гырысь образнӧй средствояс аддзӧ поэт выль олӧм, социалистическӧй действительность

петкӧдлігӧн. Сійӧ кыпӧдӧ, чуксалӧ уджалысь йӧзӧс выль олӧмӧ. Со, шуам, «Дорччысьяс» стихотворениеын поэт гижӧ:

«Мед бур лоас гӧр!
Пыді мед муркӧдас —
лукыртас мусӧ!
Няньӧн мед тырталас
войналысь гусӧ!
Мед дорччыськӧд гӧрысь
ӧтвылысь олас!
Мед чарлакӧд мӧлӧт
ӧтлаӧ кысяс!»

Поэтлӧн элегия йылысь, да и став творчество йылысь висьталігӧн колӧ шуны, мый Тима Веньлӧн вӧліны и ӧшибкаяс. Мича гижӧдъяскӧд тшӧтш паныдасьлӧны и идейно-художественнӧй боксянь слабиник стихъяс, кодъяс веркӧсӧсь, рассудочнӧйӧсь, а муköддырйиыс и натуралистическӧйӧсь. Торйӧн тайӧ тырмытӧмторъясыс тӧдчӧны сылӧн гырысь произведениеясас, тшӧтш и сэтшӧмъясын, кыдз «Му вежандыр», «Важ олӧм колльӧдӧм» да ӧткымын мукӧдъясын. Аслас творчестволӧн первой кадас поэт эз на куж тырбура петкӧдлыны вунӧдлытӧм художественнӧй образъясын выль олӧмлысь величиесӧ, сылӧн эз на тырмыны колана краскаясыс, мед бура кужны восьтыны сӧветскӧй йӧзлысь, коммунизм строитысьяслысь образъяссӧ.

* * *

Вениамин Тимофеевич Чисталёв колис ыджыд поэтическӧй наследие, но сійӧ коми литератураын век жӧ медся вына прозаӧн. Прозаӧн Тима Вень гижліс збыльысь ыджыд художественнӧй произведениеяс, создайтіс ыджыд обобщениеа образъяс, шуам, Трипан Васьлысь, Иван Ёгорлысь, Медасов Вечлысь, Сергей Васьлысь, Вартысь Ёгорлысь. Збыльысь, колӧ вӧлі помтӧг ёна зывӧктыны, ненавидитны важ пемыд, курыд олӧмсӧ, мед гижны сэтшӧм произведениеяс, кыдзи «Ӧти... дас куим миллион лыдысь», «Вартысь Ёгор» да мукӧдъясӧс.

«Ӧти... дас куим миллион лыдысь»— сійӧ висьт, коді вайӧдӧ син водзад империалистическӧй войналысь шуштӧм вояссӧ, кор Германияса, Англияса, Францияса, Россияса, Америкаса да мукӧд империалистическӧй хищникъяс шыбитлісны ӧта-мӧд выланыс став му вывсьыс 70 сайӧ миллион мортӧс. На лыдысь 13 миллионыс —

Россияса салдатъяс. Уджалысь йӧз вир вылын нажӧвитчисны капиталлӧн акулаяс, найӧ жӧ кӧсйисны шовинистическӧй ядӧн пӧдтыны кыптысь пролетарскӧй революциялысь вынсӧ. Но миръӧвӧй бойня восьтіс синъяссӧ уджалысь йӧзлысь, эрдӧдіс империалистическӧй правительствояслысь да налӧн кӧзяевалысь — монополистическӧй капиталлысь став преступлениеяссӧ... Воссьыны кутісны синъясыс уна миллион Сергей Васьяслӧн да Иван Ёгоръяслӧн, а уна Медасов Вечьяс лоисны большевикъяс радъясын. «Ӧти... дас куим миллион лыдысь» висьт — чорыд мыжалана документ империалистическӧй войнаяслы да война лоӧмсьыс мыжаяслы паныд.

Ыджыд да важнӧй тема кӧсйис кыпӧдны В. Чисталёв «Шог асыв» да «Сартаса биӧн» гижӧдъясын. Тані сёрниыс мунӧ коми уджалысь йӧз олӧмын сьӧкыд, но героическӧй кад йылысь, сы йылысь, кыдзи гражданскӧй война воясӧ муніс чорыд тыш выль, шуда олӧм вӧсна. Но Тима Вень тані эз сяммы петкӧдлыны сійӧ кадся ёсь классовӧй противоречиеяссӧ, и сылӧн «вӧрас оз тӧдчыны торъя пуясыс», кольӧ сӧмын ӧтгудыр гартчӧм нимтӧм масса. И та вӧсна чинӧ тайӧ гижӧдъясыслӧн лыддьысьысь вылӧ воздействуйтан выныс.

«Ыджыд висьт» гижӧдын, кодӧс ставнассӧ писатель эз удит помавны, медся тӧдчанаыс «Трипан Вась», кодӧс позьӧ лыддьыны кыдзи торъя рассказ. Ӧткымын критикъяс 30-ӧд воясын тайӧ рассказсьыс авторӧс мыжавлісны, мый сійӧ вӧйӧма мелкособственническӧй психология нюрӧ. Да, «Трипан Васьын» рисуйтӧма сьӧкыд картина, асьсӧ главнӧй геройсӧ петкӧдлӧма лысьӧмӧдзыс мелкӧй собственникӧн, коді ныр вылас усьтӧдз уджалӧ да медбӧръя лолыштӧмӧдзыс думайтӧ гӧльлунысь петӧм йылысь. Но татшӧм Трипан Васьясыс коллективизация кадӧдз вӧліны тысячаясӧн коми сиктын. Произведениеыс тайӧ петкӧдлӧ оз коллективизация кад, а ёна воддзаджык вояс.

«Трипан Васьын» писатель петкӧдліс реалистическӧй образ, коді вӧлі олӧмын, сэтшӧм пыдісянь восьтіс психологиясӧ, петкӧдліс сущностьсӧ крестьянинлысь, именнӧ мелкӧй собственниклысь, коді сӧнъяс ортӧдзыс, медбӧръя лолыштӧмӧдзыс уджаліс сӧмын сы могысь, мед корсьны кынӧмпӧт, петны страшнӧй нуждаысь, немортнога тшыгъялӧмысь. Таын и тӧдчанлуныс «Трипан Вась» рассказлӧн, та боксянь и колана сійӧ ӧнія читательлы.

Буретш татшöм Трипан Васьясöс миян Коммунистическöй партия нуöдіс выль туй кузя, социализм туй кузя, кор заводитіс пöртны олöмö великöй Ленинöн разработайтöм кооперативнöй план. Сыын и величиеыс миян партиялöн да сыöн вочöм делöлöн, мый тысячаясöн и тысячаясöн татшöм Трипан Васьясыс эз сöмын венны ассьыныс оланногсö, а вежисны ассьыныс психологиясö, лоисны коллективистъясöн, аддзисны шуд социалистическöй строительство туй вылын да асланыс киясöн, вöльнöй уджöн строитісны социализм.

Тайöс жö колö шуны «Кайла видзöдла» стихотворение йылысь. И тані писатель петкöдлö коми крестьянин-середняклысь мовпъяссö, коді абу на колхозын. Тайö произведениесö явö гижöма роч поэт А. Кольцов влияние улын да петкöдлö коллективизацияöдз ёна водзджыкся кад, гижöма сійöс 1921 воын. Мыйла тайöс лэдзам сборникын? Сійöн, мый быд уджалысь мортлы, а не сöмын миян странаын вöвлöм крестьянин-собственниклы, единоличниклы лöсялö аслас уджöн гордитчöм, ассьыс уджсö радейтöм.

В. Т. Чисталёв асьсö петкöдліс ыджыд художникöн и очеркъясын, кодъясöс гижöмö сійö босьтчыліс не öтчыд. Сійö кужліс тэчны мича сьыланкывъяс кодь поэзия уджлы, збыльысь поэтизируйтіс вöр лэдзысьлысь, кылöдчысьлысь, вöралысьлысь, видз-му вöдитысьлысь уджсö. Та йылысь висьталöны сылöн гижöдъяс «Вöр лэдзанінын», «Пуръясянінын», «Кер кылöдöм» да мукöдъяс. Торйöн интересной быд боксянь «Вöльдін» очерк. Вермас лоны, аслас исторической гипотезаясын чудь йылысь, «Коммусянь» воöм йылысь да с. в., В. Чисталев абу прав. Интересной тайö очеркыс важ да выль Вöльдінöс петкöдлömöн, коркöсясö да öніясö пыдісянь сравнивайтömöн, выльыслысь мичсö, венны позьтöм вынсö докажитömöн. Тайö очеркыс торъя интересной öні, Великöй Октябрлы 40 во тыран лунъясö. Сійö сетö позянлун видзöдлыны, кутшöм вöлі коми сикт дзик на неважöн, сöмын нелямын во сайын. Важсö бура тöдöм отсалö ещö ёнджыка, пыдісяньджык донъявны шуда талунъясö да аддзыны, кывны миян народлысь ёна мичаджык, долыджык аскиасö.

Колö ещö индыны Вениамин Тимофеевичлöн поэтической мастерство йылысь, сылöн мича кыв йылысь. Та боксянь сійö вöлі збыльысь ыджыд мастерöн, тöдчана

художникӧн. Сійӧ зэв бура тӧдіс коми народнӧй кыв да кужліс пӧльзуйтчыны сылӧн став озырлуннас да мичнас. Языкотворчествоын Тима Вень выступайтіс новаторӧн. Тані сылӧн вӧліны ӧшибкаяс (архаизмъясӧ сетчывліс). Но кызвыннассӧ сылӧн творчествоыс вӧлі йиджтысьӧма выльӧн, новаторствоӧн, народлысь культурасӧ кужӧмӧн используйтӧмӧн.

В. Чисталёв нуӧдіс коми-русскӧй словарь лӧсьӧдӧм кузя удж да тайӧ уджас муніс М. Горькийлӧн индӧд серти. Сійӧ аслас языкотворческӧй уджын вайӧдлывліс М. Горькийлысь кывъяссӧ: «Писатель-художниклы колӧ бура тӧдны миян зэв озыр словарысь став кыв запасъяссӧ да колӧ кужны бӧрйыны медся точнӧй, яснӧй да вына кывъяс». 1936 воӧдз Тима Вень аслас «коми-русскӧй словарӧ» чукӧртіс 3500 кыв.

Тайӧ уджыс и отсаліс поэтлы гижны ассьыс произведениеяссӧ сэтшӧм образнӧй, мича коми кывйӧн. Сійӧ торйӧн бура кужис пӧльзуйтчыны мича кывнас пейзажнӧй серпасъяс рисуйтігӧн, тшӧтш и мортлысь переживаниеяссӧ петкӧдлігӧн.

Медым пыдісянь гӧгӧрвоны Тима Веньӧн создайтӧм пейзажнӧй лирикалысь став мичсӧ, сыӧн ывлавыв сьылӧмсӧ да радейтны сы моз жӧ пӧся войвыв природасӧ, колӧ волыны водз тулысын, ытва дырйи, а сэсся петавны видзьяс вылӧ сэтшӧм мича да гажа местаясын, кыдзи Помӧсдін, сылӧн дзик сикт бердас парк-вӧрӧн, лӧнь Эжваӧн, коді ньӧжйӧндзи нуӧ ассьыс ваяссӧ дзоридзьясӧн вевттьысьӧм видзьяс костті. Буретш Эжва йывса став вӧр-ваыс тувсов асылын юковтан гора сынӧднас, гожся лунӧ оньыштӧм чӧв-лӧньнас, тӧвся войясын пельтӧ чунӧдмӧн швачкакылан кӧдзыднас ышӧдіс Вениамин Тимофеевичӧс ассьыс гижӧдъяссӧ создайтӧм вылӧ, коми вӧр-валысь мичсӧ сьыланкывйын моз петкӧдлӧмсӧ.

* * *

Вениамин Тимофеевич Чисталёв вӧлі миян писательӧн, сӧветскӧй писательӧн, сійӧ гижис уджалысь йӧз йылысь, гижис народлы.

Но писательлӧн творчествоас вӧліны шыбӧльяс, гырысь ӧшибкаяс. Ӧшибкаясыслысь помкаяссӧ ми мыйтакӧ водзынджык висьталім нин. Тані колӧ ещӧ пасйыны, мый комынӧд воясӧдз Тима Вень унатор олӧмсьыс эз гӧгӧр-

волы. Сійӧ ас творчествоас первойяссӧ эз сяммы петкӧдлыны олӧмыслысь правдасӧ, код вӧсна тышкасисны рабочӧй класс да уджалысь крестьяна великӧй Коммунистическӧй партия знамя улын.

В. Чисталёв вылӧ, событиеяс мунӧмын сыӧн унатор гӧгӧрвотӧмла, тӧдчана влияние вӧчліс К. Ф. Жаковлӧн реакционнӧй философияыс. Тайӧ торйӧн тӧдчис Тима Веньлӧн «Чукӧстчӧм» стихотворениеын, аслас первой книга дінӧ водзкывйын да ӧткымын мукӧд гижӧдъясын. Тайӧ влияние вӧснаыс В. Чисталёвлӧн лоліны и национальнӧй вопросын ӧшибкаяс, кор сійӧ сёрнитліс вообщӧ комиясӧс нартитӧм йылысь да вообщӧ рочьяс йылысь. Сійӧ эз аддзы коми йӧз пӧвстысь классӧвӧй расслоениесӧ. 1918 воын В. Чисталёв аслас вок Иона Чисталёвкӧд, А. А. Маеговкӧд, Н. А. Шаховкӧд ӧтлаын участвуйтіс сідз шусяна «коми автономист-социалистъяс чукӧрын». Кутшӧм вӧліны тайӧ организацияыслӧн могъясыс В. Чисталёв висьталӧм серти? Писатель шуӧ, мый тайӧ «чукӧрлӧн» могыс вӧлі паськӧдны революция, уджавны коми йӧз пӧвстын, тышкасьны шовинистъяскӧд, пыртны культура, образование коми йӧз пӧвстӧ, медводз лӧсьӧдны письменность, заводитны лэдзны книгаяс. «Колӧ вӧлі петкӧдлыны, мый коми кыв сэтшӧм жӧ кыв, кыдзи и быд йӧзлӧн, и сійӧ кывнас позьӧ висьтавны-гижны сэтшӧм жӧ мичаа-бура...» Сэкся условиеясын тайӧ вӧлі культурно-просветительнӧй группа, коді аслас национальнӧй ограниченность вӧсна эз вермы тырбура определитны классӧвӧй позицияяссӧ. Да и колӧ шуны, тайӧ группаыс эз вермы унасӧ вӧчны и культурно-просветительнӧй удж кузя, сы вӧсна мый членъясыс Помӧсдінысь регыд муніс-ны (А. А. Маегов — фронт вылӧ, мукӧдъясыс — Сыктывкарӧ общественно-политическӧй удж вылӧ).

Водзӧ В. Чисталёв аслас автобиографияын гижӧ, мый быд мортлы колӧ тӧдны сӧмын кык кыв — ассьыс чужан кывсӧ да интернациональнӧйӧс, а сы бӧрти пӧ ӧти кыв ставыслӧн му вылас лоӧ. Тані и тыдалӧ Тима Веньлӧн теоретическӧй вопросъясын сэкся слаблуныс. Абу прав сійӧ кык кыв йылысь сёрнитігӧн. Не сӧмын сэки (а тайӧс писатель гижліс 1924 воын), но весиг и матыса будущӧйын оз сувт вопрос интернациональнӧй кыв йылысь. Миян странаса став народъяс асланыс мӧд рӧднӧй кывйӧн лыддьӧны великӧй русскӧй народлысь кывсӧ, Ленинлысь да Плехановлысь, Пушкинлысь да Толстой-

лысь, Горькийлысь да Маяковскийлысь кывсö. Тадзи жö аслас бöръя олан воясö гöгöрвоис и Вениамин Тимофеевич Чисталёв.

Вочасöн, коми уджалысь йöз массаяслöн мировоззрение вежсьömкöд тшöтш, социалистическöй строительствö мунömкöд тшöтш пыр ёнджыка вежсьö мироповниманиеыс Тима Веньлöн. Сійö веноö ассьыс тырмытömторъяссö, пыр ёнджыка да зумыдджыка сувтö правильнöй туй вылö, пыр ёсьджыка заводитö аддзыны ыджыд да сложнöй олömлысь правдасö.

В. Т. Чисталёв олömын да творчествоын збыльысь этапнöй событиеöн лои сöветскöй писательяслöн 1-ой Всесоюзнöй съезд, кöні сійö вöлі делегатöн да кöні сылы удайтчис аддзысьлыны да сёрнитны Алексей Максимович Горькийкöд. Тайö съездыс сетіс Тима Веньлы выль вынъяс, выль темаяс, олömсö выльног гöгöрвоом. Тайö ыджыд событиеыс вылö непосредственнöй шыасьömöн лоис «Всемирнöй съезд» гижöд, кöні поэт вочö итог сылы, мый миян вочöма, мый шедöдöма, петкöдлö ыджыд гордость чувство аслас народ вöсна, сöветскöй Рöдина да сылöн великöй столица Москва вöсна, воддза поколениеясса передöвöй йöз вöсна. Тайö произведениеас писатель петкöдлö гордость чувство героическöй эпохаса выль морт вöсна, большевик вöсна.

Писательяслöн первой съездыс неуна водзджык Коми республикаса общественность пасйис В. Т. Чисталёвлысь коми литератураын ыджыд творческöй уджсö. Юбилярöс чолömалöм кывъяс вылö В. Чисталёв зэв пöся, став сьölömсяньыс шуліс: «Ёртъяс, эм абу став му пасьтаын сэтшöм мöд оланін, сэтшöм страна, кöні эскö со этатшöма чолömалісны да ыдждöдлісны искусство, литература, культура?— Абу. И эз вöвлы некöн. Но сійö эм СССР-ын, 150 миллиона уна сёрниа йöза оланінын, социализм странаын».

Вениамин Тимофеевич Чисталёв кувсис аслас творческöй вынъяс дзоридзалан кадö. Уна думайтöм-мöвпалömтор сійö эз вевъяв пöртны олömö. Кувтöдзыс неуна водзджык, ёна висигöн нин сійö гижліс: «Сэтшöм окота, сэтшöм ёна гаж петö овны... «О други, не хочу умирать!»— пыр тадзи городчыссьö менам Пушкин кывъясöн. Пыр гажаджык и гажаджык кажитчö природаыс, пыр мусаджык и мусаджык олömыс му вылас».

Тайӧ сборникас чукӧртӧма Вениамин Тимофеевич Чисталёв творчествоысь медбур произведениеяссӧ.

Тима Веньлӧн сборникыс петӧ знаменательнӧй лунъясӧ. Сӧветскӧй Союзса народъяс лӧсьӧдчӧны пасйыны Великӧй Октябрьскӧй социалистическӧй революциялы 40 во тыӧм. Муköд народъяскӧд тшӧтш тайӧ ыджыд праздниксӧ пасйӧ и коми народ. Эм мый вылӧ видзӧдлыны миян Рӧдинаса народъяслы, эм мыйӧн гордитчыны налы. Мунӧма сӧмын 40 вося туй, коді история видзӧдлас боксянь зэв ичӧт. А вӧчӧма висьтавны позьтӧма уна!

Но медым бурджыка аддзыны да гӧгӧрвоны сійӧс, мый вӧчӧма да шедӧдӧма, колӧ талунъясӧ сувтӧдлыны орччӧн важыскӧд. Сэки тыдовтчас, мый вӧлі войдӧр да мый эм öні, кутшӧм збыльысьсӧ сійӧ героическӧй туйыс, кодӧс ми, сӧветскӧй йӧз, мунім нелямын воӧн великӧй Коммунистическӧй партия веськӧдлӧм улын, великӧй Ленинлӧн мудрӧй индӧдъяс серти.

Тайӧ важсӧ сравнитны выльыскӧд, шуда талунъякӧд отсалӧ миянлы коми сӧветскӧй писательяс пиысь тшӧтш и Вениамин Тимофеевич Чисталёв.

СТИХОТВОРЕНИЕ ЯС

* * *

Коді Гӧрд му понда олӧ?
— Мунам, огӧ полӧ!
Коді думнас война ёрӧ?
— Мила дорӧ!
Код эз килькув лёк во дырйи,
Мӧдысь локтас йӧктігтырйи.

Сьӧд удж бертысь, му выв пиян!
— Муыс миян!

1920

5834.

ИЖЕМСКАЯ городская биб-ка
Ухтинского района

ДОРЧЧЫСЬЯС

Швачкӧны-дорӧны
дорччысьяс...
Вылісянь сьӧкыда
кӧрт вылӧ усьӧны
мӧлӧтъяс.
Ыпкӧны-пӧльтӧны
пушканъяс,—
тырӧма ловныс.
Ӧгыр моз доналӧ
горнаын кӧрт,
Лямалӧ, пыдзрасьӧ
нӧш улын — гӧрд.
Би зэрӧн сявкъялӧ
гӧгӧрыс кинь,
Зарниӧн мичаа
киссьӧ.
Кашкӧны-мудзӧны
дорччысьяс...
Дзожгысьӧ-войталӧ
кӧрт вылӧ пӧсь.
— «Вачкыштлы!..»—
горӧдлӧ ёртыслы
дорччысь.
— «Ёнджыка, вокӧ!»—
шуыштлӧ мӧдыс.
— «Мед бур лоас гӧр!
Пыді мед муркӧдас,
лукыртас мусӧ!
Няньӧн мед тырталас
войналысь гусӧ!

Мед дорччыськöд гöрысь
öтвылысь олас!
Мед чарлаköд мöлöт
öтлаö кысяс!»

1921

КЫЛАННЫД!..

Кöні ті, сьöлöмъяс?
Кöнöсь ті, кыпыдъяс?
Шыасьöй!
Удж вылö петавлöй!
Висьтавлöй-велöдöй!
Сьылалöй, гижöй!
Олöмсö лöсьöдöй
Долыдöс комилы —
бурджыköс важсьыс!
Чуксалöй-пальöдöй,
удж вылö кыпöдöй!
Кыланныд? Эй!..

1919

ТОМ ЁРТЛЫ

Пу! Пу!
Сотчы, ломзьы,
оняв!
Дзулькйöн пу!
Весь эн
довъяв.
Эн асьтö донъяв,
а донöд,
сот!
Пöимöдз дзик сот,
мед
эз коль
чуса сэрапом.
Олöм пузьöд!
Эн «шыдсö»
шузьöд,—

шоммас весь,
да дась пӧсь
вывсьыс
клемӥы-паняв,
сёй!
Мед
сола, переча кӧ,
курыд —
пыдӧсӧдзыс курав!

Выль кӧйдыс петас,—
шондіӧн моз
пӧляв, шонт.
Лёк ёгсӧ
пӧжар биӧн сот!
. . . . . .
И пыр тэ
быдмы, сод!

1922

«ЫТВА»[1]

(Экспромтӧн)

«Ытва»—
абу прӧстӧ ва.
«Ытва»—
биа ва!
«Ытва»— битва!
Олӧм — ытва,
Олӧм — битва,
битва — чорыд кось!
Олӧм — визув косьт!
А газет...— бритва:
вундӧ,—
кодлысь «чирӧй»,
кодлысь «мыль».
(Пузис вирӧй...
тайӧ — збыль.)

[1] «Ытва»— вӧлӧстювса сатирическӧй стенгазеталӧн ним, и кутшӧм сійӧ (газетаыс) колӧ лоны.

Сідзжӧ —
вуштӧ «няйт»,
и кодлӧн
«чуньыс квайт»...

1931

НИА

Джуджыд изъя слуда йылын
Быдмис ыджыд ниа пу...
Йылыс кымӧр пӧвстын, вылын,
Вужйыс — корсис пыдысь му.
Некод эз вӧв сыысь вевтыр,
Некод водзын кос эз син.
Кыза сылӧн — куим сывтыр,
Йывсӧ мортлӧн оз судз син!
Увъяс — бытть̈ӧ кӧртысь дорӧм,
Ылӧ шевгӧдӧма сыв.
Кырсьыс — чорыд сера дӧрӧм,
Быттьӧ пасьтасьӧма ныв.
Вӧлі тыдалӧ зэв ылӧ
Сылӧн ёсьмӧм туган йыв,
Юрсӧ кыпӧдӧма вылӧ,
Быд пу вылын вӧлі вев [1].
Аслыс сылы йывсянь тӧдчис:
Ылі парма, ю-ёль визь...
Шонді петіг, шонді лэччиг
Йывсьыс югӧр эз кус дыр.
Пыжӧн ветлысь сійӧс тӧдліс,
Тӧдліс кыйсьысь понъя морт;
Урыс сылы уна шедліс,
Лыйліс сэтысь сьӧла-тар.
Кырсьяс костысь шонді гожйӧн
Пычкис сылӧн зарни вый:
Уна-сь сувтліс сійӧ гажйӧн
Тыла ректысь коми ныв...
Некод сылысь эз тӧд арлыд,—
Гашкӧ во лыд тыртӧ сюрс...
Туша сылӧн быдӧн воймӧм,
Ройӧн тошсялӧма — дзор...

[1] Вев — фон, декорация.

Сідзи оліс-выліс, быдмис,
Уна сулаліс морт нэм.
Қыпыд сьӧлӧм йӧзлы сетліс,
Тӧдны висьтавліс тшӧтш мем.
Уна тӧв и гожӧм воліс,
Уна-сь вежліс сійӧ лыс...
Қузя сідзи ниа оліс,
Қытчӧдз олӧмыс эз кус.
Ӧтчыд сы весьт ӧшӥис кымӧр,
Ёна чардаліс гым-чард,
Шувгис-муніс ыджыд тӧвныр...
Эз тай ковмы сылы чер.
Вӧрыс тыри ыджыд зыкӧн:
Вӧрлӧн тӧвкӧд пансис тыш.
Ёна тышлайтчисны кыкӧн —
Пуяс вольсасис, кыдз пыш.
Тӧлыс пуяс ёна летіс,
Увъяс лайкъялісны дыр;
Гырысь вӧрсӧ уна чегис:
Вӧр пу шойыс водіс тыр...
Ниа ӧтнас ёна вензис,
Вензис, кытчӧдз судзсис вын.
Медбӧрти нӧ уси вынсьыс:
Қыткӧ пытшсьыс ори сӧн.
Ниа рутш-ратш шӧри чеги,
Гора кылӧ лыйис... шко-ов...
Ылі вӧр керкаӧ кыліс
Қыдзи эштіс...— петіс лов.

1918

ТӦВ ПАНЫД

(Языков «Пловец» серти)

Абу сибыд миян саридз,
Оз ланьтлы, ызгӧ лун и вой,
Паськыд йирлӧн джуджыд пыдӧс
Уна мортлысь босьтіс лов.
Повтӧг, вокъяс! Мунам ылӧ...
Парус гезъяс зэвтӧ тӧв:
Лэбзяс пыжным гыяс вылӧ
Бордъя пӧтка, пӧтка моз.

Юръяс весьтті швучкӧ кымӧр,
Тӧвныр ӧддзӧ, гызьӧ ва,
Ыджыд шыӧн локтӧ кунӧр...
Вынкӧд вензям — мый лоас ло!
Сюся, вокъяс! Гым-чард гымгас...
Пузяс ва, веж лыбзяс быг;
Вылӧ, гы вылӧ гы каяс,
Восьтлас пыдӧс — джуджыд гу.
Сэні водзын, саридз сайын,
Майбыр гажа оланін:
Оз и пемдыв енвевт вылын,
Шондіа, оз шызьыв — лӧнь...
(Но). Сэтшӧминас вермас воны
Сӧмын ён сьӧлӧма йӧз...
Чорзьӧй, вокъяс! Кутӧй ёна,
Мед оз оръясь парус гез!

Ар, 1922

ВАЖ ОЛӦМ КОЛЛЬӦДӦМ

(Шондібанӧй моз)

Коми сьылан ногъясӧй дай
Сиршог песан кывъясӧй...
Сиршог песан кывъясӧй дай
Нюркйӧдлана горзӧмӧй...
Кылан тэнӧ жугыльӧс дай
Сьӧлӧм вужйыд гӧрддзасяс.
Сьӧлӧм вужйыд гӧрддзасяс дай
Синваыд тай доршасяс.
Висер-Лӧкчим вожъясӧй дай
Жугыль коми гажъясӧй.
Пелысь шома олӧмӧй дай,
Курбыш курыд вылӧмӧй...
Паськыдӧсь тай юясыс дай
Помтӧмӧсь тай вӧръясыс.
Помтӧмӧсь тай вӧръясыс дай
Векньыд вӧлі ордымыс...
Пемыд жугыль олӧмӧй дай
Кузь мыр олӧм бертӧмӧй...
Сюмӧд вылӧ гижӧмӧй дай
Ыжпасӧн пасйысьӧмӧй...
Важ сиркурыд олӧмӧй дай
Кытчӧ нӧ пӧ кольӧма...

Ылӧ пӧ тай кольӧма дай
Ытва ваӧн нуӧма...
Ытва ваӧн нуӧма дай
Саридз ваӧн ойдӧма.
Медым жӧ и кольӧма дай
Му пырыс мед мунӧма!

1928

ДУБИНУШКА

Уна кывлывлі ме сьыланкывъяслысь ног,
Мыйдӧм нюмыс и шогыс сэн кылӧ!..
Медся ёнасӧ нӧ мӧрччис сьӧлӧмӧ мем
Ӧти сьыланкыв уджалысь йӧзлӧн:
«Эк, дубинушка, ухнем!
Эк, зелёная, сама пойдет!
Подёрнем, подёрнем,
Да ухнем!»
Водзысь-водзӧ сідз дыр, вояс колины пыр,
Чужан му вылын унатор вежсис:
Плеть да зор — омӧльтор — ылӧ шыбитіс йӧз,
Важ кӧлуйтӧ кӧрт машина вежис.
Ок, машинаыд тай кокньыд!
Кӧрта кӧлуйыд тай лӧсьыд.
Ачыс мунӧ, ачыс мунӧ...
Кыдз лэдзан!..
Миян царь эз вӧв йӧй, сійӧ купечла дор,
Лои купечыд сылы ён пыкӧд.
А роч мужиклы мый — ачыс машинатор,
Сійӧс йирӧмӧн йирӧ ас мортыс.
Ок, машинаыд тай вӧлӧм сьӧкыд!
Деньга кӧртыд бӧр дорис:
Пикӧ вошtіс, пикӧ вошtіс
Купечыд.
Энлы, виччысьлы тэ, миян виръюысь царь!
Ми ог кутӧй терпитны сідз водзӧ:
Ловзяс уджалысь йӧз, повзяс лёк кырныш став,
Вирӧн мынтыны кутас тэд водзӧс.
Ок, дубинасӧ кӧ кутны кутас,
Юр весьтад кӧ лэптас!
Да кыдз ӧддзас, кыдз ӧддзас,
Да — лэдзас!

1928

ЛЕНИН ГУ ДОРЫН

Кольӧм во, ӧкмысӧд арӧ [1],
Волі ме Москва карӧ...
Волывлі и Октябрӧдз татчӧ,
Но кутшӧма вежсьӧмыс тӧдчӧ!

Москва — сьӧлӧмыс СССР-лӧн.
Кремль нӧрыс — Москва карлӧн.
Ленин гу — став му шарвывса
уджалысь йӧзлӧн.

Москва. Гӧрд площадь выв.
Рыт. Лэччис нин
Енэжса шонді.
Миллион шондіӧн
Ыпнитіс-ӧзйис
Сы пыдди кар...

Гӧрд площадь — рӧм;
Кремль нӧрыс — лӧнь:
Кывзысьӧ-сулалӧ,
Кыдзикӧн гымалӧ,
Муркӧдӧ-кылӧ
Миллион кар.

. . . . . .

Кремль-крепость
Сулалӧ, видзӧ
Сюрс вося олӧмъяс,
Чукрасьӧм кымӧсас кутӧ...

[1] Ӧкмысӧд арӧ — Великӧй Октябрьскӧй социалистическӧй революциялы ӧкмысӧд воӧ, 1926 воын. Поэт гижис тайӧ поэмасӧ Октябрса революциялы дасӧд во тыригӧн.

Видзӧдны, быттьӧкӧ —
Ставыс на важ,
Абу на некутшӧм
Выль олӧм гаж:
Быдлаын вичкояс,
Чурвидзӧ крестъяс,
Тоньвидзӧ-ӧшалӧ
Сё пудъя джыннянъяс...
— Мед! Миянӧс оз нин
Вермыны найӧ
Бергӧдны важӧ...
Сӧмын нӧ ёнджыка
Петкӧдлӧ-казьтывлӧ
Важ мирлысь пежсӧ.
Тонӧ, со,
Царьяслӧн рель —
Морт юръяс
Кераланін
(Вирӧсь на поспомныс налӧн)...
Ӧнісӧ сэтысянь
Юӧръяс сетӧны —
Кедзовтӧм войтырлы мир!
Аддзам, кыдз сувтлывліс
Этія пос вылас
Медбӧръя здукъясас Разин...
Сӧмын тай, мужикӧй,
Сё вояс бӧрын
Джаггӧрӧд гӧрӧдсӧ
Вӧлисти Октябрын
Сьылісьыд разин!

. . . . . .

Гӧрд площадь пасьтала йӧз.
Зэв ыджыд кытшыльӧн
Гартыштчӧ-люзьвидзӧ
Ӧчередь-бӧж,
Быттьӧкӧ кыскыссьӧ
Сюрс сывъя гез.
Гӧрд площадь лӧнь,—
Дас сюрс морт виччысьӧ,
Сулалӧ чӧв.
Қытысьсӧ абуӧсь!
— Быдлаысь,

Му шар выв пасьтасьыс:
Азия, Африка,
Европа гӧгӧрысь,
Ыліысь,
Мореяс сайысь
Локтӧмны —
Қыссьӧны татчӧ.
Қоді нӧ тані
Тіянлы рӧдняыс?
— Сійӧ тай,
Қод кузя аддзинныд
Мортъясӧн асьтӧ!
Қоді тай олӧмсӧ
Му шар выв йӧзыслысь
Мӧдарӧ бергӧдіс.
Тадзикӧн семья
Ыджыд ай гу вылӧ
Қазьтывлӧ-волӧ.
Сідзи жӧ ӧні
Быд лунӧ-часӧ
Волысьлӧ татчӧ.
Но семьяыс налӧн
Му шар выв пасьтаса
Интер-
нацио-
нал!

. . . . . .

«Тринь... тринь... тринь...—
Брень!»—
Кремль башня йывсянь
Троньӧдіс-кучкаліс
Қокъямыс час.
Зымӧбтіс,
Горӧдіс ворсны
Музыка «Интер-
национал».
Чукӧстчис
Сьӧлӧмас быдӧнлы:
«Ӧтувтчӧй, уджалысь
Быд нация йӧз!»
Ырӧстіс,
Бӧрддзыны кӧсйис
синваӧн

Морӧсын сьӧлӧм,
Визлаліс сӧнъясӧд,
Чепӧсйис чужӧмӧ,—
Войтыштны эз лысьт:
Ленинлӧн кывъясыс
Тӧдвылӧ уси,
Сьӧлӧмсянь юр вемӧ кайис,
Син водз эг гудырт,
Сӧдз вежӧр пуктіс,—
Разалі тушаӧ,
ӧнтіс.

. . . . . .

Ньӧжйӧник,
Воськолысь воськолӧ
Мӧдӧдчис гу дорлань
Визувтны йӧз.
Лӧньыштлам...
— Куйлӧ тан миян
Медыджыд ёртным.

. . . . . .

Вой. ВЦИК керка
юрйылын,
Зэв вылӧ качӧдчӧм,
Гӧрд-дӧла биӧн
Ӧзъялӧ-шпорӧдчӧ
Гӧрд рӧма флаг.
Қыпӧдӧ-кыскӧ
Бӧрсяньыс сьӧлӧмтӧ,
Қытчӧкӧ зэв ылӧ
Кесйӧдӧ-ыстӧ!..
Кар весьтын сынӧдыс
Ломтысьӧ биӧн,
Қыдзи тай вӧр тыла сотігӧн
Сюръяӧн енэжас
Югӧрыс довкъялӧ —
Ветлӧдлӧ-жӧдзӧ...

. . . . . .

Лӧнялӧ?
— Оз!
Вежсялӧ
Шыясыс вой кежлӧ.
Кремль нӧрыс,

Быттьӧкӧ
Зэв ыджыд рупор,
Чукӧртӧ гӧгӧрсьыс
Шыяссӧ ставсӧ.
Луннассӧ
Москва кар
Быттьӧкӧ зэв ыджыд
Кодзувкоткар.
Войнассӧ —
Зарада
Электрическӧй шар.
Лыйлӧны-сявкӧйӧны
Радиостанция башняяс —
Сетӧдлӧ-ёнтӧдлӧ
Гӧгӧрыс сынӧдас,
Ыстало-разӧдлӧ
Юӧръяс, сёрнияс:
Рытылӧ, лунвылӧ,
Асылӧ, войӧ —
Став Союз пасьтаӧ...
Миллион йӧз кывзалӧ
Сиктъясын, гроздъясын,
Рытъясын олӧ,—
Тіпиктӧ-ёпкӧ
Сьӧлӧмнас,
Быдлаӧ волӧ...

. . . . . .

Кузь войбыд асылӧдз
Дугдывтӧг
Буксісны-кылісны
Паровоз шыясъяс: «ууук!»
Чуксасисны
Стмӧда-мӧдныскӧд:
«Эн узь!»

. . . . . .

Кыптӧ нин шонді
Сьӧд тшынӧн шпуритан
Фабрика трубаяс пӧвстті.
Садьмӧма-сь, кылӧ,
Кӧрт бордъя пӧткаяс:
Зэв вылын енэжас
Винт шыныс жуньгӧ...
Пуксьӧ тадз лун.

Сідзикӧн вежласьӧ,
Оз лӧньлы-узьлы,
Лун и вой уджалӧ
Мудзлывтӧм сьӧлӧмыс
СССР-лӧн,
Кытӧні куйлӧ
Нуӧдысь ёртныс
Уджалысь йӧзлӧн.

1927

МУ ВЕЖАНДЫР

Уна морт нэм кежлӧ на кольӧ
казьтывлантор
Миян олана нэм...

Куим во чӧж
гымгис-муніс
ёрӧм война...
Земля-муыс
адӧ пӧри,—
лои шойна.
Уна морт лов
сійӧ нуис
мыжтӧм йӧзлысь.
Уна миллион
кулі, уси
поле вылын.
Уна доймысь,
китӧм-коктӧм
локтіс гортлань...
Кымын дӧва,
ныв-пи коли
батьтӧг бӧрдан..

* * *

Куим во чӧж
сідзи муніс
царскӧй бойня.
Уна эмбур
тшыныв лэптіс

йӧзлысь чӧжӧм.
Уна вир-яй
сёйис-юис
буржуй шайка...
(Будь ті проклят,
кырныш чукӧр,
му нэм кежлас!)

Ог тӧд кытчӧдз
сідзи муніс
олӧм адыс,
эз кӧ Октябрь
лок да дорйы
сьӧд удж йӧзӧс.
Со тай чужи,
петіс-локтіс
выль морт —
большевик.
Локтіс, сувтіс,
гора шуис:
«Коді Гӧрд му
понда олӧ,—
Мунам,
огӧ полӧ!
Коді война
думнас ёрӧ —
мила дорӧ!..»
«Став му вывсьыс
пролетарийяс,
ӧтувтчалӧй!»
«Сьӧд удж бертысь,
му выв пиян,—
муыс миян!..»
Сідзи шуис.
Кӧсйис — вӧчис!
Важ мир
пусь-пась
керис-вӧчис,—
кыз буржуйлысь
«сювсӧ лэдзис»...
. . . . . .
Важлысь лӧпсӧ
тылаӧс моз

ректіс,
көрт плуг-гӧрйӧн
пыді гӧрис —
кӧдзис
кӧйдыс выль.
Важ властьладор
олысь енмысь
дзикӧдз чӧвтчис.
Сы пыддисӧ
лозунг лэптіс:
«Коді уджтӧг
олӧ-вылӧ,
мед сійӧ
оз сёй!»
«Царствуйтас мед
му шар вылас
медся ыджыд
вежаторйыс —
удж!»
. . . . . .
Сідзи уна
джаггӧрӧда
көртӧд
Октябрь разис.
Посни нима
олысь йӧзӧс
увтыртӧмысь
бертіс...

* * *

Но гундыр чукӧр,
буржуй котыр
дзикӧдз
эз на кув.
Кыдз тай пежгаг
беддьӧн виан
унапельӧ:
юрыс кулӧ,
бӧжыс кольӧ,
век на ловъя,
сідз жӧ буржуй
чукӧр рӧдыс
вӧлӧм ловъя:

гундыр змей моз
лэптіс голя,
көсйис бӧр
мырддьыны вӧля,
пондіс кык бок
йирны-пурны
Сӧвет муӧс.
Кольча кытшӧн
гӧгӧртіс да
мӧдіс жмитны...

Лои бара
Сӧвет властьлы
война нуны.
Олӧм лад вылӧ
эз волы
нӧшта
нёль-вит во!

. . . . . .

Война — фронтын,
война — гортын,
война — семья пытшкын,
война — врагкӧд,
война — тшыгкӧд,
война —
олӧм быткӧд.

. . . . . .

Сідзи ногнад,
сизим вонад
овмӧс дзикӧдз
быри.
Эз коль нинӧм,
Ставыс киссис...
Пуксис —
сьӧкыд
оландыр!

. . . . . .

Но вӧлі
биаиз кодь
чорыд
миян ВКП!
И сылӧн
юрнуӧдысь мортыс —

Ленин ёрт!
Налӧн
водзвыланыс туйныс
вӧлі восьса,
синныс
эз вӧв куньса.

. . . . . .

Война эштіс.
Мыйӧн эштіс,—
бара шуис:
— «Ӧні сэсся
мӧдпӧлӧс
фронт восьтлам,—
тшыгкӧд
война панлам!
Овмӧс
крестьяналысь
лэптам!
Киссьӧм заводъяс ми
дзоньтам!
Изъяс, кӧртъяс
муысь перъям...
Изнас —
кӧртсӧ сывдам.
Кӧртсьыс посъяс
карсянь
деревняӧ
дорам.
Мужик мортлысь
тӧвар кӧртӧн
сьӧлӧмсӧ
ми сывдам!

. . . . . .

Сідзи кӧсйис.
Шуис-вӧчис!..
Коли муртса
нёль-вит во.
И... лои чудо,—
дивӧ,
Шензьыны оз позь!

Мисӧ тасянь
этша аддзам,

кыдз оз дугдыв,
лун и вой
фабрик-завод
пуö уджöн,
дзенгö көртöн,—
мунö овмöс кыптöм.

Синным-пельным
миян оз кыв,
сöмын —
зепным кылö:
важöн-ö нö
миян гöрйын
вöлі көртыс
муртса
көрт зыр ыджда
амöсьтор?!
А гöр ньöр көртöд,
да и сійö вöлі
кыдз пу ньöр.
А öні гöрйыс
дзоньнас көртысь,—
Весиг пуыс
шыр гыж ыджда
абу сэні!
Нимыс — плуг,
а сьöктаыс —
кык пуд!
Паськыд дэра
лагир черыс
кытысь?
Али ситеч-дöра
новланторйыс
чорыд?
А урлöн доныс
вылын вöлі?
Мыр бердöдзыс
усьлі-воліс:
ыргöн ку-им-ур
(истöг көрöб дон!)
А öні?—
туганöдзыс
качис.

Да мый нин
шуан...
Важӧн-ӧ ми
вӧлі «шпуткам»
табак пыдди
пипу рос!
А ӧні?—
лавка шӧрӧ
пырас морт
да шуас:
«подавай пӧ
папирос!»
Да и танӧ,
со, примерыс:
вӧлі сюмӧд
куритчыны
шулям;
письмӧ
сюмӧд вылӧ
гижам.
А ӧні, со:
мыйтӧм
талун
ыджыд
праздник
кузя
ме —
кабаласӧ
ляки!

. . . . . .

Дас во чӧжӧн
олӧм миян
ёна вежсис.
Унатор вылӧ
нин воссис
миян синъяс...
Вӧлі — бар
да раб —
(юкліс йӧзсӧ),
ӧні кӧть кыдз
сійӧс лыддьы,—
водзӧн, бӧрӧн,—
кывйыс быри.

Вöлі ен,—
зэв ыджыд, ён.
Öні?—
енлöн чиныс
ёна чині.

. . . . . .

«Му пö вежас»...
коркö
мойдлöмаöсь
важöн.
Öні нинöм нин
сэсь повны,—
муыд вежис:
дас во чöжöн
миян ёна
олöм вежсис!

. . . . . .

Коли дас во,
олім —
сё во дон!
Водзö овны
выль му вылын
миян сьöлöм
пыр на дон!

. . . . . .

Миян öні
муыс —
мирыс
вексö
лоö
том.

Ноябрь 6—7, 1927

ПОЭЗИЯ АРТМӧМ

«Ог тӧд, коді менӧ чужтліс,
Коді быдтіс, вердіс-удіс,
Сьывны-мойдны йӧзӧ лэдзліс...
Гашкӧ, лӧзов чӧд тусь пиын
Быдми меӧй вӧр туй дорын,
Да öктіс кудъяс ветлысь-мунысь.
Гашкӧ, вӧр ты пыдӧс ваыс
Вӧлі меным потан пыдди,
Чӧж-пӧткаыс öввӧ сьывліс.
Гашкӧ, вӧлі лӧня вӧрыс...
Меным висьтъяс йӧлӧгаӧ
Тӧлысь югӧр чукӧрталіс».

1923

МЕНАМ КЫВЪЯСӦЙ

Менам кывъясӧй тайӧ — виртусьяс;
Менам гижӧдъяс — менам синваяс;
Қыпыд сьӧлӧма оландыръясӧй.
Менам ставыс сэн — гижӧд-висьтъясас.
Тайӧ кывъясас — войвыв дзоридзьяс,
Қыла ачымӧс сійӧ шыяссьыс:
Сьӧлӧм дойясӧс, мича муслунӧс,
Небыд, нормана сьӧлӧм вӧрзьӧдӧс...
Сідзи морӧсад ставыс чукӧрмас,
Мыйӧн пасйыштан, вӧлисьт личмунас.
Қывзышт, лыддьысьӧй, чӧскыд кӧръяссӧ:
Абу прӧста сідз найӧс лӧдӧма,
Сэтчӧ пуктӧма мый меддонаыс.

1922

ОК, ЭСЬКӧ!..

Ок, эськӧ, верми кӧ ставсӧ ме висьтавны,
Мый менам сьӧлӧмын, юрын мый пасъявны!
Верми кӧ сійӧс ме вуджӧдны морт кывйӧн,—
Эськӧ сэк дзоньнас жӧ курышті сывтырйӧн!

Муköддыр сьыланкыв шыясыс
Моröсад тырыс дзик кылӧ,
Зэвтчӧма везъясыд — став тушаыд сьылӧ,
Ортсӧ сідз вӧзйысьӧ кывъясыс петны,
Сьӧлӧмыд кутлас дзик шогысла потны...

Ок, эськӧ, верми кӧ,
Висьталі мӧд мортлы быдсяма юӧрсӧ,
Тӧв шӧрын сетышті шонділысь югӧрсӧ,
Вӧр пулысь шувгӧмсӧ, шоръяслысь чольгӧмсӧ,
Кайяслысь дзользьӧмсӧ вайӧді пельводзӧ.
Быдсяма сикаса турунлысь дзоридзсӧ,
Став ывлалысь мичлунсӧ вошті ме син водзӧ!

Верми кӧ, быдтор жӧ: мортлӧн мый сьӧлӧмын,
Мыйыс эм лов сайын, ывлаын, олӧмын,
Шондіа-муа кост, став муыс пасьтала,—
Быдлаті кытшовта, ставсӧ дзик казьтыла!

Да, эськӧ, верми кӧ...
Курыда олӧмъяс, шог йылысь висьталі,
Синваӧн чужӧмсӧ мӧд мортлысь киськалі;
Долыда, сьӧлӧмысь, здук дырйи сералі,
Кыпыда выліті пӧтка моз лэбалі...

Ок, эськӧ, верми кӧ,
Ставсӧ жӧ сійӧ ме
Гижӧдӧ сюркнялі-сюйи!
Думыштчан. Босьтчан сідз пасйыштны,
Гижны на кӧсъян-а —
Ставыс тай разалӧ, кытчӧкӧ вошӧ...
Оз сюр тай колана шуаныс!
Оз тырмы сы вылӧ сёрниным миян!
Оз судзсьы мортыдлӧн кывйыс.

1921

РЫТ-АСЫВ КЫЛӧМ

Долыд асылын
водзджык садьмыны...
Лӧсьыд лунсьӧмӧс
зільны уджавны...
Чӧскыд рытъясын
лӧня шойччыны.
Садя вежӧрыд
олӧ асылын.
Сӧдза мӧвпалӧ
юрыд лунъюгыд.
Ворсӧ нораа
сьӧлӧм рытъясын.

(Асыв уджалӧ мортлӧн вежӧрджык.
Рытын кывзалӧ сылӧн сьӧлӧмджык.)

1925

ШОНДІБАНӧЙ ИНӧЙ...

Шондібанӧй, оланінӧй,
Муса Украинаӧй!
Кыдз нин бара ӧні, тэӧй,
Метӧм дырйи олан?
Меным пыр на, коркӧ бӧрын,
Син водзӧ тэ волан,
Аслад лӧня-небыд гажнад
Пель водзын тэ кылан.
Колипкайкӧд вишня садйын
Муслун кӧнкӧ сьылан;
Маа кӧра сынӧд тӧлӧн
Пӧлялан да пушкан...

Кӧні тэӧй, Оксанаӧй,
Муса мелі нылӧй?
Сіма чужӧм, сьӧд синтаскӧй,
Ӧрӧсіник синмӧй?..[1]

---

[1] Ӧрӧсіник — карӧй.

Шондібанӧй, оланінӧй,
Муса Украинаӧй!
Коркӧ бара лолӧ оз нин
Аддзывны мем тэнӧ?

1925

* * *

Кодӧскӧ аддза кӧ ылысь,—
Томиник аньӧс — шань нылӧс,
Кыла кӧ нылуклысь сьылӧм,
Вӧрзьыштӧ менам сэк сьӧлӧм...
Ола ме сӧмын сы мусӧн,
Код сійӧ — ог висьтав мӧдлы,
Сьӧлӧмын видза пыр гусьӧн,
Мед весиг некод оз тӧдлы...

УСИ ТӦДВЫЛӦ

Уси тӧдвылӧ
Менам томдырӧй,
Кодыр вӧлі ме
Ар дас сизима.
Кодыр сьӧлӧмӧй
Гажъяс тӧдлывліс,
Кодыр вир-яйӧй
Ёна ворслывліс...
Майбыр, том кадӧй,
Менам сэкъяӧй!
Югыд шондіӧй,
Том олӧм гажӧй!

Сё майбырӧй ті,
Тувсов войясӧй!
Шондібанӧй да-й
Гажа войясӧй!..

Сё майбырӧй да-й
Мӧдлапӧв сиктӧй,
Сьӧлӧмшӧрӧй тэ,
Медводдза мусӧй!

Сё муса другӧй,
Менам Коляӧй,
Сэкся ветлысьӧй,
Менам тшӧтшъяӧй!
Рытъя войсяньыс
Асъя шондіӧдз
Тшӧтш тай ветлывлім,
Ёна овлывлім.
Вӧлі ветла ме
Олангаж кузя.
Нора сьывлывла,
Мелі чуксасьла:
«Шонді лэччис нин,
Рӧмдӧ ывлаыс.
Петав ме дінӧ,
Менам сьӧлӧмшӧр».
Муртса аддзыштан
Сійӧс ныв пӧвстысь,
Тӧдас пырысь-пыр
Тэнад сьӧлӧмыд.
Сё майбырӧй тэ,
Тувсов том кадӧй,—
Дзоридзалӧмӧй!
Ӧмидз рӧмаӧй,
Гӧрд оз кӧраӧй,
Ытва пасьтаӧй
Менам томдырӧй!
Кытчӧ кольӧма?
Кытчӧ мунӧма?—
Ылӧ кольӧма!
Абу вунӧма!

Кӧн нӧ, мусаӧй,
Менам нылукӧй?
Кӧн тэ, аканьӧй,
Сьӧлӧмшӧранӧй?
(Абу силӧма
Мекӧд овнысӧ...
Верӧссайӧ тай
Важӧн мунӧмыд).

1922

ТУВСОВ ВОЙ

Эзысь югыд, тувсов войясӧй!
— Мыйла нӧ менам войясыс оз узьсьыны?
Кӧдзыд войвыв, тувсов войясӧй!
— Мыйла нӧ менам синъясӧй оз куньсьыны?
Тувсов войясӧй! Дженьыд войясӧй!
— Сӧмын ті весьт кузяӧсь!
Шоныд войясӧй! Гажа войясӧй!
— Тэрмасяд олыштнытӧ...

Май тӧлысся войясӧй!
Қыа куслытӧм войясӧй!
Вӧт кодь войясӧй!
— Майбырӧй ті, войясӧй!..

Қӧк горзӧм шыӧ ланьтысьӧй,
Қолипкай дзользьӧм шыӧ узьысьӧй,
Ёдіюр садьмӧм шыӧ палялысьӧй,
Қокньыд унмӧн, кывзысигтыр,
Узьысьӧй тэ, войӧй!

Войшӧр кад — лунъюгыдӧй,
Тэӧй, войӧй!..

1920

ВОЙВЫЛӦ!

(Плещеевлысь)

Тулысын пӧткаяс войвылӧ лэбисны,
Лунвылысь, саридзысь чукӧрӧн мунісны...
Пальма пу сулаліс, туганнас довъяліс,
Жалыпырысь на йылысь аслыс сідз мӧвпаліс:
«Мый бара кыскӧ сідз найӧӧс войвылас?
Мыйӧн оз кажитчы зарниа лунвылыс?
Мый понда мунӧны татысь быд гожӧм
Жугылин оланас, мый вылӧ гажйӧн?..»
Зэв вылі енэжті бордаяс лэбисны,
Сьӧлӧмсьыс долыда найӧ сідз горзісны:
«Ылын сэн, войвылас, чужан му миян.
Сэтчӧ ми чукӧрӧн гортаным лэбам!»

Иона воқӧлы,
Крымын бурдӧдчысьлы.
1922

ТУВСОВ ВОЙЯСЫН

Тувсов войясын ставыс кыпавлӧ,
Гажа войясын ортсӧ вӧзйысьлӧ
мортлӧн сьӧлӧмыс.
Тувсов войясын ёна овлывла,
Югыд войяссӧ этша узьлывла,
дзоньнам ловзьывла...
Тувсов войясын ставыс кыпалӧ,
Югыд сӧдз войнас пырыс тыдалӧ.
Тувсов войясӧй,
Мыйла бара ті сэтшӧм дженьыдӧсь?!
Кыдзи видзӧдлан тшӧтшыд вӧр вылас,
Кыа югӧрӧн ӧзъян кымӧрас —
Кыптас морӧсыд, вӧрзяс сьӧлӧмыд...

1923

ЮГЫД ВОЙ, КӦДЗЫД ВОЙ

Тӧлысь-кодзув ӧтарсянь —
вылісянь.
Еджговлӧз лым мӧдарсянь —
улісянь.

———

Юрвыв кодзув зэв вылын
дзирдалӧ.
Шытӧг ылын, войвылын
чардалӧ.

———

Кӧдзыд ру кыпӧдӧ
юкмӧссянь.
Лэчыд тӧв орӧдӧ
войвывсянь.

———

Ягын кӧдзыд гораа
швачкӧдчӧ,
Быттьӧ сэні коді кӧ
поткӧдчӧ.

———

Гыӧртӧма мича коз —
вугралӧ,

Гажа тулыс, шоныд гож
вöталö.

Еджыд кöч лым вывті
тупыльтчö.
Репасын сьöла-тар
йöжгыльтчö...

Кодарсянь кö кылыштö
пон увтчöм,
Мöдарсянь нö — кок улын
лым дзуртöм...

Керкаясын быдöн нин
узьöны.
Енэж вылысь кодзувъяс
усьöны,
Зарни эзысь киньясöн
сявкйöны,
Ньöжйöникöн, шынитöв,
кусöны.

1918

КАЙЛА ВИДЗÖДЛА...

Кайла видзöдла
аслам му вылö,—
нимкодясьышта.
Мый тон вайö мем
аслам киподйöй
меным водзöссö...
Кутшöм, майбырöй,
долыд видзöдны
öні синъяслы!..
Эн öд татшöм вöв
тэöй войдöрсö
вöчны босьтчигас.
Сьöд вöр шöрысь öд
тэнö перйи ме,
ёна мырсьылі.

Тшем сук пармаысь
тэнӧ мезді ме,
восьті шондіводз.
Тэнӧ вӧчигӧн
уна пӧсь кисьтлі
кӧдзыд му вылас.
Тэнӧ ректігӧн
уна мыр бертлі,
гырысь вужъяӧс.
Топыд эжатӧ
гӧрйӧн путкыльтлі
бура унаысь.
Кӧрта пиняӧн
тэнӧ небзьӧдлі,
ёна агсавлі...
Ӧні, майбырӧй,
мича шыльквидзан,
сьӧлӧм гажӧдан!
Зарни шепъяснад
кышакылыштан,
меным копрасян...
Тэд ме бурсиа,
муса муӧйлы,
пыр тадз бур лоны.
Тэнӧ вӧчысьлы,
вежа удж нимлы,
улӧ копыртча.

1921

ВЕЖ, ГАЖА ЛУН

(Челядьлӧн сьыланкыв)

«Веж, гажа лун, том тувсов лун!»—
Ми гора сьылам сідз:
«Ми — быдмысь йӧз, ми — подув вӧр,
Ми — водзӧ мунысь йӧз!
Ми, гажа войтыр, посни йӧз,
Бур пуктам асьным сад.
И быдмас мед, мед лоӧ ён,
Мед шедӧ сылы ӧд!
Тэ, муса вӧр, веж лыска вӧр,

Пыр ёнмы, быдмы, ов!
И кутам ми тшӧтш быдмыны,
Тшӧтш овны тэкӧд нэм.
И сетам ми, мый вермас юр
Ас чужан мулы бур.
Пыр сӧмын вӧчны колан удж,
Пыр дорны сылысь шуд!..
Кор пӧрысьмам, сэк волам ми
Тэ улӧ шойччигмоз...
И казьтыштам том олӧм кад,
Веж, гажа тувсов сад!»

1923

МАЙБЫР МАЙ

Войвыв пышйис
туръб тӧлӧн
пӧрысь Февраль-пӧч;
бырзис-лёксис,
нымӧн лымнас
лёкысла эз пӧд.
Сы бӧр вӧтчис
ропкигтырйи
Ӧгра Марпа — Март,
бӧрсьыс туйсӧ
ассьыс каттис,
мед оз вӧтчы морт.
Ляшкис-муніс
сьӧкыд нопйӧн
жугыль Апрель-дядь,
нуис сьӧрсьыс
пельпом вылас
тӧвся лямпа, дадь...
Тӧлыд коли.
Олӧм вежсьӧ:
кывсьӧ Майбыр Май...
Локтіс збоя
ытва вывті
Комсомолзон Май;
вайис сьӧрсьыс
йӧзлы тулыс —
гож да югыд вой.

Бӧрсьыс локтӧ
турун нӧбйӧн
Июнь — выль ань шань.
Тайӧ тэнад
лоӧ пӧлыд —
Комсомолныв Юнь.
Сыкӧд кыкнад
мусӧ шонтад —
воас вотӧс, нянь.
Быдтор лоас,
сӧмын дасьты
ӧтув тасьті-пань.

1926

ТУВСОВЪЯ

Лӧсьыд, гажа зэв
Ӧні му вылын.
Долыд сьӧлӧмлы
Овны тулысын!..
Сідзи мунан да,
Сэсся сувтыштлан,
Гажа ывланас
Нимкодясьыштан.
Кыдзи бузгӧны
Тувсов шоръясыс,
Кыдзи сьылӧны
Лэблысь пӧткаяс,—
Пельнад кывзыштан.
Мунан-мунан да,
Бара сувтыштлан.
Кутшӧм видзьясыс
Нюдза вежӧдӧ,
Кыдзи вӧр пуыс
Синтӧ гажӧдӧ.
Эськӧ дугдывтӧг
Пыр сідз видзӧдан,
Пельтӧ лапниттӧг
Помтӧг кывзысян.
Сідзи сулалан,
Пыді лолалан:
Кокньыд морӧслы,
Кыпыд сьӧлӧмлы!..

1922

ГОЖСЯ ЛУНӧ

Шонді ёна пӧжӧ...
Нюкыртчӧма кор.
Ытшкӧм турун косьмӧ.
Дзикӧдз ямӧ шор...

Гож сайясӧ челядь
Сайласьӧны пыр,
Черияс моз гӧптын
Сялькӧдчӧны дыр...

Вӧр пу сайсянь кымӧр
Кыптӧ быттьӧ тшын.
Югнитчыліс чардби...
Кылӧ ылын гым.

1922

ГОЖӦМ ПОМ

Кисьмӧма, гӧрдӧдӧ
вӧр дорын пелысь...
Воӧма быдсяматор.
Ыркыдӧн лолыштлӧ
корсюрӧ тӧлыс,—
ывлаас кылӧ
ассяма кӧр...
Чукӧрмӧ бур йӧзлӧн
ывла выв уджъяс:
эштӧма турун,
воӧма нянь.
Видзӧдлан видз вылӧ —
зорӧдыс кымын!
Мӧдарӧ, ыб вылӧ —
чумали сярвидзӧ тыр...
Долыдмӧ сьӧлӧмыс
уджалысь мортлӧн,
личалӧ морӧссьыс шог;
кокниджыкпырысь
тэрмасьӧ эштӧдны
ӧтитор, мӧдтор...
Корсюрӧ зэрыштлӧ.

Мыччысьлӧ гажаа шонді,
зарниа югӧрнас ворслӧ...
Мунан кӧ вӧр дорті,
тшак дукӧн ӧвтыштас нырад.
Быд пу кост
чераньлӧн ӧшалӧ вез,
бӧрсяньыд вӧтлысьӧ,
быттьӧкӧ гез...
Вижӧдӧ, кельдӧдӧ кыдз пу,
ньӧжйӧник гылалӧ —
шпалгысьӧ кор,
чим гӧрдӧн пӧртмасьӧ,
тіралӧ пипу,
быд лолыштӧм тӧвруысь
шпаргысьӧ-вӧрӧ...
Кокньыд да пельк
сэк кадӧ овлӧ
ветлыны вӧрӧд.
Зумыда восьлалан
векньыдик лэч туйӧд,
лӧсьыда тушатӧ
ыркйӧдлӧ тӧлӧн.

1922

АРЪЯВЫВ

Гудрасьӧ тай, кымрасьӧ
Мича енэжыс.
Дзебсясьӧ нин, сайласьӧ
Югыд шондіыс.
Лӧньӧма тай, кушмӧма
Гажа расъясыс.
Бӧрддзӧма тай, бӧрддзӧма
Гӧгӧр ывлаыс...
Кольӧма тай, тыдалӧ,
Шоныд гожӧмыд!
Воӧма тай, воӧма
Арся лунъясыс:
Лун-лун зэрласьӧ,
Войяс пемыдӧсь.

1921

АР

Кӧдзыд нин... Му эжсӧ камгӧма,
Кӧрт кодь — дзик кын.
Улӧник кымӧръяс ӧшйӧма.
Рудiник пуксьӧма лун.
Йи зэрӧн лолалӧ Вой саридз,
Коллялӧ лунвылӧ гожӧм.
Ю кузя кылалӧ наридз,—
Пемдӧма, ваыс зэв гажтӧм.
Лэбзьӧны медбӧръя пӧткаяс,
Горзӧмныс налӧн зэв нор.
Юсьяслӧн вылiсянь клуксӧмныс
Кылыштӧ ылiсянь тшук.
На бӧрвыв енэжсянь ньӧжйӧник
Чӧлалӧ медводдза лым.

1924

ТӦВЛАНЬӦ

Расъяс дзик нин пасьтӧм коли,
киссис кыдзлӧн кор...
Регыд, регыд мӧдас усьны
еджыд килля кор.
Вевттяс гӧгӧр шобдi пызьӧн
видзьяс, муяс, вӧр.
Дорас юяс клянча поскӧн,
камгас-кынтас нюр.
Лысӧм рака борд кодь лои
увтас вылын оль,
Лысьӧм-сюрӧс сӧмын коли.
Ланьтiс Борган ёль...
Ылi вӧртас вежӧс кизьӧр,
быттьӧ чышъян сыр.
Сынӧд тӧлыс лои чизыр —
чаткыркерӧ ныр.
Гӧгыль вежсис кыдз пу доддьӧн,
телега оз тюр.
Челядь петiс лямпа-даддьӧн,
гӧгыль оз нин дзурт.

Мустӧм лои кучик кӧмкот,
посводз улӧ — брызь!
Кӧмав, пиӧ, ӧні кокад
тюни вылӧ лызь!

1925

ТӦВСЯ ТУРӦБ ВОЙӦ

(Пушкин ногӧн)

Пемыд. Кӧдзыд. Лымйӧн тыртӧ.
Ывла вылын ыджыд тӧв.
Лымсӧ посводзьясӧ пыртӧ.
Помся камгӧ ӧдзӧс пӧв.
Оз и лӧньлы, тӧв пыр ӧддзӧ:
Керка вылысь нетшкӧ тьӧс;
Лымсӧ гартӧ, нуӧ водзӧ,
Кисьтіс, кылӧ, чипас пес.
Пукалам ми пӧчкӧд кыкӧн
Паччӧр вылын шынитӧв.
Гӧгӧр ывла тыри зыкӧн:
Ёна шутьлялӧ вой тӧв.
Пӧчӧ печкӧ... Чӧрсыс швыргӧ.
Ме сэн вӧча сюмӧд доз.
Керка вылын жбырган шаргӧ,
Карта сайын шувгӧ коз.
Пӧчӧс тӧвлӧн сьылӧм шыӧ
Регыд босьтас вугыр-дзӧр,
Коркӧ, недыр ов мысьт, кылӧ,
Торскас-усьӧ кисьыс чӧрс...
Сэсся, пӧчӧ ланьтӧм бӧрын,
Кутас кажитчыны мем:
Быттьӧ кылӧ сьылӧм, бӧрдӧм,
Быттьӧ кодкӧ нявзӧ сэн.
Син оз куньсьы. Дыр ме ола.
— Оз нин кольлы тайӧ вой!
Мем зэв гажтӧм... Ме зэв пола...
— «Пӧчӧ, шебрӧд менӧ вай!»

1921

* * *

Кисьтӧ кельыд югӧр
Эзысь тӧлысьджын.
Керка сайӧ вуджӧр
Усьӧ быттьӧ тшын.
Тӧлысь улын вӧрзьӧ
Лӧзов-еджыд лым.
Быдсикаснас ворсӧ
Югыд зарни кинь.

1924

УР КЫЙИГӦН

(Тайӧ жӧ нима стихотворениеысь)

Керка дорсянь лэч туй кузя
Мӧдам гажа понкӧд.
Кокъяс улын ратшкӧ резюв,
Вольдъя[1] вывті кыпыд.
Регыд син вылысь и воши
Пуяс пӧвстӧ понйӧй,—
Иса туйыд сылы сюри
(Виччысь ӧні, урӧй!)
Здук-мӧд коли. Кутіс кывны
Вӧр пасьтаыс увтӧм.
Ӧдйӧ чепӧсйи ме мунны
Веськыд туйӧд, вомӧн.
Вои. Чатӧртчӧма коз пу вылӧ:
Зэв сьӧлӧмсьыс увтӧ.
Урыс некӧн оз и тыдав.
«Он-ӧ увт тэ ройӧ?»
«Часлы»,— шуа понлы,—
«Эм абу тан, тӧдам».
Сэсся чер тышкӧн ме клёнги
Судзмӧнвыйӧ пуад.
Тышкӧм шыыд урлы ёнтіс,
Пучер[2] бердысь петіс,
Шур-шар кайис туган йылас,
Ӧдва судзӧ синмыд.

---

[1] Вольдъя — выльӧн усьӧм лым.
[2] Пучер — пулӧн стволыс.

Ворсӧ-эльтчӧ, бӧжнас легӧ,—
Увтчӧмлы оз эскы.
«Войтӧл» сэні: «ув!» да «ув!..»
Ме тай урӧс лыйи —«шку-ув!..»
Пон шы лӧнис. Урыд эз ло...
Лысъяс пӧвстті лэччис.
(Пожӧм козйӧ оз нин кайлы,
Пуысь-пуӧ чеччы).
Сэсся лаз нопйӧ ме урӧс
Тубыртӧмӧн сюйи.
Асьным понкӧд водзӧ мӧдім
Мӧдлысь корсьны туйсӧ.

Сідзи лунтыр понкӧд ветлам,
Чӧс туй гӧгӧр кыйсям.
Коркӧ рытладорыс локтам
Вӧлисьт керка дорлань.
Рытын, шоныд гор би дорын,
Урлысь кучик кулян.
Кыкӧн понкӧд, муса другкӧд,
Сёрнитан да ноксян.

1924

ПЫШКАЙ

Пышкай миян керка лӧскӧ
Вӧчӧ пияныслы поз:
Коркӧ кокас идзас кыскӧ,
Коркӧ вайӧ вомас гӧн.
Пышкай кӧсйӧ керка вӧчны!
Оз и мудзлы. Уджыс тыр.
Лунтыр ноксьӧмысь оз дугдыв,
Ноксигмозыс сьылӧ пыр.
Сёрӧн, шонді лэччӧм бӧрын,
Коркӧ вӧлисьт ланьтлас кай,
Луннас коньӧр ёна мудзис,—
Лӧня олӧ тувсов вой.
Мӧд лун бара, мыйӧн шонді
Муртса петас асывводз,
Пышкай бара сьывны пондас
Чильксӧ-йӧктӧ:—«чилик-чок».

Долыд сьӧлӧм вылас сылӧн:
Ас удж помысь кыӧм пӧт.
Сійӧн гажаа и сьылӧ,
Кӧть и сьӧкыд сылӧн удж.

1921

ӦВВӦ

Пӧчӧ менӧ видзлывліс,
Потан дорын сьывлывліс:
«Ӧввӧ, ӧввӧ, ӧввӧ».
Пӧчӧ менӧ ланьтӧдӧ,
Кыдз пу лайкан дзуркӧдӧ:
«Луйк-лайк. Луйки-лайк».
Пӧчӧ сьылӧ нораа,
Лайкан дзуртӧ гораа:
«Дзурк-дзурк. Дзурки-дзурк».
Зарни пиӧй, узь нин, узь!
Сьӧлӧмшӧрӧй, узь нин, узь!
«Ӧввӧ, ӧввӧ, ӧввӧ».
Шебрас кокӧн чужъялас,
Ичӧт кекӧн шыблалас.
«Ӧввӧ, ӧввӧ, ӧввӧ».
Пӧчӧ бара тубыртас,
Эшкын улӧ шебрӧдас.
«Ӧввӧ, ӧввӧ, ӧввӧ».
Кодыр дугдас сьывны пӧч,
Кута лӧвтны ачым тшӧтш:
«Ӧв, ӧв-ӧв, ӧв».
Пӧчӧ бара нин сьылӧ:
«Вӧрын лэбалӧ сильӧ.
Ӧввӧ, ӧввӧ, ӧввӧ.
Айыд муніс вӧравны,
Сьӧла-урӧс лыйлыны.
Ӧввӧ, ӧввӧ, ӧввӧ.
Зэв ӧд сійӧ ачыс зіль,
Ваяс тэныд уна силь.
Ӧввӧ, ӧввӧ, ӧввӧ.
Мамыд муніс турунла.
Регыд локтас... Эн бӧрд, эн!
Ӧввӧ, ӧввӧ, ӧввӧ.

Быдман — ыджыд лоан морт,
Вылӧ лэбзян пӧтка-борд!..
Ӧввӧ, ӧввӧ, ӧввӧ...»

Кузя тадзи сьылас пӧч,
Кытчӧдз оз ланьт ачыс тшӧтш.
«Ӧввӧ, ӧввӧ, ӧввӧ».
Ывла-н вой тӧв шутьлялӧ,
Керка-н шоныд онялӧ.
«Ӧввӧ, ӧввӧ, ӧввӧ».
Кага потан довъялӧ,
Пӧчӧ сэні вуралӧ.
«Ӧввӧ, ӧввӧ, ӧввӧ...»

Тайӧ гижа тіянлы,
Сьӧлӧмшӧр ныв-пиянлы
Уна олӧм во бӧрын
Муса Коми му вылын.
Гашкӧ, коркӧ сьылыштлад,
Посни чой-вок ланьтӧдлад:
«Ӧввӧ, ӧввӧ, ӧввӧ».
Тайӧ сьыланкывъясас,
Небыд, мича шыясас
Кылӧ вӧрлӧн шувгӧмыс,
Коми йӧзлӧн олӧмыс,
Важся тільсьӧм-мырсьӧмныс,
Выльын гажсӧ перйӧмныс.

1920

«НЕМАС ДӦМАС»

(Крылов басня вылысь)

Проколӧн гырддзаӧдз дукӧсыс киссьӧма,
Но сы понда Прокӧ эз зэв и шогсьы,—
(Морт сійӧ тӧждысьтӧм вӧлі).
Сунис-ем босьтіс,
дӧмсьыны пуксис.
Дӧмастор Проколы ки улас
нинӧм эз сюр.
«Мыйӧн жӧ дӧмны?»

Эз тай дыр миян морт кӧсйы:
Весьт кузя вундаліс,
тшӧтшӧдіс дукӧслысь сосъяс —
дӧмасыд пырысь-пыр лои.
Регыдӧн гырддзаыд дзоньмис.
Бӧр лои дзонь и бур дукӧс,
гӧтов, кӧть пасьтав.
Сӧмын нӧ дженьдаммис неуна
дукӧслӧн сосъяс:
килутшыс тыдавны гырддзаӧдз кутіс...
Мыйысь нӧ Проколы шогыс?!
Теш аслыс, оз бара маитчы:
ветлӧдлӧ, гырддзавый весьт кузя соска.
Проколӧн дукӧсыс бур йӧзлы серам,
коді оз видзӧдлы, сійӧ и нюмдӧ.
Прокӧ нӧ шуӧ: «Ме пӧ ӧд абу на йӧй!
Важ выйӧдз воштыны тайӧ мем
абу на дыр
(оз кӧ тадз кажитчы).
Важ дорсьыс кузь
лоӧны сосъясыд менам!»
Вундаліс пӧлаяс, тшӧтшӧдіс бӧждорсӧ:
дзоньталіс торъяснас сосъяссӧ...
Чунь йывті лоины медбӧрти сосъяс!
Шпыннялӧ-ветлӧдлӧ —
Проколы долыд.
Кӧть дукӧсыс лои дӧрӧмысь дженьыд,
сы пыдди нӧ
сосъясыс кузьӧсь!

1921

ПРОЗА

ТУЛЫС ВООМ

(Серпастор)

Улльӧв кодь небыд тӧв лунвывсянь пӧльтӧ, вайӧдӧ чӧскыд кӧр, лӧсьыда чужӧмад ӧвтӧ... Енэжын шондіыс вылі нин ветлӧ, дзирдалӧ югыда — синъястӧ ёрӧ. Сывны нин вӧрзьӧма лым — мутшкысьӧ-топалӧ, кок улын сыв. Гож водзын лӧзӧдӧ, сӧнікӧ пӧрӧ. Толаыс ляпкалӧ, чинӧ. Гӧгӧр дзик личалӧ, пӧстмӧ.

Ӧдзӧсыс тулыслӧн паськыда воссьӧ...

Ывлаыс гораммӧ, быттьӧкӧ выль мыськӧм, пельӧдӧм керка, гудырыс-няйтыс идрасьӧм сэсь. Гажа сэн, гора и кыпыд, кокньыда ветлӧдлӧ лолыд. Ывла выворъяс ылыстчӧны кытчӧкӧ ылӧ... Енэжыс кыптӧ зэв вылӧ. Кымӧръяс качӧны.

Воссьӧма вӧр пу йыв — мезмӧма лымйысь. Гылалӧшупкысьӧ ув вылысь тукта... Лым ваӧн мыссьӧмаӧсь лысъяс: быттьӧкӧ долыда асывводз чеччӧм, сӧстӧм зэв чужӧмаӧсь сулалӧны пуяс.

Тӧпкӧ-виялӧ вевт вылысь войтва... Со, тонӧ, гож водзӧ петӧма курӧг, лажъялӧ-ветлӧдлӧ ньӧжйӧник, тшапа. Петуклӧн чуксасьӧм пӧста зэв кылӧ, юръялӧ йӧлаыс, сикт кузя ветлӧ... Долыдджык кажитчӧ ракалӧн кравзӧм.

Ыліӧдз ывлаын сёрнияс кылӧны... Зіль йӧзлӧн керасьӧм (тшупсьӧм да поткӧдчӧм), чер шыяс камгӧм — тэрмӧдлӧ, удж вылӧ ыстӧ. Шко-о-ов,— кылӧ гораа вадорысь нӧшасьӧм шы... Керкаясын дугдывтӧг швачкӧныкыӧны дӧра. Шаргысьӧ дзавъян шы, быдмасян гымгӧ...

Со, тонӧ, детина керкаысь ывлаӧ петіс (мынӧма кагаысь), керкаын тулысын гажтӧм. Видзӧдліс ӧтарӧ,

мӧдарӧ... сьӧлӧмсьыс нимкодя, мый вомас тӧрис, гӧрӧдіс: «Э-э-эй!»,— сэсся тай садьтӧгыс котӧртіс кытчӧкӧ водзӧ...

Бузгӧны сёнъясӧд ӧдӧбӧн, письтӧма-сь шоръяс... Гӧгӧр дзик ловзьӧма, нюмъялӧ-сьылӧ.

1921

ПОВОДДЯ ВЕЖСИГӦН

Тӧла... Кымӧръяс енэжті тӧвзьӧны-мунӧны ӧдйӧ. Сувтовкост мыччысьлӧ лӧзалан пыдӧстӧм енэж. Шондіыс ӧдйӧджык удитлас видзӧдлыны, зарниа югӧрнас ӧвтыштас мусӧ. Регыд кежлӧ. Кымӧр пласт бара нин шондіӧс вевттьӧ. Тэрыба котӧртас кок увті кымӧрлӧн вуджӧр, водзиджык видз вывті паськыд гын тубрас моз быгыльтчас ӧдйӧ, асыввыв яг нӧрыс паныд тювгысяс-каяс... Шочаммӧ кымӧръяс[1]. Ӧдйӧ зэв швучкӧ, енэжті мунӧ, гӧнечӧн суӧдӧ мукӧдсӧ медбӧръя кымӧртор... Мунісны кымӧръяс. Весасис енэжыс. Сэзь лои, лӧз. Ӧтнасӧн сӧмын дзирдалан коли сэтӧні шонді.

1920

ВО ГӦГӦР КЫТШОВТӦМ

(Пӧтка сьылӧм шыӧн)

«Пинь-пинь... пинь-пинь!..»— кытӧнкӧ коз йылын кылӧ тшетшкӧтчӧ-пинясьӧ кӧдзыдкӧд пинькай, коль гылӧдігтырйи. Сэзь, лӧнь. Шонді югыда нин мыччасьӧ, сӧмын оз на ньӧти шонты.

«Кра-ав!.. Кра-ав!..»— асывъясын рака горзӧм шыӧ долыда садьман. Улялӧ: лым топалӧ, туйыс сьӧдӧдӧ, войтва вевт вылысь тёпкӧ.

«Туррр... куррр...»— шонді петан вежӧсын ылісянь кылӧ таръяслӧн койтӧм... Асывъясын мозъя, чарӧма.

---

[1] «Шочаммӧ кымӧръяс»— татшӧм сяма предложениеяс, кӧні абу согласованиеыс (подлежащӧй — уна лыда, сказуемӧй — ӧтка лыда), писательлӧн панидасьлӧны стихотворениеясын, да и прозаын. Редакция татшӧм стильсӧ кольӧ писатель ногӧн, вежлавтӧг.

«Чи-чи, чи, чи...— чи-чи-чи-и-и...»— матiник пуясын кылöны медводдза локтысь сьылысь кайяс. Зэв сэтшöм небыда, нора, жугыльпырысь сьылöны кыдзкö, быттьö шогсьöны: гöгöр на пö лым да... Лунсянь шоныд тöв пушкö, лымсö някалö-сёйö. Ылö тыдалö,— сынöдыс лöз!

«Чик-чилик... чик-чилик!..»— сырчик воöма. Пукалö йи вылын, муркöдö тушанас — чегъялö йи. Ва воссьö. Дзодзöгъяс енэжын горзöны: «Гок-гок... гог-гогок!..» Быдсяма пöткаыс саридзысь локтö. Бузгöны шоръяс. Видзьяс гöгöр ойдöмаöсь.

«Кук-ку-у-у!.. Кук-ку-у-у!..»— рытъясын ольясысь[1] кöклöн нораа горзöмыс кылö. Кыв бöрсьыс вöтлысьöны-неröны нывпосни сiйöс да нюркйöдлöны-юасьöны: «Кö-кö-ö-ö — чо-йö!.. Кö-кö — чо-йö!.. узь да вö-тась да — кы-мын во нин ме ве-рöс-са-йö ог мун?» Ва усьöма нин кырйысь. Гöгöр няйт. Ваямас вылын мичаа вежöдö турун. Вадор баддьын оз лöньлы кайяслöн дзользьöм.

«Подь-пöлудь! Подь-пöлудь!..»— дугдывтöг шпаткö войясын квайтпалич-пöтка; ылыстчылас, матысмылас шыыс, он и тöд кодарын кылö. Войяс югыдöсь, шоныдöсь. Быдтор быдмö-дзордзалö.

«Пийö-пийö, пипу-пи-и-и!..»— видз вылын, пöлян йылын довъялö, дзользьö ёдiюр. Шонді сотö, пöсь, быттьö пач вомысь öвтö. Ытшкöм турун нюкыртчö, косьмö.

«И-ис... и-ис... ис-ис — и-и-ис...»— йöжгылясьö-кынмö нин вадорын истан. (Зэв öд сiйö ляб ачыс кылö). Асывъясын ыркнитлö, ваысь ру кыптö.

«Джив-дзив... джив-джив-джив!..»— Ок, джиянъяс нин кыпöдчömаöсь: чукöрöн-чукöрöн лэбалöны, быдлаö пуксьöны... Сёмайбырöй тэ, гожömöй, кольны тай, тыдалö, кутiн!

«Тпру-ту, тпру-ту — тi-i-i-нннь!..»— öти вöр дiсянь мöдö лэбалö-суналö кыр. Коръяс пуяслöн вижöдö, ньöжйöник гылалö-киссьö. Вöрын йöлöга гораммö.

«Клуук-куллук!.. клуук-куллук!..»— мöдömаöсь эзысь юсьяс саридзö! Гезъясьömöн, звöйкйöн[2] лэбöны. Лолыштiс войсянь. Наридз[3] петö. Туйяс чораса. Чöлалö медводдза лым: ньöжйöник, ньöжйö зэв усьö, быттьö артасьö: усьны-ö не на пö няйт пемыд му вылас?

---

[1] О л ь — увтасъясын, нюраинъясын вöр.

[2] З в ö й к й ö н — öта-мöд бöрсянь.

[3] Н а р и д з — сöнiк.

«Қытш-кытш... кытш-кытш!..»— потшӧсысь потшӧсӧ, маегысь маегӧ шывъялӧ-лэбалӧ катша. Қымӧръяс ӧшӧма. Гӧгӧр нин еджыд.

«Трк-п-прк-ч-ччк!..»— пуысь пуӧ, мырӧысь мырӧ тэрыба лэбалӧ-жбыръялӧ сизь; зіля котшкӧдчӧ-дорччӧ: «тук-тук! тук-тук-тук!»

«Жжньнь... жжньнь... жжньнь...»— йӧжгылясьӧ-кынмӧ пу йылын жонь. Қӧдзыд. Гӧгӧр лӧнь — шы ни ру. Кулӧма ывлаыс.

1919

КЕР ПӦРӦДӦМ

Волінныд-ӧ коркӧ ті кузь пожӧм ягӧ? Аддзывлінныд-ӧ кыдзи кер пӧрӧдӧны, кыдзи ыджыд пу пӧрӧ? Тӧдлінныд-ӧ ті сійӧ гажсӧ?..— Ок!

Асылын чеччан зэв водз, асъя кодзулыскӧд кыпӧдчан тшӧтш. Қӧмасян, пасьтасян, нурйыштчан-сёян. Сэсся доддясян да рӧдйӧн мӧдӧдчан ягӧ. Пемыд. Муртса кодзувъяссянь сӧмын югӧртор усьыштӧ. Шоныд керкаысь петӧм мысти унзіль. Сиктысь эрд вылӧ петан да вӧлисти палялан. Қӧдзыдыс ӧвтыштас чужӧмад, лэчыд тӧв орӧдӧ нырвомтӧ. Сайӧдчан, бергӧдчан тӧвбӧр, ёнджыка йӧжгыльтчан парка пиӧ. Он вӧрзьӧдчы, пукалан вуграліг-тырйи. Сӧмын вӧлыд вылӧ корсюрӧ горӧдыштлан.

Вӧр туйӧ пыран. Пемыд на, дзурк,— нинӧм оз тыдав. Туй пӧлӧн вӧр пуыс сулалӧ тшем! Нинӧм оз тӧдчы: пожӧм-ӧ, коз. Пуяс быттьӧкӧ вуралӧны-узьӧны: оз вӧрзьыны увйӧн ни лыскӧн. Лӧнь. Кулӧма, унмовсьӧма ставыс кыз, сьӧкыд унмӧн. Увъяс вылӧ кыза ӧшӧма тукта. Тубралӧма, тӧбӧма лым тӧбӧдӧн лапъя козъясӧс йывсяньыс да подулӧдзныс. Оз шыӧдчы, оз вӧрзьӧдчы — сулалӧ-вуралӧ вӧр.

Водзӧ мунан. Коркӧ дыр мысти лӧз тӧдчыны кутас, югдыны вӧрзяс. Пуяс кутасны янсавны мӧда-мӧдсьыныс. Йирмӧг лоӧ доддьын пукавны. Чеччан, котӧртан додь бӧрся — шоныд перъян. Тшупӧда туйӧд усян да чеччан ӧтторъя. Мудзан да бӧр доддьӧ сӧлан.

Бур вӧрыд дыр оз во. Пес керас нин со коли. Чипасъяс сэн сиктӧн-сиктӧн сулалӧны. Кузя на сы бӧрти восьласӧн мунан. Коркӧ сэсся и воны кутас кузь пожӧм вӧра

яг. Сярвидзӧ-сулалӧны пуяс, быттьӧ зэв тшӧкыда сюръяяс сутшкалӧма — увъясыс пуяслӧн зэв вылӧдз абуӧсь.

(Югдӧ. Лӧз тӧдчӧ ягын. Сулалӧ-вуграло вӧр. Оз шыӧдчы, оз вӧрзьы — чӧв. Нэмӧвӧйся сывтыръя пожӧмъяс, быттьӧкӧ дзор багатыръяс, кыз броня кышаӧсь, орччӧнорччӧн сувтӧмаӧсь, сынисадь узьӧны. Кымын тӧв и гожӧм нин найӧ нэмъясын вӧліс! Кымынысь нин кынмывліс-унмовсьліс тӧв кежлӧ вӧр, садьмывліс-шувгывліс тулысын! Сулалӧ-узьӧ, виччысьӧ тулыс на бара. Оз и тӧд сійӧ, мый нэм помыс нин воӧма, узигкостіныс олӧмныс пуяслӧн эштас... Локтісны йӧз. Вӧлаяс, подаяс... Шызис сынӧдыс ягын. Чер шыяс калскӧны, пилаяс няжгӧны... Лозгӧны-пӧрӧны пуяс... Ӧти, мӧд... уна нин водіс... Оз нин аддзывны пожӧмъяс тавося тулыс. Мед нӧ. Найӧ мортлы бур вылӧ мунӧны!)

Воан. Вӧвтӧ кежӧдан туй бокӧ. Ачыд лямпаасян да мӧдӧдчан видласьны, бурджык вӧр корсьны. Ветлӧдлан пуысь-пуӧ, шывкъялан лямпаӧн. Видзӧдан — тыдалӧ мичакодь пу: веськыд, шыльыд. Матыстчан, лӧсыштан кырсьсӧ судзмӧнвыяысь. Сэсся клёнӧбтан-вартан чер тышнад, тӧдмалан — абу-ӧ тшака. Ёнтас кӧ черпуыд китӧ, сійӧ бур, да и шыыс висьталас. Сывйыштан пу дінсӧ, тӧдмалан кызтасӧ. Видзӧдлан пучер пӧлӧн вывлань, кутшӧмджык веськыдсьыс. Шогмӧ. Сэсся пу гӧгӧрыс лымсӧ талялан-южданн, мед зумыдджык кок улад керасьны. Водзын тшупан ӧтар боксӧ, кодарӧ колӧ пӧрӧдны. Сизьдан-кералан кын путӧ. Чаг пельӧм сідзи и сявкйӧ гӧгӧрыд. Кынмӧмыд бырӧ: суликӧдз пӧсялан. Шыблалан кепысьтӧ, шапкатӧ. Сідзи ӧтарсянь кералан путӧ сьӧмӧс шӧрӧдзыс, сэсся мӧдарсяньыс, мурtса вылітіджык. Сир дукӧн ӧвтыштас ныpад. Коркӧ сэсся и орны кутас пуыд,— воча вӧзьӧм [1] матысмыны.

...Ратшкысяс ӧтчыд, дай мӧдысь. Шковкылӧ-чегӧ орӧдтӧм сьӧмӧслӧн сӧныс. Сыркмунӧ став тушанас пуыд вуж бердсяньыс да туганӧдзыс. Мӧдӧдчас ньӧжйӧникӧн нёрны. Сэсся вочасӧн ӧддзас да ӧддзас... Зэв ыджыд шытӧлӧн, шувгигтыр, вӧр пуяс пӧвстті, лозгысяс-пӧрӧ. Пӧригмозыс гырысь пуяслысь увъяссӧ подулӧдзыс сяркӧдас-увъяс, посниджык пуясӧс ас улас кажйӧдласчегъялас... Сэсся тай кыдз пурскысяс лым пиӧ, жмуткы-

[1] В ӧ з ь ӧ м — черӧн накӧсӧ кералӧминыс.

сяс-усьӧ. Тшын-бус кыпӧдас гӧгӧрыс,— синнипель — пурга дырйи моз. Кос увъяс зэв вылӧ качаласны; ылӧ шыблалас резювъяс[1], лысъяс. Ачыс зэв пыдӧ лым пиас зутшкысяс, бердӧ. Шеввидзан кольӧ лым пиын, сӧмын увъя туганыс тыдалӧ. Лым бус дыр на оз пуксьы, сулалӧ весьтас. Бӧрвывтіыс йӧлӧга чард гым моз — шкувшков — разалӧ вӧр пасьта (ас йывсьыс юӧртор сетас). Тӧвруӧн ӧвтыштӧмысь орччӧн сулалысь пуяс дыр довкъяласны-копрасясны. (Кодсюрӧ нора дзуртыштлас). Ыджыд шемӧс гӧгӧрыс лолӧ.

Керыштан сыв кузя шадз. Пучер вывтіыс мунан мурталігтырйи. Пасъян да орӧдан йывсӧ. Кыз зорйӧн бертыштаӈ ӧтарӧ кертӧ. Пуктан доддьӧ. Ӧдӧбтӧмӧн сьӧкыда петкӧдас вӧлыд толаысь туй вылӧ. Лолыштан. Кӧртавлан бурджыка гезйӧн. Сӧлан кер вылӧ да мӧдӧдчан вӧр туй кузя. Пукалан бур сьӧлӧмӧн кер вылын, шойччан. Лӧсьыд. Сынӧдсянь усьыштӧ пакта[2]. Додь улын дзурыд. Гораа брунӧдчӧ, троньӧдчӧ кер. Кывзыны кутан да, дзик быттьӧ сьылӧ: кодыркӧ зэв вылӧ лэптылас тонсӧ, кодыркӧ лэдзлас медулі октава басӧдзыс — ммррр. Бувгӧ, муракылӧ, зэв сэтшӧм улиса-небыда... Мукӧддырйи зэв вылӧ — тронькылӧ, катӧдлас тенор... Сэтшӧм лӧсьыда, нораа быд ворсанногыс кер пытшкын кылӧ, быттьӧ сигудӧк дзуртыштӧ-ворсӧ... Пукалан кер вылын да кывзан вугралігтырйи сылысь музыка шысӧ.

1921

КЕР ҚЫЛӦДӦМ

(Серпастор)

Кузь тӧвбыд пӧрӧдасны сортовка вӧр да кыскаласны юяс дорӧ... Ок, сьӧкыд удж кер дорын уджалӧм! Пуыд кын, биаиз кодь чорыд; сизьдан, сизьдан-кералан чер дорыд жугласьмӧн... Лымйыд джуджыд!—«Пуурс...»— вӧян вӧвнад и додьнад морт судта лымъяд... Абу кокньыд и кылӧдігас. Унаысь ва пиад тюльскысьны-вӧйлыны сюрлӧ кер йӧткигӧн тулысын, ю йылысь колляліГӧн. Вӧр юяс посньыдӧсь, чукыльӧсь-кӧджӧсь, лӧптаӧсь, из-

[1] Резюв — косьмӧм посни увъяс.

[2] Пакта — зэв посни кос лым чиръяс.

йӧсь, визувӧсь... Сьӧкыдсӧ тӧдлан, но тшӧтш жӧ и гажъяссӧ аддзылан, кӧні уджыс сьӧлӧмысь артельӧн мунӧ, кӧні ӧта-мӧд вылӧ видзӧдӧмӧн сьӧлӧмыд босьтчӧ, кыпыда олӧ.

...Шкоргӧ-бузгӧ, изйысь изйӧ чеччалӧ косьтъяс вывті Эжва. Быгзьӧ-шузьӧ тагъя ырӧш моз ваыс. Мельнича пруд ва моз бузгӧ, оз лӧньлы... Керъяс ютырнас кывтӧны, клёнӧдчигтыр: тювгысьӧны, тасасьлӧны вомӧнӧн, сувтлӧны сувтса, чегъясьӧны, зырсьӧны — берегас кайӧны.

Дӧлӧдӧ-нуӧ кык-куим керъя йитыштӧм пуръясӧс водзвылас... Кузь зібъяс, багыръяс тэрыба вӧрӧны киясын. Эн вуграв! Видзӧд тэ водзвылад, видзӧд тэ бӧрвылад, кок улад, бокад... юр вылад, абу-ӧ нёра пу ва вылас нёрӧма, сійӧ и виччысь — шапкатӧ юрсьыд нӧбалас-нуас.

Тырлас дзикӧдз вӧр юыд керъяснас; кывтыдджык косьмылас дзикӧдз, сяльгыны кутас ичӧтик шор моз. Сувтас став керйыс, оз мун. Мездӧмыд кер йӧткысьяслӧн, зоръясьӧмыд ва пиад сэк!.. Сэсся тай коркӧ чукӧрмас ваыд да — ы-ы-з-з...— письтӧ, йӧткыштас поромнас ставнас. Керъяс ызӧбтасны чукӧрӧн тойласигтырйи, клун-клон гольӧдчигтырйи... Бӧрсяньыс бара жӧ зоръяӧсь, багыраӧсь, локтӧны подӧн кер йӧткысьяс: тойлалӧны дорсьыс жуйгӧдчӧм керъяссӧ, туплялӧны берегысь косӧ кольӧмъяссӧ. Доръясын нильӧг, няйт... вильскӧбтан кер бӧрсяыс ваӧдз... Мукӧдлатіыс лым сӧнікӧд собны коскӧдзыд лоӧ, ёльяс да шоръяс вомӧн ӧтторъя вуджавны лоӧ...

Збойджыка водзӧсӧ мӧдӧдчӧ Эжва. Шоръяс да ёльяс вочасӧн пыр содтыштӧны сылы васӧ. Керъясыд миян прӧстджыка кутісны кывтны. Позьӧ и миянлы лолыштны тшӧтш. Пуксьыштлыны регыдик кежлӧ. Қосіныс ӧнӧдзсӧ миян сӧмын муртса кокпыдӧс улын вӧлі — кык орчча кер. Позьӧ ӧні ещӧ кер-мӧд ӧтлаавны сы бердӧ, пуксьыны тӧрӧмӧн да ас гӧгӧр видзӧдлыштны...

Со кутшӧм вадорыс ю пӧлӧн гажа! (Ылӧсӧ эськӧ оз и уна тыдав да, сэн на миянлы видзӧдмӧн эм.) Ичӧтик ютӧ кыкнанладорсяньыс дзескӧдӧмаӧсь зӧм[1] слудаяс, оз лэдзны ылысьсӧ аддзыны. Джуджыд сёртас пыдӧсті лоӧ котӧртны-визувтны Эжвалы, ёна мырсьыны-песласьны ваыслы.

Пурнымӧс миянлысь сувтлытӧг дӧлӧдӧ-нуӧ, вадорыс син водзад вежласьӧ ӧдйӧ. Қывтан-кывтан да, мукӧд-

---

[1] З ӧ м — крут.

дырйи водзвывсьыд друг ю визьыс вошӧ: ю сёртасыс зутшасьӧ паныда зӧм слудаӧ, люкыштны кӧсйӧ. Эн пов,— ваыд ӧд писькӧс! Зӧмысь бергӧдчӧ Эжва, шыбитчӧ мӧдарӧ, веськыд пельӧсӧн чегӧ, чань моз гӧнитӧ садьтӧгыс скач... Пикӧ волӧ; кытчӧ и воштысьны: пессьӧ, быгзьӧпӧсялӧ косьт вывті гӧнитіг... Чагторйӧс моз нуас, шердйыштас пуръясӧс, он удит лапнитны синтӧ. Косьт бӧрвылӧ коли, лэчкысь моз мыні Эжва. Рӧдйӧн, вӧляысь, котӧртӧ водзӧ веськыдджык ныр̈ӧн. Вомын[1]. Бара жӧ кык слуда кост, туннель кодь векньыдик, кузь...

Вӧр пуыс васяньыс слуда йылӧдзыс кыпӧдчӧ тшем. Улынджык — коз пуяс, ньӧв йыла ньывъяс; лайковын — еджыдӧсь кыдзьяс; вылынджык — пожӧмъяс сисьяс моз сярвидзӧны; юрйылас — ниаяс ёнӧсь, шевгӧдӧм сыв бордъя сулалӧны.

Сэні выліас тӧла, шувгӧ вӧрыс, кылӧ. Тані уліас лӧнь, юрси оз вӧрзьы. Сэні — югыд, шондіа. Тані рӧмыд, унджыкысьсӧ шондіыс оз инмывлы, оз кӧ нин веськав ю кузьмӧсногыс. Кытсюрӧ буждыштӧма слуда бокшаыс,— из плешсӧ мыччӧма еджыдӧс, вевсьӧн-вевсьӧн изъяссӧ быттьӧ морт киӧн лӧсьыда тэчӧма...

Паныдасьласны миянлы пыжаяс, ва паныд катӧны, сувтсӧн зібъясьӧны, кӧрт пома пелысӧн зяткӧны изъя ю пыдӧсӧ...

Воласны ю пӧлӧн посньыдик вӧралан-кыйсян керкаяс, кок йылын жытникъяс, тшамъяяс,— джуджыд ниаяс улын сулалӧны быттьӧ шег дозъяс. Дженьыдик тывъяс да кӧвтымъяс вадорын ӧшала йылын; векньыдик, сир кодь ёсь ныра пыжъяс кымыньӧн куйлӧны сэн жӧ; гымгаяс, ез[2] радзьяс, азьласъяс, пелысъяс, зібъяс — керка гӧгӧрыс сувтӧдлӧма тыр. Кӧнсюрӧ зорӧдъяс да кер лэдзан додьяс...

Тӧдчӧ, кутшӧм уджъяс тані мунӧны, вочӧны йӧзыс: вӧралӧм-кыйсьӧмыс, черисӧ кыйӧмыс, керсӧ лэдзӧмыс, турунсӧ пуктӧмыс... ставсӧ колӧ уджавны-керны. Сӧмын муяс оз на тыдавны некӧн, нянь уджалӧм оз на тӧдчы. Кытсюрӧ сӧмын югӧртор усьыштӧ пуяс костті — слудаяс йылын коркӧ тылаӧн вӧдитлӧм эрдторъяс...

Водзӧ жӧ кывтламӧй. Эжва ю вочасӧн содтысьӧ и содтысьӧ, ӧтарӧ паскалӧ-ыджд̈ӧ. Локтӧны Эжвалы от-

---

[1] В о м ы н — веськыдін юлӧн, кык кӧдж кост — плёс.

[2] Е з — ты вом либӧ вис потшӧмин.

сӧгъяс, сэтшӧм жӧ ичӧтик вӧр юяс: ӧти, мӧд... Кык-куимнад тай кӧть коді да пырджык жӧ ёнӧсь, унанад кӧ, мый нин и шуан. Йитчӧны ӧтвылысь визувтны юяс, йитчӧны и керъясыд миян ӧтлаӧ. Ылыстчӧны слудаяс ю дорысь. Эжва уйт[1] паськалӧ и паськалӧ вочасӧн. Топыдджыка керъясӧй йитчӧй, медым онӧ разалӧй полойясӧ да куръясӧ, онӧ колялӧй лӧньтасъясӧ да туйсьыныд вошӧй!

Коркӧ сэсся лӧньтасын ӧтвыйӧ воисны керъяс: йитчалісны плитаӧ-плитаӧ; плитаяс бара жӧ аскоддем плитаяскӧд ромшитчисны-кӧртасисны. Кӧрталісны ки-коксӧ керъяслысь, лоины рамӧсь.

Паськыд ва вылӧ петісны. Эновтісны вадор дор мортъяс,— чеччышталісны-сӧлісны пур вылӧ. Вӧсньыдик зібъяс гольгысисны, лигыш усины пур вылӧ — эбӧстӧм лоины, куйлӧны. Найӧс вежисны,— тасасисны-бордъясисны ӧтмӧдар-боксяньыс пуръяс гырысь бордъясӧн. «Б-б-у-у-рс... б-б-у-у-рс...»— буткӧны-шенасьӧны, сьӧкыда сынӧны паськыд лопта, кузь иддза пелысъяс-гребъяс... Шлывгӧны-кывтӧны звӧйкйӧн ю кузя пуръяс тыдаланвыйын ӧта-мӧдсяньыс. Тшыналӧны бипуръяс чом дорын, пур вылын.

---

[1] У й т — тувсов ытва ваӧн ойдланін.

ТРИПАН ВАСЬ

Сійӧ воӧ тулысыс водз локтіс войвылӧ... Водз и муніс туруныс-няньыс, быттьӧкӧ тӧдіс ывлаыс йӧзыслысь тшыг пыкӧмсӧ,— тэрмасис регыдджык отсыштны...

Гожӧм нин пуксис. Матыстчӧ ытшкандыр...

Шӧвк туг июнь тай воӧма,—
Томиник ичмонь кодь рам...
Збой лэчыд луныс тай
ывлалӧн кольӧма.—
Раммӧма-маммӧма
ныв юра ань...
Войясыс небыд, лунъясыс лӧнь —
Онялӧ-лолалӧ сынӧдыс пым...
Кыдз пулӧн лёзьясыс ӧшйӧма —
Сулалӧ-нюмъялӧ тыр коръя вӧр...
Гусьӧник вашкӧдчӧ, розъялӧ сю:
Морт, тэ эн сюйсьы, эн торк!
Мый лоны — лоӧма, нинӧм эн шу...
Майбырӧй, кутшӧм тэ ӧні
сӧстӧм да шань!

Трипан Вась ыб вылӧ кайліс, кытшовтіс, видлаліс кӧдза муяс.

«Сссс-ссс... Ссс-сссс...»— кышӧдчӧ, шы сетӧ ыб вылын шеп, мортлы надея овны пыр водзӧ на кӧсйӧ. Копрасьӧ сю, вашкӧдчӧ ид — кӧсйӧдӧ йӧвваа, азьваа шыд... (Кузь ускӧй, идйӧй! Ёна жӧ пӧръясьлан тэ: кодыркӧ — весьт кузя, кодыркӧ усьӧмыд — тушатӧ он вермы кутны; вокост

мысти кынман — он удит воны... Во — не во тэныд! Куйӧдсӧ сюян тэд, трундаӧн суктан, быдторсӧ му пытшкад крестьянин кундас,— мусӧ кӧть асьсӧ нин соромӧн сёй!.. Дрочка тэ, сэсся со нинӧм. Орччӧн со тонӧ сулалӧ сю, выныс сылӧн весиг джын мында абу, но быдмӧ тай, нинӧм оз шу...)

Тадзикӧн кылӧмӧн-думъясӧн Трипан Вась кытшлаліс, видлаліс идъяс да сюяс, кӧсйысис аслыс водзӧ на сю кӧдза вӧчыштны...

* * *

Водз катіс Трипан Вась ю йылӧ пуктысьны, некӧн на некод оз вӧлі куран-косаӧн вӧрӧшитчы. «Катла, гортын пуктысьны заводиттӧдз кӧть додь-мӧд турун вӧчышта»,— шуӧ Вась гортсаясыслы. Аслас юрас мӧдтор тшӧтш вӧлі: Вась тӧлысь-мӧд нин видзӧ гортсасьыс гусьӧн пудджын мында сю кӧйдыс — сійӧс вӧлі колӧ сылы кытчӧкӧ инавны. (Тылаяс вылӧ кӧдзны йӧзыслӧн сю кӧйдысъяс эз вӧвны, да и лӧсьӧдтӧм вӧлі кӧдзаніныс. Ыб вылӧ кӧдзны вӧлі быдӧн надейтчӧны выль воан нянь вылӧ. Кодлӧнкӧ кӧть вӧлі и торйӧдлӧма да кольлӧма кӧйдыссӧ,— важӧн нин быри, сёйисны.)

— Ті тані корӧсьнытӧ вундыштанныд да, мый да,— ме сэк кості и вола,— шуӧ гӧтырыслы Вась.

— Но да, катлы, эськӧ, верман кӧ да... Ме ог кут... Нинӧм тай абу туй вылад пуктыныд-а... Мый нӧ босьтан сёйнытӧ? Нинӧм ӧд абу пусяныд вылӧ, шыдӧс ни пызь.

— Пусяныд ваас,— шуыштіс Вась.— Пукты, мый эм, абусӧ ог тшӧкты. Ог тӧд али мый абусӧ?

Сӧвтіс гӧтырыс пестерӧ кач папурки няньяс, пуктыштіс туисӧ йӧв, сэсся и нинӧм. Босьтіс Вась пӧрт, лэчтан, коса да чер... Босьтіс ки йылас ещӧ ведра ыджда туис.

— Сы ыджда туиссӧ мый керны босьтан?— казяліс гӧтырыс туистӧ да юаліс Васьлысь.

— Черитӧ нӧ пуктыштны? Тіянлы гӧстинеч вая,— правдайтчигмоз шуыштіс Вась.

Отчыдйӧн и лэччис вадорӧдз став кӧлуйыс. Гольӧдіслэдзис Вась ваӧ пыж. Сӧвтчис да мӧдӧдчис катны.

Шычнирач ю пӧлӧн — некод некӧн оз вуджрась, вӧвдӧм[1] ни зорӧд оз тыдав.

---

[1] Вӧвдӧм — ытшкӧм, но курттӧм на видз.

— Кытчӧ нин мӧдӧма Васьыс? Гашкӧ пуктысьны нин да?— юаліс кыр йывсянь кодікӧ.

Васьлӧн вочакыв водзвыв нин лӧсьӧдӧма.

— Сідз...— нюжӧдыштіс Вась.— Сюмӧд кульыштігмоз тай кӧсъя катлыны видз вылӧдз, вола кӧ коркӧ местаӧдзыс...

Чомкост-мӧд сӧмын удитіс Вась катны,— шонді увтасмис. Лои узьмӧдчыны. Сувтіс Н... керка дорӧ. Кайис кыр йылӧ. Медвойдӧр биасис, номъясысь тшынас вӧчис. Керыштіс вожкаяс бадь пуысь. Зэвтіс вон.

Гожӧмын керкаӧ пыжӧн ветлысь морт оз пыр, оз кӧ нин зэв ёна зэр, а узьмӧдчас ывла вылӧ, вонйӧ. Керкаын лудікъяс да номъяс оз лэдзлыны унмовсьны. Тӧлын кӧ — мӧд делӧ: кӧть бергӧдчыныд некытчӧ ичӧтик вӧр керкаад, комын градуса кӧдзыдыд йӧршитас морт кызь кымынӧдз ветлысь-мунысьӧс; лудіксӧ и дзескыдсӧ терпитан сэк, медтыкӧ ки-кокыд шоныштлас... Гожӧмнад жӧ и оландырыд, майбыр, мортыдлы, сэки и верстайт, удитӧдчы олыштны, ывлавыв сӧстӧм сынӧднас лолыштны.

Пукалӧ тшынас дорын Вась, ужнайтӧ — кач сӧчӧн няклялӧ, бергӧдлӧ чужӧмсӧ номъясысь тшын паныд. Ном курччалӧмысь Вась оз дӧзмы, тӧдӧ: номтӧгыд, шоныдтӧгыд нинӧм оз артмы. «Лӧддза-номъя во — бур во», примета сылӧн. Бара жӧ кӧклӧн кӧкӧмыс: дыр кӧ кӧкӧ — бур во водзӧ, гожӧм лоӧ кузь. А кузьджык кӧ гожӧм — няньыд удитас воны. Сідзи пукаліс, мӧвпаліс Вась номъяс сильгӧм зыкӧ да кӧкъяс кӧкӧм шыӧ... Сёйсис, бисӧ сайкис да ышкиг-пушкигтырйи пырис вонйӧ. Но дыр на эз унмовсь, мӧвпаліс аслыс.

Вась вӧлі олана морт на, но сьӧкыда олӧмыс водз пӧрысьмӧдіс кыдзкӧ, жебмыны кутіс бӧръя вояссӧ. «Кытчӧкӧ тай эбӧсыд быри: тайӧ туй косттӧ эськӧ тай водзын вӧлі ӧти лунӧн катла, а ӧні куим лунтӧг ог во»,— мӧвпыштіс аслыс. Вась — морт вӧлі зільгорт эз кӧвъясьлы, оліс гӧлиника. Удж вылын йӧзысь эз кольччыв. Нэм чӧжыс уджаліс-керис, шойччӧг эз тӧдлы: му кокис, видз вӧчис, кыйсис, кер лэдзис...

Васьлӧн семьяыс вӧлі кык пи да куим ныв. Кык гырысь нывъясыс важӧн нин верӧссайынӧсь, коймӧдыс, дас вит арӧса, гортас. Ыджыдджык пиыс Краснӧй Армияын ветлӧ, ичӧтджыкыс, дас сизим арӧса, колян тӧв Печораӧ сюри пленӧ еджыдъяслы, колльысьны ветліс да, вӧвнас и аснас... Ӧні Вась лои уджалысьтӧм и вӧвтӧм...

Челядьсö Вась быдтіс рама, эз чиршöдлы торъя. «Мед пö ветласны эштігöн, томдырйиыд пö и ов мортыд». Сöмын дышöдчöмтö удж вылад оз вöлі радейт: «керöма кö, мед вöлі вочöма бура, а не киӥывсöн»,— вöлі сылöн став видчöмыс. Выль олöм йылысь мужикъяс вöлі сёрнивыв воасны да сöмын шуыштас: «Гашкö, тадзи и колö да... Том йöз тон лöсьöдасны, кыдз аслыныс колö»... Пиянсö Вась эз пык выль олöмö босьтчöмысь, эз зільлыв важö кыскыны мукöд батьяс моз. Да и ачыс эз зільлыв важ дор сулавны, нинöмöн асьсö эз петкöдлы ни ен водзын, ни царь водзын. Код тöдас, енсö веритö али оз вöлі Вась, сöмын чорыда вöлі веритö аслас енлы: «уджавтöгыд кынöмыд оз пöт»... Сэтшöм вöлі Вась.

Кык лун тырмис Васьлы катны. Коймöд лунас сöмын воис аслас видз вылö. Пыр на важкодьыс, нинöм абу вежсьöма. Сöмын кык сывтыръя коз пу ва бердсьыс тулыснас ыджыд ва дырйи пöрöма ваас. Тасасьöма ю вомöныс. Бузгö сы вомöн прудйысь моз ваыс. Джуджыда кодйöма увтіыс. «Бур гоблик комъяслы сулавны вочöма»,— мöвпыштіс Вась. Сувтіс. Ректысис. Кайис кыр йылö. Лэчтасис да кутіс ытшкыны, вöвдöм вочны. Гож сайсьыд туруныд дыр оз косьмы, лоö лун-мöдöдз куйлöдны.

Гашкö тэ, лыддьысьысьöй, он на тöд, кутшöмджык ю йылын пуктысьöмыс, кутшöмджык видзьясыс? Абу паськыдöсь видзьяс. Весиг видзнас оз позь шуны, а «керасъяс» (сідзи и шуöны асьныс). Кöнікö — юр турун, кöнікö — кык, а додь-мöда зорöдыд зэв нин шоч. Бур турунысла да донтöм вайöмысла и вöдитышталöны. Пурйöн вайигöн турун и пес тшöтш öтпырйöн воö.

Пажынöдз ытшкис Вась, вöвдöмтор лои. Рытладор видз весьтсьыс вуграсьыштіс,— пусян лои. Ужнайтö Вась, панялö чери ва, кач нянь кылöдö.

«Ок, эськö, татчö кö паньтыр шыдöс да сов чепöль!— шога мöвпыштіс Вась да видзöдліс кöйдыс туис вылас.— Ог,— шуис аслыс.— Кöйдыс ог вöрзьöд...»

Туиссö водзас босьтіс да видлаліс дыр, чуньяс костöдыс лэдзис сюсö. Зарниöн киссис-гузьгысис сю чунь костъясöдыс туисö бöр... Вевталіс туиссö топыда, пуктіс вонъяс юр улас.

Мöд лунас кайис Вась видласьны, кöдзаин корсьны. Дась сотчömин колö вöлі сылы, «кос вöр» вочыштны [1].

[1] «Кос вöрöн» шусьö дась сотчöм вöр ректöм да сэтчö тыла вылö моз кöдзöм.

Воис Вась важ тыла эрд вылӧ. Ылӧ тыдалӧ гӧгӧр. Сувтіс да дыр арталіс думсьыс. «Вот, эськӧ, тайӧс кӧ ӧні гӧран да ӧти во паритан,— бура жӧ сю ваяс!.. Но кысь бара татчӧ гӧръясӧн локны, вывті ылын гортсянь да...» Сідз мӧвпалігтыр муніс водзӧ. Верст мында муніс да сотчӧмин воис. Выльӧн на сотчӧма — вежон кык сайын кымын. Ниа подвыв вӧлӧма посньыдик коз сора, подулыс кыз нитшка. Коркӧ татысь ниа сортовка лэдзлӧмаӧсь — кык сывтыръя кыз мыръяс сулалӧны гӧгӧр. Подулас уна шактарыс вӧлӧма да бура и сотӧма. Вась кытшовтіс сотчӧмсӧ, видлаліс, кӧні кызджык пӧимыс. Ветлӧдлӧ, кок шегйӧдзыс вӧйласьӧ пӧимӧ. Бур. Сувтіс. Гӧгӧртіс-артыштіс синнас. «Ок, эськӧ, кӧйдысыд кӧ унджык эм татчӧ — няньсьӧдас жӧ крестьянинтӧ!— ышловзис Вась.— Да, дзоляа менам разалӧ ӧти туистыр сюыд»,— шуыштіс бӧрвылас.

Заводитіс ректысьны, пу йывъяс чукӧртны; кодсюрӧ пуяссӧ шонді водзысь пӧрлӧдлӧ да увъяссӧ мыр бердӧ кӧстьӧритӧ. Пӧсь, ӧвада, буса... Но Вась быттьӧ нинӧм оз кыв. Уджалӧ, аслас чужӧмбан кузяыс пӧсьыс няйт шорӧн визувтӧ, войталӧ-киськалӧ вочасӧн мусӧ. Шойччыштас да бара. Быд копыртчӧмысь син водзыс вижӧн, кодзулӧн ветлӧ, юрыс бергӧдчӧ. Нинӧм,— оз усь!.. Сёрӧн нин лэччис видз вылас, чом дорас.

Аскинас лысва вылас первой ытшкыштіс, да бара кайис ректысьны. Пажынӧдз кымын уджаліс.

«Сэсся, тыдалӧ, ог вермы... Да и тырмас менам кӧйдыслы»,— шуӧ Вась аслыс. Тшӧкыд увъя понӧльӧн гудраліс пӧимсӧ, сорлаліс муыскӧд. Кӧдзӧм мыстиыс бара агсалас, сайӧдас кӧйдыссӧ.

Кӧдзӧ. Шочиника коялӧ, чунь костӧдыс лэдзӧ, медым оз чукӧрӧсь ло, ӧти тусь бокӧ оз койышт. Вомулас аслыс кӧдзигмоз кевмысис-шӧпкис: «Чужты да быдты, му-мамӧй!.. Югыд шондіӧй, шонты да видз!..»

Рыт. Лэччис нин шонді. Кыза лысвааліс. Кӧкъяс ӧддзисны — горшныс веськалі лунся жарысь, чуксасьӧны кӧкиньяс кӧк айяскӧд, йӧлӧга бӧрсяньныс вӧтлысьӧ-лӧвтӧ. Кӧнкӧ турун пӧвстас матын, кылӧ, чӧж-пӧтка котсӧ, чуксалӧ пиянсӧ (сьӧртысь-дзебасысь петкӧдӧ ю вылӧ уявны велӧдны...) Бадь кустын колипкай сьылӧ, шудысла сьӧлӧмысь сьылӧ... Вась пукалӧ. Шойччӧ. Ёна и мудзӧма талун. Но сьӧлӧм вылас долыд. Керӧма лоі сылӧн

могыс, эштӧдӧма кӧсйӧмторйыс — кӧйдыс иналӧма, дзебӧма буринӧ...

Прӧстӧ овны Вась оз вермы, пыр мыйкӧ мӧжгӧ-вӧчӧ, гортас кӧть кӧні. Со и ӧні, шойччигмоз, куснялӧ сюмӧд: вӧчалӧ туисъяс, чуманъяс — чача кодь мичаӧсь — эзысь кышӧда, зарни пытшкӧса дозмукъяс. Туислысь бурлунсӧ коми морт тӧдӧ: «туисыд быдлаӧ туйӧ,— сійӧ шуӧ,— гортын кӧть туйын сыысь бур дозмук оз сюр». Кӧть мый пуктыны сійӧ: оз сісьмы, оз сім; нэм помыс абу.

Дыр эз узьсьы сійӧ рытӧ Васьлӧн. Куйлӧ вонъяс, мӧвпалӧ аслыс, быдлаті кытшовтіс думыс. Пияныс дум вылас усины. «Кӧн бара ветлӧны сьӧлӧмшӧр пияӧй-а? Ловъяӧсь абу нин? Воласны оз коркӧ?..» Сьӧлӧмыс висьӧ, на понда тӧждысьӧ, пыр на уджалӧ-керӧ — мед налы кокньыдджык лои водзӧ овмӧдчыны. Со и ӧні на йылысь думӧн кӧдзатор вӧчыштіс: «Локтасны да ӧд ковмас и сёйны мыйкӧ налы».

Вой. Дугдісны дзользьӧмысь лэбачьяс. Унмовсис кӧк. Быдӧн ланьтісны. Лӧнь. Сӧмын кӧнкӧ вылын, ягас дыр на кыліс, юргис-сьыліс вой олысь вӧркай да эз лӧньлы, сяльгис косьт вывті ва... Шонді петан вежӧсас сӧмын коркӧ ойбыртыштліс-унмовсьліс Вась.

Қык лун на ещӧ сы бӧрын оліс Вась видз вылас: курталіс ытшкышталӧмсӧ да чукӧртіс моздорнас посньыдик пасынӧк-зорӧдӧ, кайліс туис кыш перйыны кыддза раскӧ; кулис сьӧртсьыс кач да куим нӧбовтас лэччӧдіс пыжас...

Медбӧрын сэсся дзикӧдз эбӧссьыс уси, эз кут вермыны. Измис гырк пытшкӧсыс, пуксьыны ни водны оз вермы, кокъясыс пыктісны, краж кодь лоины.

«Мый керан, лоӧ, тыдалӧ, кывтны»,— шуис Вась да кутіс сӧвтчыны. Пыж тырыс лои кӧлуй: кач, сюмӧд, вила пуяс гоз-мӧд; чериыс сӧмын этша лои, пумӧн мында кымын, кыйсьынысӧ эз на эштыв. «Но да ӧд оз, гашкӧ, видчы гӧтырӧй, прӧститас, висьтала кӧдзӧмӧс да...»— сідз мӧвпаліс Вась сӧвтчигмозыс. Пуксис пыж бӧжӧ да лэччысис кыр бердысь. Сынны Вась эз вермы, сӧмын пелыссӧ ваас лэдзис да веськӧдлӧм могысь легӧдіс. «Ваыс тон кылӧдас»,— шуыштіс. Пыжсяньыс ещӧ на чӧвтліс синсӧ аслас видз вылӧ, быттьӧ прӧщайтчис думсьыс аслас киподтуй уджыскӧд...

Эжва ю визув — кылӧдӧ ӧдйӧ. Воис эськӧ Вась гортӧдзыс, тӧрытсяньыс кӧ петіс. Да эз сідз ло. Джын туйсӧ сӧмын удитіс кывтны. Чорыда топӧдіс Васьӧс висьӧм.

Пыжын некытчӧ нюжӧдчыштны. «Сувтла да туплясьыштa му вылас, гашкӧ, личӧдыштас...»— мӧвпалӧ. Сатшкис пыж ныpсӧ берегӧ. Бауӧнсорӧн кыссис Вась коз улӧ, эз вермы весиг пыжсӧ вылӧджык кыскыштны, сӧмын ньӧр йылӧ домыштіс. Қӧсйис номъясысь тшынастор вӧчыштны — эз жӧ вермы. Туплясьӧ-ымзӧ коз улын, ном курччалӧм ни нинӧм оз кыв. Сӧмын юрас ӧтитор бергалӧ — гортӧ кыдзкӧ воӧдчыны.

Эз во гортӧдзыс Вась... Унмовсис, нэм кежлас унмовсис коз улӧ.

«Узь жӧ, удж бертысьӧй! Мед шойччас тэнад мудзӧм ки-кокыд, уджалысь мортӧй! Коз улын чуштыліс тэнӧ тыла ректігӧн мамыд, коз улын жӧ и кувсин...»

Мӧд лунас катысь пыжаяс (ас сиктса йӧзыс) аддзисны — кӧлуй тыра пыж дом йылын довъялӧ... Морт некӧн абу. Чукӧстчисны,— некод эз шыасьь, сӧмын асланыс йӧлӧганыс гажтӧма лӧвтыштіс. Гӧгӧрвоисны... Қайисны коз улӧ. Видзӧдӧны — морт кын, дундӧма, лӧз... Эз ков висьтавны, мый понда кувсьӧма Вась.

Коли гожӧм и ар... Воліс сы бӧрся войвылӧ кыквевся тӧв — тупкыліс енэжсьыс шондісӧ няйт дӧра ӧшанӧн, кынтыліс-шебрӧдліс му эжсӧ гортвыв еджыд дӧраён... Сир курыд шогъяс тшыг бӧрын содтӧд тшӧтш мунісны йӧз вывті: кыссьылісны-волісны пежъяс, еджыдъяс... Но воис тулыс — сылі лым, сылісны еджыдъяс. Мездмисны коми йӧз, мездмис став Сӧвет му. Тулыснас лун тӧвкӧд локтісны саридзысь пӧткаяс войвылӧ, воисны гортаныс и пияныс Васьлӧн.

* * *

Вӧр шӧрын, эрдтор вылын, кузь сьӧд мыръяс пӧвстті лӧзӧдӧ-кыпӧдчӧ кыз одъя, кузь идзаса сю... Шувгӧны лыска пуяс гӧгӧрыс: «Ш...ш...ш...ш...» Эрд дорын, вӧр шувгӧмсорыс, янсалыштӧ-кылыштӧ мӧдпӧлӧс — вӧсньыджык, меліджык шы: «С...с...с...с...» Тайӧ медбӧръя киподтуй кольӧмыс Васьлӧн.

Қопрасьӧны весьт кузя шепъяс, казьтывлӧны, ошкӧны Васьлысь лӧниник, аддзытӧм, но тӧдчана олӧмсӧ, тыдавтӧм, но колана уджсӧ.

1929

ВАРТЫСЬ ЁГОР

Кӧні бара тэ, Вартысь Ёгорӧй, мортӧй-а? Ловъя абу нин, шонъянӧй? (Вуджӧрыд тэнад тай син водзӧ сувтӧ!)

Кодi эз тӧдлыв Ёгорӧс! Быдлунся «гӧсть» пароход вылын. Быд пароход вылын билеттӧм, «бесплатнӧй» пассажир. Эжва кузя: Кулӧмдiнсянь Сыктывкарӧдз, Сыктывкарсянь Совдорӧдз, Совдорсянь Кардорӧдз,— ӧтарӧмӧдарӧ, кымынысь бара тэ гежмавлiн Эжва юсӧ? Ва воссьӧмсянь гожӧмбыд йи куттӧдз ветлан — кывтан-катан, лун ни вой он тӧд, горт ни ин он аддзыв, позтӧм кӧк моз... Йӧй улӧ лэччысьӧмыд, озыр йӧзӧс, купеч пиянӧс тешитан, пиньнысӧ жерйӧдлан налысь, синва пырыд серам петкӧдлан: вартан, йӧктан, сьылан, бӧрдан, кевмысян — нянь кусӧк коран...

Быдӧн тешитчывлiсны тэ вылын — тӧдтӧмыс и тӧдсаыс, рочыс и комиыс — тэ вылын, коньӧр кодь морт вылын. Кымын йӧг бара вӧлi тэнад балябӧжад, кымын гадь коклябӧрад, гырддза помъясад? Кымын ведра синва бара тэ кисьтлiн аслад нэмнад? (Курыд-ӧ, юмов-ӧ вӧлi тэнад синваыд — сiйӧс некод эз тӧдлы, да и тӧдныс сiйӧс, тэнсьыд синвасӧ, некодлы могыс эз вӧв.)

Кодi эз тӧдлыв Ёгорӧс! Серамыд и жальыд тшӧтш ӧтпырйӧ петас, кор видзӧдлан сы вылӧ: кузь гыркъя-мыгӧра, дженьыдик кер пом кодь кыз кокъяса, дзоньнассӧ — муртса аршинысь джуджыдджык лоӧ морт... Ёсь пыдӧса манак шапкаа, пӧдрасник шоя, няйт сьылi кӧртӧда: руз киссьӧм, сырилетки ӧшалӧ жебиник туша вылас няйт паськӧмыс. Кӧмтӧм. Варччӧм-потласьӧм кокъяса, некор косьмывтӧм синва чужӧмбана... Коркӧ бара тэ узьлывлiн

эн? Коркö тэ тыр пöт, нэмтö корлiн да, вöвлiн эн? Мыссьывлiн эн тэ кöть öтчыд, синванад кындзи? Коркö тэ кöть öтчыд садьтöм код вöвлiн эн? Туплясьлiн кын палуба джоджын кок улын, кочегар пач вом дорын, трюм пыдöсын... Тэнö талявлiсны, чужъявлiсны понйöс моз, тойлавлiсны кытчö веськалö... Дона тэд сувтлiс «билеттöг» ветлöмыд!

Кымын «вежай-вежань» бара тэнад вöлi? А вöлi эз öти кöть, дзик öти морт тэныд, кысь нин эськö вежай-вежань пыддиыс да, прöстö морт пыдди кодiкö? Коркö, öтчыд кöть, йöз син водзын тэ муртса кежлö лолiн эн мортнас, прамöй мортнас?

* * *

Сэтшöм вöлi тэнад олöм-вылöмыд важöн, воддза олан кадъясö, шуштöм дыръясö. Сiдз тэнö пыр сэтшöм чужömбанöн аддзывлiм-тöдлiм уна-уна во революцияöдз...

Медбöръясьыс Ёгорöс аддзылi ме во нёль-ö-вит сайын. Аддзи, и эг тöд Ёгорöс, «йöй» Ёгорöс, «вартысь» Ёгорöс. Сэтшöма вежсьöма, сэтшöма тöдтöммöма мортыд. Палялöма, садьмöма, выльысь чужöма, Октябрь ваöн мыссьöма-пырччöма Ёгор. Абу нин важкодь няйт, абу нин киссьöм паськöма — руз, абу нин синва бана, оз нин горзы «вежань» да «вежай»,— шöвк кодь миян Ёгорыд: лым еджыд шабдi дöрöм-гача, шыльöдöм юрсиа, мольöдöм тошъяса, сулалö кыр йылын, тошсö малалö — вöлисти асьсö чувствуйтö-кылö мортöн, збыльысь гражданинöн, первойысь аслас нэмнас. Абу нин «йöй» Ёгор... Сiдзи öд лыддьывлiсны-тöдлiсны, сы туйö пуктывлiсны, тэ вылö вылiсянь зывöка видзöдлiсны озыръяс, «сöстöмъяс». Öнi сiйö Егор Игнатьевич Ракин, Пожöм сиктысь крестьянин... Вöлöма и Ёгорлöн аслас горт!.. А водзын некод эз тöдлы, кытысь мый сiйö эм, эз чайтлы некод, мый сылöн, тшöтш мортлöн моз жö, вермас лоны чужан му, горт, кок улас «пöтшва».

1926

ӧТИ... ДАС КУИМ МИЛЛИОН ЛЫДЫСЬ

(«Шойна» висьт гижӧдысь тор)

...Са сьӧд арся войӧ воисны миян войтыр рытыв-лунвывса Россия ичӧтик уездноӧй карӧ. Тані вӧлі сулалӧ налӧн полкныс. Чеччӧдісны зуркыд теплушка вагонъясысь да ыжъясӧс моз вӧтлісны вокзалсянь кар мӧдар помас. Пидзӧсӧдз сыла няйт питі собисны кар уличаяс шӧрӧд, еджыд ас дӧра нопъяӧсь, койтов-кайтов морт вуджӧръяс.

Карыс узис нин, некӧн бинива. Сӧмын кар мӧдар помланьыс, бульвар вылын, вылӧ лэптӧм телега вожъяс пӧвстті да гӧгыльяс костӧд, муртса-муртса чусалісны тусіник кӧдзалан бипуръяс. Тайӧ — беженцы, войнаысь пышйысь крестьяна, лагерӧн узьмӧдчӧмаӧсь вой кежлӧ... Кыліс сэсь челядьлӧн нор шыа бӧрдӧм да вӧвъяслӧн ас гидня-картаысь гажтӧмччана гӧрдлӧм.

Со и казармаяс. Кузя нюжӧдчӧмаӧсь воймӧм няйт корпусъяс нёльнан боксяньыс, быттьӧкӧ кузьмӧс, гырысь сьӧд гортъяс. Шӧрас — плӧщадь, салдат кокпыдӧсӧн топыда гындӧм под.

Пыртісны ӧти казармаӧ. Паськыд нильӧг няйт посъяс кузя катӧдісны вылыс судтаас. Некорсӧ тӧлӧдлытӧм кӧдзыд уль руӧн ӧвтыштіс бакшасьӧм йирк-стенъяссянь.

— Тані, гашкӧ, и пондасны видзны да!.. Татшӧм гидняас,— сьӧкыда ышловзисны ратникъяс.

— Оз дыр видзны,— асьныс жӧ аслыныс вочавидзисны.

Пӧрччысьтӧг-разясьтӧг водісны куш джоджӧ, юр уланыс ассьыныс нопъяснысӧ пуктӧмӧн. Сьӧд эшкынӧн шебрӧдіс войыс ылі войвывса коми пиянӧс. Унмовсисны кокни тревогаа салдат унмӧн.

Эз узь Сергей Вась. Воча син эз волы сылӧн — шытӧг кӧтӧдіс синванас ассьыс ноп дорасӧ. Вась эз нин тані вӧв медводдза, эз и медбӧръя морт — квайтӧд сё морт нин сійӧ вӧлі куш аслас вӧлӧсьт увсьыс, нуисны сыӧдз и сы бӧрын унаӧс на, пӧрысьӧс и томӧс. Вӧлі вывті небыд сьӧлӧма, кылана морт сійӧ, сьӧд вӧр шӧрысь первой туй петысь. Некыдз эз вермы сылӧн бурасьны мывкыдыс, лолыс тайӧ олӧмкӧд, эз вермы асьсӧ лӧсьӧдны, сійӧ олӧм ногыс мунны...

Асывнас водз, лӧз тӧдчигас, кыліс дежурнӧйлӧн лёкгорша гӧлӧс:

— Вста-ваай!..— быттьӧ кысянькӧ уси. Велавтӧм пельяслы кажитчис тайӧ —«вӧйим...», либӧ «сотчим...» кылӧм моз.

Вирскӧб чеччисны ратникъяс.

Пуксис лун и вой полана салдатскӧй олӧм.

* * *

Пондісны вӧчӧдны миян войтырӧс «кынмыръясысь» салдатъясӧ. Ас паськӧмъяс пӧрччӧдісны, сеталісны пӧдрасник кодь, няйтысла волялан кожа-дора шинельяс. Ассьыныс пальтояс, пинжакъяс, сапӧгъяс донтӧм-донысь лои вузавлыны асланыс начальстволы жӧ — кадрӧвӧй взводнӧйяслы да отделённӧйяслы. Найӧ, ичӧтик Круппъяс моз, войнаӧн озырмӧдчисны тшӧтш, нёнялісны радӧвӧй «серӧй» салдатӧс. Быд выльысь воӧм партия йӧз налы вӧлі кивыв: дзонь нӧбовтасъясӧн ньӧбавлісны новобранцылысь кӧлуй да спекулируйтісны базар вылын, вузавлісны куим донӧн, либӧ бурджыкторъяссӧ мӧдӧдавлісны гортаныс. (Том салдатлы сэк кадӧ вӧлі запретитӧма казарма гӧгӧрысь водзӧ петавлыны.)

Ратникъяслӧн гортса няньтыра нопъяс регыд рекмалісны. Ноп дорanысӧ ратникъяс вундалісны нямӧдъяс вылӧ. Сы кындзи сэсся нинӧм гортса кӧлуйыс эз коль, коли кӧ — коли кодлӧнкӧ сӧмын носӧвӧй чышъян да табак кӧшӧль.

Пондісны муштруйтны-«велӧдны»: веськӧдны гӧрбъяс, топӧдны гӧрвожкост кокъяс, чатӧртны юр, «кыскыны» кынӧм... Вежны ветлас и стать. Дзонь часӧдз ӧти местаын гындӧдасны, кокпӧкъяс пыктавмӧн,— корӧны гора кок шы. И сулавныыд он куж, и восьлалігад кокъясыд дзугсьӧны, киясыд быттьӧ абу аслад, весь блёмъялӧ-

ны,— ставыс торксис. Юрыд кӧ ӧшйыштӧма, щӧкалыад зятнитӧны. Гӧрбыд кӧ вунӧма, кулакӧн гымӧбтасны. Бӧрыд кӧ чургӧдчыштӧма, пидзӧпомалӧны... Тюни вывті гындейлӧн нӧшпалич ветлігмоз, ветлӧ салдат туша вывті начальниклӧн кулакыс да приклад помыс, бала мода сетӧны сідз. А ротнӧй офицер оз яндысь аслас дворянскӧй рӧд нимсьыс да новлӧдлӧ киас нагайка. Салдат ряд водзвывті кӧ мунӧ, щӧка лы помӧ нагайка воропыс зяткӧ, бӧрвывтіыс кӧ мунӧ, шашка пуртӧс помнас тувкӧдӧ шуны позьтӧминӧ...

Медся нин ёна инмаліс Иван Ёгорлы да Сергей Васьлы. Найӧ кыкнанныс вӧліны артель пӧвстас медся рамӧсь да безӧтветнӧйӧсь. Найӧ кыкнанныс вӧліны неграмотнӧйӧсь. Ёгор ньӧти велӧдчытӧм морт, Васьыс — муртса сер-сер толькӧ тӧдіс, кыдз шусьӧ, аслыс мында. Некодныс рочӧн эз гӧгӧрвоны.

— Эй ты, самоедская морда!— горӧдас Вась вылӧ, либӧ Ёгор вылӧ лазгӧдӧм порсь синъяса унтер, оз кӧ мыйкӧ налӧн артмы.

— Ми абу самоедъяс, а...— пондылас кодкӧ артельсьыныс веськӧдны, но вомсӧ восьтӧмӧнтшӧтш ланьтны лоӧ.

— Молчать!.. Всё равно — скоты...

Ныр вылӧ усьтӧдз котрӧдласны взводнӧйяс быд нинӧм абу мыжысь: восьлавны кужтӧмысь, шуйга-веськыд кокӧн непӧраӧ тувччӧмысь, «честь сетны» кужтӧмысь, быдторйысь.

Торйӧдасны Васьӧс мукӧдсьыс и давай новлӧдлыны чань-вӧлӧс моз: «Раз-два, раз-два»... «Левой... Левой...»— ылӧ тшӧктасны котӧртны. Вась эськӧ кӧть мыйтӧм ылӧджык нин котӧртас, медым кӧть ӧти здук не аддзыны синъяснас да кывны пельяснас мустӧм чужӧмсӧ-гӧлӧссӧ мучитысьыслысь. Но строг нартитан шыа гӧлӧс взводнӧйлӧн бергӧдас бӧр: «Наза-ад!» Вайӧдлас дінӧдзыс да бара. Лолыс нин тырӧма Васьлӧн, кочӧгыс бытшкӧ, сьӧлӧмыс кутлас дзик потны, син водзас пемдӧма — усьлӧ-чеччӧ, котралӧ да шуалӧ, медым проклятӧй кокъяс оз дзугсьыны: «раз, два, три»... «раз, два, три»... да быд «три» шуӧм бӧрын аслыс вомулас гусьӧник содтӧ —«щетыре».

— Щетыре... щетыре... щетыре...— юрпӧла гӧгыль тюригмоз лӧвтӧ котралігтырйиыс да чотіктӧ шуйга кок вылас...

И пасӧ лыйсигӧн Васьлӧн оз инмы, вӧрзьӧ киыс. Кутшӧма эськӧ радейтліс гортас ассьыс пелькиник туркапищальсӧ, вевъялӧ вӧлі лыйсьыны, уськӧдны ӧти зарядӧн ур ли, сьӧла ли. Оз веськав и штык йылыс Васьлӧн «атакаӧн» мунігӧн идзасысь вӧчӧм чучелаӧ,— киыс дрӧгмунӧ, быттьӧ ловъя мортӧс бытшкӧ, бокӧ веськалӧ, либӧ муртса инмӧдчыштлас штык йывнас. Сыысь Васьӧс бара «шонтӧны».

А рытнас —«под ружьё». Сӧвтасны Васьлы вещӧвӧй мешӧк тырыс лыа да сувтӧдасны кӧдзыд коридорӧ, сулалӧ, ӧтарӧ гӧрбыльтчӧ, свинеч моз личкӧ пудйӧн-джынйӧна ноп, вундӧ вӧсни волысыс, пельпом лыяссӧ поткӧдӧ. А сэн ещӧ содтӧд — киад дас кык пунта винтовка веськыда колӧ кутны. Рудзалӧ ки, кусыньтчӧны кокъяс. Кӧть эськӧ лэччысьыштны стен бердӧ муртса кежлӧ, но он: взводнӧйлӧн канцелярия ӧдзӧсыс коласта, сэсянь тыдалӧ ставыс, регыд городас: «прямо!»

И сулалӧ, сулалӧ Вась. Кӧтасьӧм синлысъяс пырыс аслыс тыдалӧ чужан сиктын лӧнь нӧрыс бокщаын чольгысь Рас-ёль шор — сэтшӧм рам, сэтшӧм муса, сэтшӧм позьтӧм ылын, бергӧдтӧм важ...

«Мыйысь? Мый мыжысь?»— ачыс оз вермы тӧдны-шензьыны, бергалӧ юрас.

«За царя!..»— кын нӧшкӧн сетыштлӧ юрпӧлас нэмсӧ дӧлбитӧм велӧдӧм. «За царя»... Ставсӧ «за царя». И батьсӧ «по указу царя» судитлісны воджын кежлӧ керка пасьта эрдтор вылысь казеннӧй местаысь турун ытшкӧмысь, и чожыс Васьлӧн кувлі «за царя», царскӧй вина лавка спирт помысь... И юрбит «за царя», и кув «за царя». И тайӧ сулалӧмыс «за царя»?!

И сулалӧ, сулалӧ. А сы бӧрын, войнас нин, ковмас на вурлыны гӧгӧр резьдалӧм шинельсӧ, кодӧс содтӧд талун отделённӧй песігас-велӧдігас косяліс. Сэсся сы бӧрын сапӧг на весав... «Мед вӧлі дзирдалӧ!»— шуис взводнӧй. Да, медтыкӧ вӧлі ортсысяньыс югыд, пытшкӧсас кӧть нюр, няйтыс и ваыс сэні тыр.

* * *

Сёр ар ывлаын сулаліс. Зэр-лым вежласис, кынтіс да кӧтӧдіс, войын камкынмас му, лунын — нильӧг няйт. Гажтӧма видзӧдісны куш идзаподъяс кар сайын, кӧні велӧдісны ратникъясӧс абутӧм врагӧс кыйӧдны-лыйлыны.

Коръясӧкӧ пыртласны казармаӧ, «словесность» вылӧ пуксьӧдласны. Сыысь мучение. Казармаыс — помтӧм, кузь, векньыдик туннель кодь рӧм-пемыд сарай. Стен пӧлӧн оръявлытӧг няйт да буса наръяс. Наръяс вылын сой кыза идзас снастьясысь кыӧм, сажень кузя, кык весьт пасьта пластъяс. Шусьӧ — вольпась. Куш, тыртӧм, пемыд стенъяс. Некытчӧ, нинӧм вылӧ синтӧ чӧвтлыны, тӧдмӧдыштны ни шойччӧдыштны,— юр вемлы, ни сьӧлӧмлы сетантор абу. Сӧмын кӧнсюрӧ ӧшалӧны бӧлбан кодь кӧдзыд чужӧма портретъяс царьяслӧн. Нар дорыш вылын дорала гизьвидзӧны ратникъяс. Шӧртіыс сӧмын векньыдик туйпотас «велӧдысьлы» ветлымӧн. Лӧнь, кылӧ кыдз кышӧдчӧны идзас пӧвстын пытшъяс. Сӧмын кылӧ юасьӧмъяс отделённӧйлӧн, взводнӧйлӧн: «кыдз титулуйтны сійӧс да сійӧс?» да вочавидзӧм ратникъяслӧн: «его величество»... «его превосходительство»... «благородие»... «высоко»... «господин»... Помтӧг, дугдывтӧг, чукыртӧм плешъясысь кӧдзыд пӧсь пычкӧмӧн ӧтитор дӧжналӧны. Колӧ тӧдны царсянь да медбӧръя ефрейторӧдз — быдӧнӧс нимӧн, вичӧн, чинӧн... И сувтӧны ратникъяс син водзӧ дорвыв сюръяяс моз ловтӧм полӧкалӧяс — мундиръясӧ пасьтасьӧм бӧлбанъяс.

Тіралӧ, кӧдзыд пӧсьӧ шыбитӧ Васьӧс, мыйӧн сыӧдз ӧчередь висьтавны воас. Сьӧлӧмыс тіпкӧ, полӧмысла бӧбмӧ дзикӧдз. Оз тӧд, а мый тӧдӧ, и сійӧ оз артмы, оз бертлась кывйыс... Бара на талун наказаниеысь не мынны — лыа тыра нопйысь, ужынтӧг узьӧмысь, видӧмысьнӧйтӧмысь.

Сідз муштруйтісны-велӧдісны врагӧс нӧйтны, усьныкувны. А код вӧсна? Код понда? Известнӧ —«за царя» тэ мун да кув!.. А сэсся нинӧм эн юась!

Ывлаын тӧла, зэрӧ-слӧтитӧ, ӧшиньясӧ швачӧдӧ. Тӧлыс шутьлялӧ гользьӧм ӧшиньяс костъясӧд, шуштӧма ойзӧ — ӧвтыштлӧ-довкмунлӧ казармаын личкан сьӧкыд сынӧдыс.

Лун-вой коли. Тыри тӧлысь. «Велӧдӧм» помасьны пондіс. Маршӧвӧй рота гӧтов. Тырмас. Дыр видзны нинӧмла! Гӧтов пушка яй... «Честь сетны» кужӧны, тӧдӧны быдсяма «сиятельствоос» нимӧн, вичӧн, чинӧн, кӧть синваныс найӧс эз аддзывны; кужӧны нин восьлавны «шуйга-веськыдӧн»; кужӧны пезьдӧдны пищаль; вомтырӧн горзыны «ура»; кырнышӧс аэропланкӧд оз сорлавны. Мый сэсся колӧ русскӧй салдатсянь? Мый оз тӧдны —

сэні, война вылас велаласны, оз кӧ водтӧд медводдза неприятельскӧй пуля.

А ратникъяс пыр на виччысисны войналы пом. Быдӧн надейтчис гортӧ волыны. Ыджыд эскӧмӧн думсьыс кевмысис Вась абутӧм енлы. Эз кыв ен. Война эз помась. Надея-вера ен вылӧ вочасӧн быри.

— Тыдалӧ, ӧтвылысь царыскӧд енмыс...

Помӧдз доканайтісны Васьӧс. Няйтчис, тойӧссис, лӧмӧссис, ӧдва лысьӧмыс коли. Ставнас пыркӧдісны, мый вӧлі Вась пытшкӧсын.

— Кӧть эськӧ регыдджык нин позиция вылас... Матынджык нин пом.

Могмис Васьлӧн колӧмыс. Пасьтӧдісны-кӧмӧдісны, висьтӧдісны-дарйӧдісны кувныс да маршевӧй ротаӧн Васьӧс тӧварышъясыскӧд мӧдӧдісны биӧ.

...Кык письмӧ сӧмын и гижліс Вась гортас. Ӧтисӧ — места вылас воӧм мыстиыс да нинӧм эз кужлы шуныс, дзоньнас тырлі поклонъясӧн, но поклонъяс вӧліны гырысьӧсь —«от неба до сырой земли»... Мӧдсӧ — походӧ петан рытнас. А гортсяньыс воліс сыысь этша — ӧти, сідз жӧ поклонъяс тырӧн. Сы мында и лолі ставыс.

* * *

Вӧлі прощальнӧй медбӧръя рыт казармаын. Аски югдӧмӧнтшӧтш вӧрзьӧдчыны походӧ. Ратникъяс лӧсьӧдчисны, сӧвтчисны, гольӧдчисны походнӧй пӧртъясӧн, кӧрт зыръясӧн, палатка бедьясӧн — дзимлялісны топыджыка. Разясисны, кӧртасисны. Шыблалісны нопъясысь лишнӧй сьӧктӧдъяс. Гижалісны гортъясӧ письмӧяс: батьмамлы, чой-воклы, ичмоньяслы, мусукъяслы. Лыддялісны гортысь воӧм медбӧръя письмӧяс. Вурсисны, дӧмсисны. Мукӧдыс, кодлӧн эштӧма, пӧстӧ туплясисны нар вылын: куритчисны, ызгисны, гудӧкасисны. Бус-тшын сулаліс казармаын. Увтас арся шонділӧн медбӧръя водса югӧръясыс сьӧкыда пырисны ньылӧдӧм ӧшиньясӧд...

Вась сідз жӧ мыйкӧ ноксис, но нинӧм киас эз пыр. Сэсся руз-паз кӧлуйсӧ колис да матыстчис аскӧдыс тшӧтшъя Ваньӧ другыс дінӧ. Ньӧжйӧник пуксис сы дінӧ нар вылӧ, ышловзис да лӧня шуис:

— Вай меным письмӧ гиж...

— Ачыд ӧд тэ кужан.

— Ме ог. Менам оз артмы. Тэнад лӧсьыдджык лоӧ,— шуис Вась, дзигӧдіс Ваньӧӧс.

Улыс нар вылӧ кымыньӧн нюжӧдчисны чорыд идзас жгут вылӧ кык друг да лӧсьӧдчисны гижны.

— Но, мый нӧ гижам?

— Ачыд ӧд бурджыка тӧдан тэ,— менсьым и ассьыд...— вермис сӧмын шуныыс Вась, горшас гӧрддзасис.

Вылыс нар вылас йӧрикайтчисны, кисьтісны лыасӧ, буссӧ. Со, войтыштіс пӧв костӧдыс чайникысь ва, а недыр мысти тюрӧбӧн мӧдіс визувтны гижысьяс юр вылӧ. Но эз кӧдзӧд гижысьясӧс нинӧм — вывті ыджыд нор шог гӧрддзасьӧма сьӧлӧм гӧгӧрныс кык друглӧн. Пыдзрасьӧ сьӧлӧмыс Васьлӧн, дрӧжжитӧ гижысьлӧн киыс... А сэн ещӧ содтӧд, кӧнкӧ нар мӧдар радас кылӧ сӧдз тенор гӧлӧсыс Медасов Вечӧлӧн. (Медбур сьылысьыс сійӧ артель пӧвстаныс.) Сьыліс ӧні сійӧ салдатлы медматысса, инмана сьыланкывсӧ, кӧні кылӧ став шогыс, весь вир кисьтӧмыс важ Россияса салдатлысь Япониякӧд колян, ковтӧм войнаас. Сійӧ жӧ вӧлі тыдалӧ-кылӧ и тайӧ империалистическӧй войнаын...

«Пла-а-а-чет о-те-ец,
плачет же-на-а мо-ло-да-я»...—

сьылӧ Вечӧ, нормӧдӧ сьӧлӧмъяссӧ ратникъяслысь.

...«Злой рок и судьбу проклиная»...

И вочасӧн казармаын зык-ызгӧм надзмис, лӧнис да дзикӧдз кусі; ланьтісны ӧтка горшыяс — сетчисны Вечӧ сьылӧмлы да Вась кылӧмлы... Ставнысӧ пӧкӧритіс-вермис ӧтмоза кылӧм песня.

— Вай дугды нин, другӧ. Став сьӧлӧм жугӧдін...— шыасис кодкӧ ратникъяс пӧвстысь, но сэтшӧм шыӧн — нетӧ ӧлӧдіс, нетӧ тшӧктіс водзӧ на сьывны.

А сьылысь эз лӧнь, пыр ӧтарӧ босьтчис и босьтчис. Эз ӧтнаслы сійӧ сьыв, сьыліс ставныслы. Вайӧдіс син водзаныс бӧрӧ кольӧм томгаж олӧмнысӧ, сыысь гаж бырӧмсӧ, сійӧс бергӧдны позьтӧмсӧ, став шог-печальсӧ. Но сійӧ нор кылӧмкӧд песня кыпӧдіс кытыськӧ пыдысь вочасӧн мӧдпӧлӧс кылӧм тшӧтш — лӧг кыпалӧм тайӧ шогсӧ вӧчысьяс вылӧ. (Легальнӧй песня кывъясӧ сьылысь кужис сюйны тӧдлытӧг шытӧв ворсӧмъяснас мӧд, аслыс колана смысл.)

Пыралісны, кылӧ, казарма мӧдар помас кадрӧвӧй ротнӧй фельдфебелькӧд. Кывліс кодлӧнкӧ слабиник горӧдӧм: «Встать!.. Смирно!..» Но некод эз сувт муköд лунся

моз, эз весиг вӧрзьӧдчыв. Некод тӧдлытӧг найӧ петісны бӧр, быттьӧ эз и пыравлыны.

А Медасов водзӧ сьыліс. Крепаммис, зумаммис, ёнмис гӧлӧсыс. Ылі, пыді грӧзбаа шыӧн кыліс, кӧсйысис босьтны став шогсьыс, синвасьыс кодлыськӧ водзӧс:

...«Но мы за вас отомстим...
И справим кровавую тризну...»

Кыліс нин тан, кыдз саридз гы ызгӧмлӧн, пыдісянь кыпалан лӧгалан шы. Тадз шувгыштлӧ-садьмыштлӧ вӧрпу йыв ылі локтысь ыджыд тӧвныра гым водзын, медводдза тӧвру пӧльыштӧм улын.

(Тӧдӧмӧн-ӧ, тӧдтӧг — кӧйдыс уськӧдӧма. Кӧтӧдӧма салдат вирӧн да синваӧн пӧтшвасӧ. Мед кӧть сійӧ, пӧтшваыс и кын на, лым улын, но коркӧ татчӧ петас шонді да инмас ловзьӧдан югӧрыс сылӧн...)

Помасис песня. Орины сьылысьлӧн горшы везъясыс, но шытӧвъясыс пыр на довкйӧдлісны казарма сынӧдын, йиджисны юр вем визьясӧ, сьӧлӧм везъясӧ... Помаліс гижысь письмӧсӧ. Гижис сійӧ Вась нимсянь.

«Муса чойӧй, Марьяӧй! Гижа ме гусьӧник тэныд ас йылысь... Ок кутшӧм меным шог, тӧдан кӧ тэ! Сьӧлӧмӧй оз инась. Тані некутшӧм правда абу — видӧны, нӧйтӧны, накажитӧны, да и енмыс, тыдалӧ, абу,— война оз помась. Дзикӧдз нин ме висьми — кокъяс юкалӧны, бокын да морӧсын дугдывтӧг бытшкӧ; больничаӧ вӧзйысьлі — оз лэдзны, нинӧм оз веритны. Сапӧгӧй восьса, кок век кынмӧ, кӧлуй оз косьмыв — аслад яйнад и косьтан вылысад. Гортса кӧлуйысь коли толькӧ тэнад вышивайтӧм носӧвӧй чышъяныд. Тэ дзоля на, чойӧ. Велӧдчы да сюсьмӧдчы. Век татшӧм олӧм оз ло, коркӧ сувтас правдаыс му вылас. Война помасяс да локтам бӧр гортъясӧ... Кутянӧс [1] энӧ некытчӧ сетӧй, мед олас. Зэв ёна гаж быри быдӧнысь и быдторйысь. Ок, кутшӧма эськӧ ме ӧні, гортын кӧ, уджала, медсьӧкыд уджсӧ му вывсьыс кера, тайӧ проклятӧй служба дорсьыд! Аски миянӧс мӧдӧдӧны татысь, позиция вывсянь сэсся гижа. Ми ас вӧлӧстювса ставным на ӧтлаынӧсь. Некодлы абу нимкодь тайӧ войнаыд, ставныслы зэв шог. Талун медбӧръя рыт тані казармаын, а аски-аскомысь би улын нин лоам, и код тӧдас, мый

[1] Кутян — понлӧн ним.

лоӧ... Но, прӧщай да прӧстит, муса, дона чойӧ! Тэнад вок Вась. 29 лун ноябрь, 1916 во».

«Адресӧс ӧні ог на тӧд, кытчӧ веськалам — кутшӧм полкӧ, кутшӧм ротаӧ. Юӧрта сэсянь. Прӧщай!»

* * *

...Эз и волы Вась гортас. Кыдз эз волыны гортаныс уна-уна морт Вась коддемыс война поле вылысь. Весиг адресыс эз ковмывлы сылӧн, кодӧс кӧсйысьліс ыстыны бӧръя письмӧас — медводдза бояс жӧ сутшкысис-уси тӧвзьӧм турун моз.

Весь виччысис Васьӧс Кутяныс. Никсіс лунъясын жытник кок улас, нораа омляліс войясын.

Дыр виччысис Васьлӧн чойыс. Вокыслысь мӧдӧдлӧм письмӧсӧ джадж пельӧссьыс судзӧдас да помтӧг лыддьӧ, кыз лысва кӧтӧдас синъяссӧ.

...Нӧрыс бокшаын, гож водзын, Рас-ёль шор дорын, жугыля сулалӧ кымынкӧ керкаа Пасінӧк сикт. Чашкыля козъяс да нӧгыль бока сус пуяс ӧткымынлаын ӧшинюв йӧръясын сулалӧны памятникъяс моз да казьтывлӧны усьысьясӧс. Со — тайӧ керкасьыс абу дзонь верстьӧ морт, эсійӧ керкасьыс — мӧд, сэтысь усьӧма коймӧд, нёльӧд... Усьӧмаӧсь ылі война поле вылӧ, волывтӧм вылӧ.

1933

ТШЫГ ВОӧ

Ю дор сьӧртъясӧд, шор дор ковтасъяс пӧлӧн мунан кӧ,— дзор джуджыд козъяскӧд орччӧн тшӧтш сулалӧны руд пучеръя, кос шеввидзан увъяса, кок йыланыс косьмӧм томиник ньыв пуяс,— кывтӧм свидетельяс дас ӧкмысӧд во йылысь...

* * *

Мича видзӧдны ньыв пуӧс пӧт кынӧмӧн: веськыд тушаа-статя, гӧгӧр ӧтвесьт лапта увъяса, низь ку небыд веж лысъяса, чӧскыд сир дука,— видзӧдӧмсьыс он пӧт. Шогмӧ керыштны ньыв пуӧс крестьянинлы коланінӧ — потш-майӧг вылӧ веськыд пучеръяысла да кокни вӧдитӧмысла, нюдзысла — потшсян поноль вылӧ туйӧ. А кыйсьысьлы, вӧрӧ ветлысьлы шогмӧ небыд вольпась пыдди чом пыдӧсӧ вольсавны лыссӧ, либӧ лоддя би дорӧ коз улӧ.

Но шог сы дінӧ волывны мортлы тшыг кынӧмӧн, нянь перйӧм могысь.

Со, кодікӧ волӧма татчӧ «няньла»: ӧти пу пӧрӧдӧма да кульӧма кырсьсӧ, мӧдӧ черсӧ сатшкылӧма да абу нин, тыдалӧ, вермӧма пӧрӧдныс и сувтсавывсьыс, кок йылас, судзмӧнвыйӧдз вольӧма... Сэсся нопйӧн гортас нуӧма...

Лӧсьыд видзӧдны, кыдзи кульӧны кач: паськыд ота сюмыс тасмаӧн сьӧкыда шлопкысьӧ-усьӧ кырсьыс, быттьӧ тшӧг порсьлысь кучиксӧ кульӧны; топыда мӧрччӧ пельпом лыясад уль кач ноп волысыд, да... кокньыд тай мывкыдыс сылӧн, идзасӧ крукасян — усян.

А кутшӧм кач сӧчӧныд пызан вылад видзӧдны чӧскыд, дульваыд петас — еджыд, рӧшкыд... курччан да — кыв-

йыд оз кӧтӧд, гӧрддзасяс, тасасяс горшад, оз кылав... Дыр няклялан да кыдзкӧ эськӧ и йӧткан-кылӧдан медбӧрти, да кынӧмад бара ёдмас, оз мун,— орӧдӧ гӧгсюрӧстӧ, кырлалӧ сювъястӧ вирӧдз... (Лӧсьыд челядьлы кач сӧчӧнӧн чилйӧдчыны-шыбласьны — вылӧ-вылӧ качлас,— но оз ворссьы весиг и челядьлӧн сы шӧрӧ-водзӧ.)

Нэм чӧжыс коми гӧль крестьянин вӧдитліс-уджаліс нянь — тылаӧн, эжаӧн, муӧн,— а ас нянь некор эз тырмыв. Став нажӧткасӧ, мый вӧчлас прӧмысӧн да кер лэдзӧмӧн,— бара жӧ лоӧ нянь вылӧ сетны. Мыйта лоӧ труд пуктыны му вӧчигӧн,— пӧрӧдны, ректыны, мыр бертны, кокавны, гӧрны, потшӧдны, вынсьӧдны... воас ставыссӧ кымынкӧ пуд сӧмын. Кушинъясыд, му вылӧ шогманаясыд этша, мый эрдмӧдлылӧмаӧсь да вӧчлылӧмаӧсь видзьястӧ пӧльяс, сійӧ оз судзсьы, йӧзыд тай пыр ӧтарӧ содӧ, водзӧ олысь йӧзлы пыр лоӧ содтысьны. Видз ли, му ли кӧ ковмас — кутчысь пӧ черӧ да зырйӧ...

* * *

...Юра кымӧръяс енэжті ветлӧны кос шоныд гожӧмӧ. Шера кунӧръяс[1] мунлӧны сиктъяс весьтті, ыбъяс весьтті лунсьӧмӧс кадӧ... Шуштӧм видзӧдны, кыдзи гымӧн да чардӧн енэжтас вежӧссянь кыпӧдчӧ-локтӧ... Ёкмунлӧ сьӧлӧмыс видз-му уджалысь мортлӧн. Пом крестьянинлы, шерыд кӧ мунас: сьӧд няйтӧ кӧдзатӧ пӧртас, ставсӧ жугӧдас-чирсас. Но шоча овлывлӧ шер, лолӧ кӧ — лолӧ коркӧ ӧтчыд дас во пытшкын. Мед жӧ и оз! Мед ветласны кымӧръяс аръявыв сёрӧн; мед, войясыс пемыд кӧ: кымӧрыд муыдлы — эшкын. Эн пов сэк няньтӧ кынтӧмысь.

Оз сідзи повзьӧдчы пуж, но пыдӧджык нуӧдӧ ассьыс лёк удж. Гусьӧник, шынитӧв кыйӧдас сійӧ медмича поводдя дырйиыс, кодыр луныс лӧнь, войыс сэзь. Рытсяньыс на кутас зэвтны. Шонді увтасчӧммысьт и кӧдзӧдас сынӧдсӧ. Енэж — еджыд дон, ӧти кымӧртор абу. «Кӧть эськӧ ыж ку пасьта кымӧртор нин ыб весьтад ӧшйис»,— кевмӧ крестьянин морт. «Кӧть эськӧ мед тӧврутор нин кыпӧдчис». Но оз. Эськӧ, ме чайта, дукӧс пӧланас жӧ нин мужикыд вевттяс, лов шынас кӧть, вермас кӧ, пӧлялас-шонтас...

---

[1] К у н ӧ р — чардалан кымӧр.

Асывладор мӧдӧдчас едждыны увтасъясті, вочасӧн сёнъяс кузя, нюкысъясӧд ыбъяс вылӧ кыссьыны-кайны... Гортвыв еджыд дӧраӧн вевттяс кулӧм мортӧс моз. Дӧжнасьӧ, шогсьӧ крестьянин аслас дрӧчка быдтантор дінас...

— Мыччысь нин ӧдйӧджык, югыд шондіӧй, кульышт гортвыв дӧрасӧ шой вывсьыс, окышт аслад шоныд лов шынад, мырддьы смертьыслысь, ловзьӧд... Тэ ӧд — верман.

И кыті окыштас — сэті и ловзяс. Кытчӧ инмылас сылӧн биа югӧрыс, сэті и сылас. Но ыб чурктӧ тай он бергӧдлы асылӧ паныд быд бок. Дыр на тырмас шонділы кытшовтны ыб гӧгӧр, быд вуджӧр сай видлавны-окавны. Сы коста смертьыд ӧтарӧ пыр зэвтӧ и зэвтӧ, чуравмӧныс шепъястӧ кынтӧ.

Октябрса медводдза воӧ (дас кӧкъямысӧдӧ) нянь кынмис, эз во. Мый воліс, и сійӧ кок йылас вияліс — куш киль. Пызьыд, изан да — са. Пӧжалӧм няньыд — гормӧга юм кень. Но и сэтшӧмыс эз вӧв, быри. Унджыкыслӧн тӧв шӧрӧдзыс эз тырмы. Тулыснас ӧткымынлӧн нин сӧмын вӧлі. Лои тшыг. Идзас, жуг... Висьӧмъяс паськалі, ӧддзис: гырдӧн мунан мыт муніс быд керкаті.

Гажтӧма сулалӧны ӧшинюв йӧръясын жытникъяс: «кун-кон» кушӧсь йӧртӧдъяс — тусь ни пызь... Куш йӧртӧдъясысь чышкӧны буссӧ. Рыныш джодж улысь важ киськасьӧм тусьяс ӧтиӧн ӧктӧны. Важ воймӧм идзасъяс вартӧны, пыркӧдӧны, оз-ӧ усь кӧть тусь-мӧд нин. Идзас тойӧны гырйын. Мельничаяс сэк оз вӧлі уджавны. Да и нинӧм вӧлі изнысӧ: ӧти содзтыр тӧрича сора шыдӧстӧ кисьтан кӧ кумлиад — и сійӧ разалӧ-вошӧ. Но мельнича лои быд керка помын. Важ пӧльяслысь кипом изкияс кытыськӧ кыпӧдісны. А кодлӧн эз вӧв — лӧсьӧдісны, сывтыръя кыдз пу гӧгыльясысь вӧчалісны жугӧдлӧм чугунтор пиньясӧн.

...«Г-у-у-уррр... ггууурррр»...— асывъясын, водз на, быд сарайын кылӧ изки шы гурскӧм.

«...Зутш-зутш!.. Зутш-зутш!..»— тоинъяс гыр пыдӧсӧ зутшкӧны, кос идзас жуглӧны. Тӧждысьысь кӧзяйкаяс сідзикӧн нуртӧм идзасысь нянь перйӧны водза-водз, чеччӧмӧнтшӧтш. Медбӧрти и жуг-идзасыс быри, нинӧм эз коль. Кач.

Важӧнсянь нин тӧдса коми гӧль йӧзлы кач няньыд. Важ царьяс ёна вердлӧмаӧсь качнад миян пӧльясӧс (абу на вунӧма кольӧм нэмся 40-ӧд да 60-ӧд тшыг воясыс):

лёк во кӧ вӧлӧм суас, некутшӧм тӧждысьӧм нянь судзӧдӧм-лӧсьӧдӧм йылысь тшыг йӧзлы царлӧн эз вӧвлы. Ачыс царыс пельпом вылас плавгӧмӧн новліс сьӧдбӧж куӧн эжӧм низь ку пасьяс: коми морт ветлӧдлӧ, собалӧ парматі, кыйӧ дона куяссӧ сылы... И нӧшта на ӧтчыд лоі царьяслысь лёк олӧм лад пуктӧмсӧ кыскыны йӧзыслы ас сьылі вылас. Царӧн да буржуйясӧн кыпӧдӧм куим вося война бӧрын нинӧм эз кольлы: ас няньяс бырины, бокысь вайны туй ни тӧлк эз вӧв. Колӧ вӧлі кыдзкӧ ас няньӧн бергӧдчыны.

* * *

Во гӧгӧр П-нын сулаліс фронт. Ӧтарас — Эжва, мӧдарас — Печора. Таладорас — гӧрдъяс, а мӧдарас — еджыдъяс. Эжва да Печора юксисны-торъяліны овмӧснас, олӧмнас. Заводитчис сідз: тӧв шӧрнас 18—19-ӧд воӧ П-нысь мунісны вӧлаяс М-нӧ коллысьны. Мунісны и вошины,— эз локны гортӧ вӧвъяс ни мортъяс. Туй ори, тупкысис. Дугдісны ветлысьны-волысьны ӧтарсянь и мӧдарсянь. Туй потас рассявны пондіс.

Вӧлаяссӧ еджыдъяс коллялісны Из сайӧ няньла. Урал из вомӧн вуджигӧн уна вӧв згинитіс-уси, а ямщикъясыс пышъялісны кодсюрӧ Сибирӧ да гожӧмнас кытшовтісны, локталісны гортаныс Комму пыр... Мукӧдсӧ, коді вӧлі «известнӧй», виръюысь еджыд бандитъяс вӧйталісны йикуд улӧ тӧвнас на. (Войвыв ю пыдӧсъясын, парма сён гуранъясын лысьӧмныс Октябрь вӧсна лов пуктысь ёртъяслӧн куйлӧны уна.)

Тулысбыд П-н пыр петісны изьваса, пышйисны еджыдъясысь став овмӧснас, семьянас, туй кузя кӧдзисны ассьыныс овмӧс кӧлуйнысӧ. Кымын вӧв сыкаліс[1] сӧніка лымйӧ кузь вӧлӧк петігӧн! Кымын вӧв шой коли туй пӧлӧн, жугавлӧм-шыбитӧм додьяс туплясисны быдлаын!

Медбӧръя, абутӧм няньяснас эжвайывса йӧз вердісны пышйысьясӧс: кодікӧ вежлаліс воча кӧра кӧлуй вылӧ, кодікӧ и сідз сетышталіс, думайтіс: «гашкӧ и миянлы аслыным тадз жӧ лоӧ гортнымӧс эновтны»...

Гожӧмбыд П-нын сулалісны краснӧй отрядъяс, лӧсьӧдчисны паныдавны еджыдъясӧс, кодйисны окопъяс сикт гӧгӧр, ыб чуркъяс йылӧ — пулемёт позъяс. Вӧнясис

[1] Сыкаліс — сибдіс, вӧйнс сылан джуджыд лым пиӧ.

сикт дзуг сутуга потшӧсӧн... Гымалісны (лыйсьыны велӧдчисны) пищальяс...

Шог уджавны крестьянинлы лыйсьӧм шыӧ, оз лыб киыд удж вылӧ, но быть уджав. Быд лыйыштӧм шыысь сьӧлӧмыс вӧрзьӧ: «гашкӧ, еджыдъяс нин локтӧны да». Йӧз полісны. Эз сулалысь красноӧй войскаысь повны, найӧс видзысьясысь,— полісны вӧлӧсть дорын тыш лоӧмысь, овмӧс жугалӧмысь. (Война вылын вӧлӧм йӧз тӧдӧны вӧлі кутшӧм войнаыд сійӧ, оз жалит,— ставсӧ тшынйыв лэптас.) Медся нин сійӧн полісны: печораса еджыдъяс тӧдӧны вӧлі эжваса йӧзлысь Сӧветскӧй власть дор олӧмсӧ, краснӧйяслы отсасьӧмнысӧ...

Но тшыгыд тай оз пык полӧмсьыд, быдлаті новлӧдлас. Став олӧмыс лои талунъя лун йылысь тӧждысьӧм, нянь нуртор перйыштӧм, кытысь мый позис — быдлаысь корсьысисны. Ылі чӧс туясян вӧр керкаясӧ ветлывлісны, коркӧ кӧ во-мӧд сайын кодлӧнкӧ кольӧма кыйсигӧн запастор — тасьті тыр пызь, либӧ содзтыр сукар. Но видлалӧмаӧсь нин, шобӧмаӧсь — кӧн мый вӧлӧма, нуӧмаӧсь шышкалысь йӧз, весигтӧ пӧрт-чайникъяс пышйӧдӧмаӧсь кыйсьысьлысь.

Пежасис сӧстӧм вӧр-ваыс кыйсьысьлӧн. Вӧр керкаясӧ кортӧм гӧстьяс кутісны пыравлыны, морт вылӧ кыйсьысьяс, морт бӧрся зверь бӧрся моз вӧтлысьысьяс. (Сэтшӧмторъясыс, ас кост войнаыс, некыдз на эз во сійӧ вежӧрӧдз, эз на вермы гӧгӧрвоны сэк кыйсьысь-вӧралысь морт.)—«Мый нӧ войнасьыс? Мый босьтан миянлысь?» Дона да жаль вӧлі кажитчас кыйсьысьлы вӧрыс, мыйӧн думыштас, мый тайӧ вӧр пуыс вылӧ вежалӧ горш капитал, сылӧн пӧ дульваыс та вылӧ петӧ, сійӧн пӧ и зырсьӧ, сы кузя пӧ и войнаыс.

* * *

Гожӧм. Страдна. Сизим вевся страдна эжвайывса йӧзлы: тыш, тшыг, удж! Том верстьӧ уджалысь унджыкыс абуӧсь гортъясын, фронтъяс вылын ветлӧны: кодікӧ — ылын, лунвылын, кодікӧ — Сибирын, кодікӧ Двина ю пӧлӧн — тышкасьӧны буржуй шайка чукӧркӧд...

— Кутшӧм таво туруныс чорыд!— шензьӧ кодікӧ кылӧ.— Косаӧй кӧ зэв ныж-а? Ытшкыштан да, туруныд сӧмын нёрыштчылас.

— Асьным тай ныжӧсь... Ныжман тай кач вылад... Ок, эськӧ, коркӧ кӧ чиг рудзӧг нянь шӧрӧм сюрлӧ сёйышт-

лыны, бара на важ бӧрын ёнмыла да...— зэв сьӧлӧмсьыс шуис да ышловзис орччӧн ытшкысь ёртыс.

— Вот ӧні еджыдъясыд кӧ локтасны... Мый кутам вӧчны? Оз кӧ миянӧс дорйысьыс во.

— О-оз! Эн пов. Ӧні виръюысьясыд оз локны, нянь вотӧдз. Абу ӧд йӧйӧсь еджыдъясыд, куш вылад локны... А локтасны кӧ, оз, ставсӧ оз вины. Кодкӧ ӧд кольӧ жӧ на олысь. Олӧм оз помась. Уджавны — быть. Уджавтӧг водзӧ олӧм оз ло. Коркӧ ӧд помасьлас жӧ тайӧ войнаыс, пуксьылас жӧ коркӧ лад вылӧ олӧмыс...

Кытчӧкӧ тай кутчысисны, кыдзкӧ тай посйысисны, вуджисны вотӧ.

А винёв жӧ мортыд! Пыдын жӧ мортыдлӧн лолыс!

ШОГ АСЫВ

Вый тупыль моз войтыштіс-сылі вӧр пу сайӧ кын сьӧмӧса тӧвся шонді... Кӧдзыд югӧрӧн резыштіс медбӧръясьыс пу йывъясті, и кусі. Рӧм уси му вылӧ. Сӧмын вылын енэжас кольыштісны сер-сер кымӧр визьторъяс, вижовгӧрд рӧмӧн пӧртмасьӧны.

Кулі дженьыдик тӧвся лун. Паськыд пемыд бордъя пӧтка — вой ӧвтыштіс бордъяснас да шлывгысис-пуксис му вылӧ. Сьӧкті, личкысис му бердас улыник енэж.

Лӧнис П-н сикт. Надзмисны сёрнияс ывлаын. Шочаммис ветлӧдлӧм йӧзлӧн. Сӧмын корсюрӧ печкана ань керка кост вуджӧртлас. И бара — вуджӧр ни лов. Югдылісны ӧшиньяс гажаа сартаса биӧн, но регыд кежлӧ: ӧтар сикт помсянь мӧд помӧдзыс муніс патруль и бияс вочасӧн, поліга, синлапъяс куньлалігмоз, кусалісны...

Унмовсисны сьӧкыд сӧран унмӧн мудз уджалысь йӧз. Уналӧн водігӧн чорыд дум юрас бергаліс: «ловйӧн-ӧ, кулӧмӧн суас аскиа лун...» Этша-этшалӧн узьсис долыда сійӧ войнас, быдӧн мӧвпаліс-шогсис. (Да, сійӧ 1919 вося ноябрлӧн дас коймӧд лун... П-н сиктса уджалысь йӧзлӧн некор оз вун!)

Лов эз коль ывлаын. Бинива керкаын. Сӧмын исполком керкаын, сайӧдӧм ӧшиньяс сайын, дыр на, асъя вой кадӧдзыс, чусаліс дзузгана би; да кузь войбыд омлялісны-увтчисны сиктын некорсӧ ойбыр тӧдлытӧм понъяс.

Тайӧ вӧлі шог асывлы паныд.

* *
*

А сэк кості войвывсянь, Печора туй кузя, гусьӧн, кыйӧдчигтырйи, локтісны-кыссисны капиталистъясӧн медалӧм йӧз... Подаяс, вӧлаяс, унаӧн...— ичӧтик сикт вылӧ грӧзбаӧн. Грӧзбаӧн сы понда, мый найӧ олӧны Сӧветскӧй власть дор, гӧрдъяскӧд ӧтвылысь тшӧтш. Кыскисны оружйӧ-гӧснеч водзӧс эжваса уджалысь йӧзлысь нянь сёйӧм пыддиныс. Гургисны пуля шӧтан лыйсянъяс — пулемётъяс, гӧрисны туй визьсӧ пушкаяс, гындісны сьӧдӧдісны сӧстӧм-небыд выль усьӧм лымсӧ кӧрт бӧрляа кокнаныс...

Локтісны. Код вылӧ локтісны, на вӧсна оз зэв и тӧждысьны,— мыйӧн нӧ водзсасьны кутасны найӧ. Асьныс эз повны. Мый нӧ повныс да яндысьныс на-воклы вӧлі — сы вылӧ петӧмаӧсь да! А вермӧмыс — тӧдӧны вӧлі: Эжваса водзсасьны нинӧмӧн оз вермыны — пушка ни пищаль йӧзыслӧн абу. А мый нӧ налы ротаджын караул кутысь да ветымын винтовкаыд?

Локтісны петкӧдлыны асьнысӧ, ассьныс некодӧн ошкытӧм морттуйнысӧ. Матыстчисны, сувтісны лыян выяӧ да кутісны гымгыны пемыд горув.

* *
*

Водз садьмӧны уджалігӧн коми аньяс. Водз. Да кодыр нӧ овлӧ уджтӧмдырыс налӧн?! Во гӧгӧр эштывлытӧм удж! Тулыс — кӧдза-пуктас. Гожӧмбыд — страдна. Арын — вартӧм, куйӧд петкӧдӧм, пыш-шабді вӧчӧм... Помтӧм удж. Мужикъяс вӧрынӧсь кыйсьӧны, мукӧдыс — кер дорын. Став уджыс нывбаба вылын — турун и пес.

Пемыд на асывнад, а кӧнкӧ кылӧ нин: «швач, швач, швач... Швач, швач, швач...»— няръян шы тэрыба. Мӧдлаын: «чап, чап...»— вартан шы кын гумла под вылын гольскӧ. Коймӧдлаын — карта ӧдзӧсъяс гурйыв восьтӧма, куйӧд нин кыскӧны...

* *
*

Асыв. Пемыд на. Муртса югдыны вӧрзьӧ. Сиктын асъя биаӧсь. Пачьяс ломтысялӧны — труньгӧ трубаясысь сюръяӧн тшын. Вочасӧн пальӧдчӧны йӧз, удж вылӧ зэвтчӧны.

Сьӧлӧмысь, удж йылысь тӧждысигтыр, разӧдчӧны удж вылӧ йӧз: рӧдтӧны вӧлаяс видз вылӧ, вӧрӧ — турунла,

песла; карта ӧдзӧсъяс гурӥыв восьсаӧсь — петӧны картаысь медводдза куйӧд доддяяс... Мырсьӧны-уджалӧны йӧз.

Ывлаын лӧз тӧдчӧ. Лӧнь, тӧврутор абу. Сулалӧ-вугралӧ вӧр пуыс, узьӧ сынӧдыс сикт гӧгӧр, чӧв...

Друг немвиччысьтӧг, кытӧнкӧ «зззым!» кыліс. Сэсся тай —«ш-швач!» гораа матын. Мӧдысь: «ззым!-ззым!..» Мый нӧ тайӧ?!

Эз ковмы некодлы висьтавны — мый, быдӧнлӧн сьӧлӧмыс тӧдіс. Усины киясысь вилаяс, черъяс, нянь тыра зыръяс. Пукса усины сувтсаяс, вирскӧб чеччисны узьысьяс. Сувтлісны лов шыяс... Сӧмын син лапнитӧм кежлӧ лолі сэтшӧм кын шемӧсыс йӧзлӧн.

— Ой-йой!— еджыдъясыд локтӧны!..— ӧти вомысь моз гӧрӧдісны быдӧн.

— Пышйӧ-ӧ-ӧй!— гӧрӧдіс кодікӧ.

— Дзебсьӧ-ӧй!— котӧртіґтырйи горзӧ кодікӧ мӧд.

— Эн пышйӧ-ӧ-ӧй! Пищальяснытӧ, пи-и-ищальяснытӧ босьтӧй!..

Сикт пасьта зык лыбис.

А налы воча:

— Ззым!.. Ззым!..

— Тра-та-та-та, тра-та-та...

— Дззи-инь...

— Швач!— орлавлытӧг кутісны лэдзны.

Путкыльтчисны ӧти здукӧн куйӧд тыра, пес тыра додьяс... Оръясьӧны чер улын гезъяс. Лэдзасьӧны, доддясьӧны, гӧнитӧны... Черӧбтісны вӧвъяс — садьтӧгныс лэбалӧны. Ӧзйисны мортъяслӧн сьӧлӧмъяс, пузисны виръяс... Ыджыд лӧга ёрсьӧм кывъяс кылісны морӧсъясысь...

Сиктын ставныс ывлаынӧсь, туй вылынӧсь лоины. Жуӧны, гудрасьӧны вежӧн-вежӧн: мортъяс, вӧвъяс, понъяс, пу додьяс, пищальяс, черъяс, вилаяс... Рӧмыд сынӧдын вуджрасьӧны.

— Кытӧнӧсь нӧ? Кодарын-мый?

— Вӧльдіны-ын!.. Перевозы-ын!..

— Танӧсь нин!..

— Мунамӧ-ӧ-ӧй!— котӧртӧны збой сьӧлӧма войтыр еджыдъяслы паныд, пищальяс кианыс топӧдӧмӧн.

— Кежӧ-ӧй!— гӧнитӧны вӧлӧн ӧтка-ӧтка красноармеецъяс ёртъясныслы отсӧг вылӧ.

— Таті видзӧй, та-а-ті-і-і! Асыввывсӧ! Мед оз кытшӧ босьтны...— лэбзисны-мунісны вермысьяс воча тышкасьны.

А врагъяс Чудин чурк йывсянь лэдзöны и лэдзöны, öтарö лыйöны, нимкодя тешитчöны уджалысь йöз вылын, куш киа йöз вылын. Матыстчисны яндысьтöмъяс. Куим сикт би улö босьтісны — мунны ни локны оз позь. Орöдісны сикт кост туйяссö,— быдлаын тшын пуркйöдлö, снаряд потласьö.

Регыд шочаммис миянладорсалöн лыйсьöм шы. Этшаник пищальыд некытчö эз сибавлы пушка-пулемётъяс дінад. Бöрыньтчöны... Доймысьяс-ранитчысьяс кыссьöны туй кузя... А еджыдъяс öтарö зырсьöны. Шöр сиктöдз нин снарядъяс кутісны воавны, юр весьтын швач потласьö, йöзыслысь повзьöмсö содтö.

Сыысь ёна гудыртчис сиктын. Чепöсйисны челядьяс ывлаö узигкостіныс, котралöны горзігтырйи гырысьяс бöрся, бöрдöны. Бать-мам идралöны найöс лöнинъясö, инмытöминö. Мöсъясöс, ыжъясöс лэдзалісны картаясысь,— вöтлöны найöс горув керöс бокшаö,— пач чышкан лысъясöн, нянь зыръясöн öвтчöны мамъяс (няньяс пачын сотчан колины).

Паськöм, сёян-юан дзеблалöны: нянь мешöкъяс кöзöд гуö шыблалöны, новлöны вöръясö, рынышъясö, медтыкö оз ло еджыдъяс кипод улын. Гöняйтлöны-лэбалöны öтарömöдарö вöлаяс кöлуй тыра додьясöн, оз тöдны кытчö мый воштыны-инны... Тэчöны, сöвтöны ассьыныс вир-пöсьöн дыр чукöртöм жебыник овмöсныс. Со, тонö, кодікö ныв-баба додь тырыс сöвтöма дозмукъяс, вольпасьяс, мешöкъяс — туй кузя кыскö: гылалö кöлуйыд... Öктö.. ачыс усьö и чеччö мудзысла, шогысла, разьсьö көртöдыс мешöклöн: зарни сю гузь-киссьö туй кузя.

А свинеч—«гöстинеч»—«кушманъяс» öтарö воалöны: инмö — öтилаö, мöдлаö... Пуляяс татшкöны стенъясö: öтилаын —«татш!», мöдлаын —«швач!»...

Шочаммö сиктын йöзлöн жуöм. Гуö да, вöрö да,— кытчö код веськалö, быдöн дзебсясисны. Со, тонö, дзик матын швач-поті резыштіс снаряд... Сюв-сяв öтарö-мöдарö вошины йöз. Мöд уси, коймöд... Уна!

Этша морт коли сиктын. Сöмын öтка-öтка шыöдчömъяс көнсюрö, сьöлömысь шуана, кылыштас: «дзебсьы, инмас!», «сайöдчы!..» «Пышйы нин, пышйы,— суасны!»... Мунысьыс, пышйысьыс нöшта на бергöдчылас да видзöдлас, котөртігмозыс синсö чöвтлас медбöръясьыс став вылас, мыйяс кольö. Сійö видзöдлömас — мыйдöм öзъяліс

синмас лӧгыс!.. Тӧждысьысьыс-ыстысьыс (чойӧ-ӧ, гӧтыр-ӧ сылӧн) пукса усьӧ сулаланінас, нюкыртчас му бердас...

Эновталӧны-петӧны горт сиктысь медбӧръя пышйыны лӧсьӧдчысь мортъяс. Вуджӧртчыласны найӧ керка кост, питшӧгӧ няньтор сюйигтырйи да ки йылын чер либӧ пищаль шӧдзралігтыр; мунігмоз, кодкӧ кӧ пуляысь сайласьысь син вылас усьлӧ, кыв-мӧд вашкылӧн сьӧлӧмсяньыс чӧвтыштасны, и бара тэрыба водзӧ. Но вошины и найӧ. Лов эз коль сиктын.

* * *

Петіс шонді — асыв-лунвылын, гӧрд... Тшӧтшыд вӧр пу йылысь торъялі, чукті... Некод эз тӧдлы, некод эз казявлы сиктын сійӧ асылӧ сылысь ӧмидз ва рӧмӧн ворсан сӧстӧм кыасӧ, зарни киньясӧн пуяс костті кыпӧдчигмоз бусалӧмсӧ... Некод жӧ эз аддзыв сы кындзи и сиктлысь чужӧмсӧ тайӧ асылӧ. Уна-унаысь петавліс шонді тайӧ сикт весьтын пуксьӧм-сулалӧмсяньыс, но некор на эз аддзывлы, мый тайӧ асылӧ югыд шонділы син водзас воссис: пӧдса керка ӧдзӧсъяс, туй шӧрӧ путкылялӧм пес да куйӧд додьяс, гылалӧм кӧлуйяс, киськасьӧм сёянъяс,— морт ни пемӧс лов тыдавтӧм, шычнирач олӧм шы кывтӧм... Сӧмын жунякылісны, орйӧдлісны сынӧдсӧ сикт весьтысь, инасьтӧм, ылалӧм ӧтка пуляяс.

Пырисны сиктӧ виж паськӧма, чорыд кӧрт кокбӧрляа йӧз... Локтісны лымкӧд тшӧтш ӧткадӧ, медым лымйыскӧд жӧ тшӧтш бӧр ас туйӧд пышйыны-сывны.

Пырисны овтӧм сиктӧ. Некод эз пет налы нянь-солӧн паныд. Вӧліны найӧ — некодлы ковтӧм, кортӧм гӧстьяс.

САРТАСА БИӦН

Кӧдзыдыс ӧтарӧ зэвтӧ... Швачкылӧ резьдалӧны кын пуяс. Шко-ов,— гораа потӧны кос кондаяс... Сэзь. Дзирыд кодзувъяс кӧдзыда дзоргисны енэжсянь кын му вылӧ.

Мунӧны вит вуджӧр вӧрӧд. Мунӧны... Кодъяс нӧ тайӧяс? Кытысьӧсь-мый вӧр шӧрӧ воисны?

Мунӧны... Винтовка-пищаль пельпомъяс сайын. Нопторъяс мышканыс лётъялӧны... Лым сюръя кодьӧсь гыӧртӧмаӧсь вуджӧръяс — ус и тош пузьӧма-йизьӧма ӧтлаӧ паськӧмкӧд, чужӧм ни нырвом оз янсав.

Мунӧны котӧрӧнсорӧн. Паськӧмныс увъясӧ лестукӧн колялӧ, чужӧмӧ швачӧдӧны лысъяс... Морӧс судтаӧдз пӧрласьӧм пуяс вомӧн вуджӧны... Кокъяс — вир уля дой, кын кӧмкот зыртӧма гырдӧдз...

Мунӧны-пышйӧны войтыр, пышйӧны еджыдъяс гыж улысь найӧ. Бӧрсяньыс — вӧтчӧны, боксяньыс пановтӧны, орӧдӧны туйнысӧ; водзвыланысӧ бара жӧ панывдӧн локтӧны... Кык би кост лоины войтыр, жугалі-пазалі отряд — колины витӧн. Емпыс ыджда розьтор муртса сюри тювкнитны-кежны туй вылысь. Шыбитчисны вӧрӧ.

Дзурсмуніны-пырисны пармаӧ войтыр. Ньылыштісдзебис войтырӧс рӧдимӧй вӧр. Вошины. Вошины ловъя чутторъяс океан-вӧрӧ.

Вит вой нин узьтӧмӧсь войтыр, вит лун нин сёйтӧмӧсь. Юръясын жуньгӧ, пельясын тиньгӧ, кынӧмъяс кыскӧма нюкыр...

Веськӧдчисны пӧсек ордым туй потасӧ. Пемыд. Кималас мунӧны. Вошласьны пондісны ордым визь потассьыс. Юкалісны шы пуртӧн сирӧд пу конда. Яг шӧрын тӧлын кыбӧда би лои. Гылыда ломтысьӧ киясын сартас, прожектор биӧн моз юклӧдлӧ югӧрыс гӧгӧрысь сулалан пуяссӧ... Вуджӧрныс асланыс сартассянь бӧрвывтіныс ветлӧдлӧжӧдзӧ: дженьдаммылас, нюжавлас, пу кузя сувтлас, вӧр пу йылӧдзыс тювгысьлас-качлас... Гажа биӧн ломтысьӧ сартас — водзчуньяс сотӧ, пӧжассьымӧн сотӧ, а чальясыс —«пиалӧны», кын.

Воласны кок тӧйяс... (Оз морт кок туй!) Со, тонӧ, шавкйӧма-мунӧма водзвыланыс кузь кока йӧра, ылӧ шыблалӧма кокъяссӧ. Мӧдлаын сувтлӧма да пипусӧ вильӧмайирӧма; вылысь судзлалӧма веж кырсьсӧ. Муртса водзвыланыс меткыльтӧма сан, вешйӧма йӧз мунан туй шӧрсьыс.

«Шшпыырр...» кылӧ кыпӧдчисны репасысь таръяс, повзисны би югӧрысь: ӧти, мӧд, уна...— гылӧдісны пу йылысь гыӧрсӧ, лымсӧ мунысьяс юр вылӧ.

Мунӧны... Юраныс чардби моз жӧдзисны-ветлісны мӧвпъяс: горт — еджыдъяс киын; Сыктывкар — босьтӧма; войвывсянь вӧтчӧны, рытывсянь локтӧны; шыбитчывлісны асыввыв — Чердыньӧ,— бара жӧ еджыдъяс. Кытш пиын лоины; кытчӧ-мый воштысьны? Кольччыны гортӧ? Бӧр косны да сетчыны еджыдъяс киӧ?! Оз, оз вузавны асьнысӧ найӧ!

Дум выланыс усьлӧ горт-керканыс, пӧт кынӧма олӧмныс... Мед гортын кӧ колины шоныд паччӧръяс. Мед!

Мунӧны — юраныс бергалӧны думъяс: «мед, ӧнi кӧ пышъям... Ветлам во, кыкӧс, куимӧс, уна нин ӧд ветлiм вит-квайт во чӧжӧн, нӧшта на ветлам. Ветлам, медтыкӧ кыдзкӧ мынлам тайӧ кытш письыс да ӧтлаасям ас котыр йӧзкӧд»...

Кӧсйысисны воӧдчыны центрӧдз: «Москва ас киын на. Сэтӧнi миян Ленин... и унаӧн на-вок котырысь»...

Сiдзи мӧвпалiсны найӧ, гӧрд зарни кодзулӧн дзирдаліс водзвыланыс выль олӧм налы, тойліс-вӧтліс водзӧ, пыр водзӧ.

А кӧдзыдыс ӧтарӧ зэвтӧ... Швачкакылӧ потласьӧны пуяс... Чепӧльтӧ пельяс, «пиалӧ» кепысьтӧм чуньяс, пыдзрасьӧ-йӧжгыльтчӧ пыдӧджык тшыг кынӧм-выть... Паськӧмныс увъясӧ лестукӧн колялӧ, чужӧмӧ швачӧдӧны лысъяс... Но оз сувтлыны — мунӧны... Мунӧны — бӧр локтӧм вылӧ!

КОМИ СИКТЪЯСӧД

(Хроникаа-историческӧй пасйӧдъяс)

Вӧльдін

«...И бара усьӧ тӧдвылӧ... Думыд лэбзяс ылӧ, ылӧ... Ветлӧдлас-войлас пемыд вӧръясті, ӧтка чомъясті, разіпель сиктъясті... Пасьтӧг-праватӧг олысь йӧзъясті...»

Важӧн нин тӧдсаӧсь миянлы Вӧльдін сиктса уджалысь йӧз... Ылӧ кольӧм дзоля дырсяысь пуксьӧма паметьӧ казьт: ю йылын томдырся тшӧтш олӧмъяс накӧд — пыжӧн ветлӧмъяс чери кыйигӧн, турун пуктігӧн: тшынас би дорын гожӧмын пукалӧм, юпӧлӧнса вӧр керкаясын тулыс-ар рытпукӧм... Сибыд, сёрниа, авъя войтыр. Сюсьӧсь ва вылын ветлыны пыжӧн-пурйӧн. Сюсьӧсь кыбны азьласӧн да тывъявны гырысь чимиясӧс югыд ваа, изъя пыдӧса Эжваысь, Черъюысь, Волльысь... Дошлӧйӧсь и вугырӧн кыйны комъясӧс.

Тӧдсаӧсь Вӧльдінса и «Трипан Вась» оланін кузя,— няньтӧм мужикъяскӧд. Тӧдсаӧсь сэсся первойя пятилетка медводдза войяссянь вӧр фронтвывса пыр ударнӧя да кыпыда, зіля уджалысьясӧн.

Вӧльдін...— Кузя, оръясьлӧмӧн пуксьӧма Ыб керӧс горулӧ сикт. Асыв-лунвылӧ банӧн жугыля видзӧдчӧ Эжва ю вылӧ, ю сай гажтӧм оль вылас, и водзӧ — кыпыдджык яг нӧрыс бокшаӧ. Абу зэв гажа, оз зэв мичнас шыбитчы синмад сикт —«Рака... быттьӧ тай рака плавгысьӧма-пуксьӧма...»— кыдз шуас шуткаысь школаса велӧдысь Трошева-Уляшева ёрт аслас сикт йылысь, сьӧдысла да

пемыдысла.—«Нинӧм... справитчам, гажмӧдчам, час»,— долыда да кыпыда шуыштас сэтчӧ верӧсыс сылӧн — колхозын председатель Ӧньӧ Ладим... И збыльысь справитчӧ — вежсьӧ чужӧмыс сиктлӧн. Тӧдӧмысь, пемыд: бокшаыс — сейӧд, горулыс — трунда, а подувсяньыс пычкӧ ва. Няйт... Важӧн тайӧ сиктыс «славитчыліс» аслас пыдӧстӧм няйтнас, сідзи и нимавліс —«Вӧльдін няйт» пӧ. Кӧть мунӧ вӧлі сикт пырыс миртуй, ыджыд Печора тракт, но унаысь вӧлі сибдавлӧны вӧвъяс да телегаяс, зоръясьӧмӧн перйысьласны... (ӧні, Сӧвет власть дырйи сикт кузя туйсӧ вольсалӧны чув-лыаӧн).

Абу гажа, но муса аслыныс. Муса вӧлӧма местаыс пӧльяснысльі, первойсӧ татчӧ овмӧдчысьяслы: ӧтарас — ю, мӧдарас — ыб. Керӧс бок. Шондіводз. Тӧв сай... Сьӧкыд вӧлі важӧнъясӧ овны сьӧд вӧр шӧрад, кузь тӧлалымъя кӧдзыдінад-муад; омӧлик уджалан кӧлуйнад, жебиник паськӧмнад, кӧдзыд керка-картанад (посни ӧшиньяса, трубатӧм пачьяса). Быть вӧлі лоӧ корсьны тӧв сайтӧ, гож водзтӧ, а ва дортӧ, ю дортӧ,— кыдз медбур ветлан туй да кыйсянін. Позянногъяс да оласногъяс серти и поэзия кывъясныс налӧн артмылӧма:

«...Кодарӧ нӧ видзӧдӧ тэнад керкаыд,
керкаыд?
— Лунӧ-банӧ, лунӧ-банӧ...
Кутшӧм нӧ тэнад оланіныд,
оланіныд?
— Мича-мича ю дор, ю дор;
Гажа-гажа вадор, вадор...»

И водзӧ:

«Кӧн нӧ тэнад турун туйыд,
турун туйыд?
— Тури чуксан нюр дорын, нюр дорын...
Кӧн нӧ тэнад пес туйыд, пес туйыд?
— Дозмӧр котсян яг дорын,
яг дорын...»

Сьӧкыд овны омӧлик уджалан ӧрудиеӧн: ки лапа пасьта кӧрт зыръясӧн; куим чунь пасьта дорыша черъясӧн; мӧс кока кодь вожа гыжъя гӧръясӧн. «Строитчыныд вӧлі лоӧ куш чер кежысь — пила ни струж, ни мукӧд инструмент... Кысь нин эськӧ дольнӧй пиласӧ, пӧперечнӧй пилаыс весиг эз вӧв. Пилаясыд эськӧ вӧліны да

ньӧбнытӧ нинӧм вылӧ ми воклы вӧлі, дона»,— висьталӧ менам важ тӧдса Ӧнь Микит Ёгор. «А кутшӧма овлінныд?»— юалан вӧлі сылысь да сійӧ веськыда висьталас важ йылысь, ышлолавтӧг-жалиттӧг:

— Олӧмыд ӧд оз вӧйп, быть ов вӧлі,— шуас да ёрччыштас сэтчӧ содтӧд.— Бакилӧ-сапӧг ни, чайник-самӧвар ни, ни ӧнія вӧчасян инструментыд некутшӧм миян том дырйи эз вӧв... Со тані (ми вӧлі лӧня кывтам Ёгоркӧд орчча пыжъясӧн визув Ёльдор косьт бӧжӧд) медводдза сортовка кер лэдзан воясӧ, 1890 воӧ, ми уджавлім куш чер кежысь... А керйыс ӧмӧй кер,— кык сывтыръя кыза! Пилаясыд сикт коддемын вӧлі сӧмын морт-мӧдлӧн. Пуръясьлім снастьтӧг, ни пратьтӧг. Да и нинӧм сыӧдз эз вӧв! Мыйкӧ тай сы бӧрын жӧ, асьнымӧс жалиттӧг сортовкатӧ ёна муркӧдлім-уджавлім да, кӧлуйсьӧдчылім-а... Мый бурӧн сійӧ важтӧ казьтывлан, эн нин сёрнит!— помалас ассыс висьталӧмсӧ Ёгор да чигарка пом сорыс сьӧлыштас.

Кывтім ми Ёгоркӧд сэті, кӧні ӧні пӧрӧдчылӧ да кыскасьлӧ налӧн «Вӧр фронт» колхоз, тыртлӧ содтӧд бӧрас содтӧдӧн медбӧръя керъяссӧ. Сэті, кӧні сійӧ ачыс, Ёгорыс, пӧрӧдчывліс ки пасьта дорыша черӧн ветымын во сайын, кӧні ӧні на мыръясыс эмӧсь, кыдзи свидетельяс сулалӧны,— нитшсялӧмаӧсь да ройсялӧмаӧсь, дзорӧсь...

Кывтім ми Ёгоркӧд сэтъясті, кыті Эжва доддявлытӧм чань моз гӧнитӧ садьтӧг... шкоргӧ-бузгӧ, изйысь изйӧ чеччалӧ косьтъяс вывті... Кыті «керъясыс ю тырнас кывтӧны, клёнӧдчигтыр: тювгысьӧны, тасасьлӧны вомӧнӧн, сувтлӧны сувтса, чегъясьӧны, зырсьӧны — берегас кайӧны... Кӧні сьӧкыдсӧ кылӧдчигӧн тӧдлан, но тшӧтш жӧ и гажъяссӧ аддзылан, кодыр уджыс сьӧлӧмысь артельлӧн мунӧ, кӧні ӧта-мӧд вылӧ видзӧдӧмӧн сьӧлӧмыд босьтсьӧ, кыпыда олӧ»...

* * *

Тайӧ сӧмын ӧти морт нэмся висьталӧм на, во 50—60 сайся. Но ми видзӧдлам ылӧджык, водзӧ, туявлам историясӧ да олӧмсӧ Вӧльдінлысь, кытчӧдз судзам.

Вӧльдін сикт ёна нин важ. Но кодыр, кутшӧм воӧнэмӧ овмӧдчылӧмаӧсь медводзысьсӧ, сы йылысь некутшӧм гижӧд ни пас абу кольӧма. Да коді нӧ пасъялысьыс, гижысь-сёртысьыс, кыдз шуасны, сэкъясӧ вӧлі! Кодыр став грамотаыс пӧльяслӧн вӧлӧма сӧмын тшупӧ-

дӧсь пу кыль, календарь пыдди. А бокысянь историкъяслы вӧлі ӧмӧй мог кутшӧмкӧ «няйт» сикт йылысь гижны да пасъявны! Ӧд налӧн (сиктсаыслӧн) некутшӧм «герой» ни «святӧй» эз вӧвлы, и нинӧмӧн абу «знаменит», медым сулаліс пасйыны историяӧ! А прӧстӧй уджалысь йӧз йылысь важногӧн «оз вӧлі сулав гижны».—«Нимыд пӧ мисьтӧм... Чужӧмыд сьӧд... Морттуйӧ пуксян,— садьтӧ он тӧд»...

Но история эм быд сиктлӧн, быд йӧз котырлӧн. Сӧмын сійӧ тӧдмавтӧм, корсявтӧм, гижтӧм (сідз жӧ и Вӧльдінлӧн). Кодлӧнкӧ — кузьджык, кодлӧнкӧ — дженьыджык. И кымын ылынджык, сымын сьӧкыд туявныс...

Вӧвлі Вӧльдінлӧн колян нэмын ӧти «грамотнӧй» морт — сектант (старовер) Карп,— кувсьыліс сійӧ революция воддза войясӧ ыджыд пӧрысьӧн, 99 арӧсӧн. Но сійӧ «летописецыд» пасйывліс сӧмын славянскӧй титлаа букваясӧн; пасъявліс ывлавыв вежласьӧмъяс приметитӧм могысь: ва воссьӧм, йи кутӧм, медводдза лым, нянь кынтана чорыд пужъяс вӧвлӧм, а сэсся и нинӧм. Кильчӧ сюръяясас, ӧдзӧс пӧвъясас сылӧн быдлаӧ пурт йылӧн сёртӧма быттьӧ иероглифа гижӧд... Ыб вылын, потшӧс бердын джуджыд сьӧд вуджӧрӧн сулалӧ пемыд лыска, морт нима ӧтка коз —«Карп коз»... Тайӧ оз Карплысь паметьсӧ видз, тайӧ казьтывлӧ Вӧльдінлысь важ гажтӧм, пемыд, ӧткӧн-ӧткӧн мужик олӧмъяссӧ — Трипан Васьяслысь, Епим Карпъяслысь.

Вӧвлі Вӧльдінлӧн и мӧд сэтшӧм жӧ «памятник», кывтӧм свидетель: ыб горулас, Микита Ёгор ӧшинь улын сулавліс пӧрысь, кык сывтыръя, кыз-кыз сус; но колян во волігӧн ме сійӧс эг нин аддзы: воддза гожӧмас ыджыд тӧвнырӧн мунысь шера кунӧр пӧрӧдӧма, и водзысь, Чудин ягъясысь, уна пу сэк чегъялӧма да вужнас бертӧма.

Жаль сідзжӧ, мый абу нин «ловъя» и важ Ермил-керка, коді сулавліс миян дзолядырйи: «улыс кума», квадрата посни ӧшиньяса, «дыма-вӧлӧка»,— пӧрысьысла потласьӧм-жеркалӧм керъяса керка. Эськӧ висьталіс сійӧ важ олӧмбытсӧ Вӧльдінлысь, сё во дорсяысь важджык кутшӧм вӧвлі. Но абу нин сійӧ.

Со и ставыс быттьӧ. Ортсысянь кӧ видзӧдлыны тайӧ сикт вылӧ, кӧть нинӧм эн гиж. Но кытшовтлам, корсьысьлам-туясьлам, гашкӧ, мыйкӧ и сюрас, гашкӧ, кыткӧ и воссяс.

Вöльдiн сикт сулалö Печора вöлöкö пыран туй вылын — Помöсдiнсянь дас километр катыдын Эжва кузя, куим километр кывтыдын Вöль ю вомсянь. Вöль ю визувтö-локтö рытыв-войвывсянь, и татöн öтлаасьö асывойсянь локтысь Эжваköд. Первойя овмöдчысьясыс, тыдалö, татчö и сувтлöмаöсь кык ю öтлаасянiнас, кöнi öнi Ягköдж («Чудь · гуаин» шусьö). Пöльяслöн пöльясыс, кöнкö, вöльдiнсалöн найö вöлiны. Чудь нима инъясыс тані матiгöгöрын уна казьтывсьö: «Чудин ты», «Чудин лыа», «Чудин чурк», «Чудин яг», «Чудин ю», «Чудин ю вад»... Тасянь кыв —«чидйö-вадйö» волöм — пикö волöм... Но ми огö пондöй пыдöсö пырны, кутам сёрнитны чудьяс олан нэмысь бöрсаджыксö.

Вöльдiн — ёна нин важ, арлыднас ыджыдджык муköд матiгöгöр сиктъяс дорысь — Выльгортысь, Помöсдiнысь, Кырнышаысь... Волöмаöсь пö медводдза олысьясыс татчö Мезень ю вылысь. Абу пö Эжва кузяыс, а веськыда вöрöдыс, ордым кузя, мöсъясöн и быдтор...— тадз висьталö налöн преданиеыс. Но сiйö, ми ногöн, абу веськыд висьталöмыс,— овмöдчавлiсны öд юяс кузя. Но мед сiйö, гашкö, и сiдз,— бöрын, туясям да, восьсаджык лоас.

Но кодыр да кыдз сiйö лолöма — некод оз тöд. Висьтавласны сэсся вöлi во кызь сайын кымын асьныс вöльдiнсаяс мöд предание: «вöлöма пö зэв важ книга; сюрлöма пö сiйö книгаыс пыдысь трунда пытшкысь и сэтчö пö «ставсö» гижöма «му пуксьöмсяньыс», и Вöльдiн йылысь пö тшöтш»... Но код ордын, кытчö лоöма сiйö книгаыс — бара жö некод оз тöд.—«А вöлöма пö»,— шуöны асьныс. (Тайö эз вермы лоны сы понда: веськавлi кö сэтчö, трунда пытшкас, сэтшöмторйыд — важöн нин эськö сiсьмис да ачыс трундаö пöри; мöд-кö — вывтi ыджыд арлыда нин лоö сiйö книгаыс, артыштны кö, кутшöм ньöжйö лоö-пуксьö трундаыс; 50 во чöжöн сiйö пуксьö сöмын 1 см, и öти метр джуджда трундалы ковмас 5000 во. Кык метрлы — 10 000 во. Дерт, олысьяс сэкъясö тані эз на вöвны, непöштö книга гижысьяс). Татшöм висьталöмъясыс, мойдöмъясыс налöн пуксьывлöма юраныс важысянь нин абутöм олан «шуд-таланнысö» корсьысьöм под вылын, кыдз Вöльдiныс ачыс пыр шудтöм вöлöма нянь уджалöмöн, сiдзкö и став олöм-вылöмнас. Ыб места — лёк: вой вутшка, кын подъя, васöд; пыр усьö да кынмö кöдзаныс; бурмöдны — гöрныс (да сэтчö жö важ, омöлик гöръясöн) лёк жö, некор оз рöшкаммыв-парит-

чыв муыс... Сы понда Вӧльдінса пырджык няньтӧмӧсь вӧвліны важысянь нин мукӧд сиктсаяс дорысь. Коркӧ тылаӧн уджалӧм помысь жӧ мыйкӧ вӧлі волыштлас, но тыла уджавны вӧлі лоӧ ыджыд полӧмӧн. Няньысь дзескыдлун понда Вӧльдінса ёнджыкасӧ вӧліны вӧр-ва удж вылын, зверь-пӧтка да чери кыйӧм вылын; сэсся, кор сортовка вӧр пондісны нуны,— кер лэдзан удж вылын.

Экономика да социально-правовӧй пӧльяс олӧм йылысь, ми шуим нин, документъяс ни старина памятникъяс абуӧсь, кодъяс серти эськӧ позис тӧдыштны да восьтыны картина... Гӧгӧр ӧшалӧ кыз кымӧр, весиг югӧртор оз усьышт. Но ми кымынкӧ скуп да кос казенной кывъяс да цифраяс серти смелмӧдчылам сувтӧдны синводзӧ сійӧ важ йывсьыс, кӧть рудiник да, серпастор.

* * *

Медся важ гижӧда документ миянлы сюрис Помӧсдін обществолӧн межӧвӧй план-карта. Межуйтлӧмаӧсь да чертитлӧмаӧсь сійӧс 1787-ӧд воын, а утвердитлӧмаӧсь 1819 воӧ (абу зэв тэрмасьлӧмаӧсь — 32 во!). Сэні урчитӧма-пасйӧма Вӧльдінӧс, кыдз Помӧсдін общество улын сійӧ вӧлі, и олысь лыдсӧ сэтысь. А олысь сэки, 1787 воас (сё ветымын во сайын), вӧлӧма вель уна нин... «дворов пятьдесят четыре и в нем (Вӧльдін сиктас) черносошных крестьян — мужеска пола сто семьдесят пять, женска сто шестьдесят семь». Ставыс сідзнас 342 морт. Но Вӧльдін щӧт вылӧ ӧдйӧ быдмӧ орччӧн тшӧтш Бадьёльйыв сикт — 6 километр рытыввылын, кытчӧ водзджык на сыысь, 1760 вояссянь кымын, пыр вочасӧн Вӧльдінсянь мунӧны овмӧдчыны, и кӧні пӧшти ставыс Вӧльдінас моз жӧ Уляшевъяс. Сідз, 1787 воӧ Бадьёль йылас вӧлӧма сӧмын 27 морт, 1858 воӧ сэні 183 морт нин, а 1926 во кежлӧ 637 морт нин,— ордйӧдӧ Вӧльдінӧс, кӧні сэк кежлӧ вӧлі 566 морт. Вӧльдінысь сы бӧрын (1926 во бӧрын) уна нин муніс Расыбӧ, Бадьёль йылысь муніcны унаӧн Печораӧ (Щугӧр ю вылӧ). Кузь кадӧн Вӧльдінса овмӧдавлісны уналаӧ нин: 1834-ӧд воӧ — Кузьмылькйӧ; 1850 воясӧ Вӧльдінса Уляшевъяс Висерса Габовъяскӧд овмӧдісны Изьвайыв; 1860 воясӧ Уляшевъяс кымынӧнкӧ овмӧдчисны Вӧльйылӧ (Югыд ты дорӧ) да Чер ю вылӧ (Кузь слуда бӧжӧ), 1880 воясӧ — Пузлаӧ... Мунлісны и Сибирӧ — няньтӧм воясӧ...

Кузь историяа овмӧдчӧмыс Ӧньӧсь Иванлӧн Черйӧ (Кузь слуда бӧжӧ). Сійӧ муніс аслас семьянас «некодлысь юасьтӧг» (мӧдногӧн кӧ, власть разрешиттӧг). Локтіс сэтчӧ Иван да первой лунас весиг бипур местаыс вылӧ весалӧм эрдтор эз вӧв. Овмӧдчас Иван, олас нин уна во. Коркӧ начальство, во кызь бӧрын кымын, казялас-аддзас да Иванӧс и топӧдасны.—«Ак, тэ, сэтшӧм-татшӧм, мый тэ керан?! Кыдз тэ лысьтін?!» и с. в. А Иван збыльысь керис: вӧчис керка, кыйис чери, прӧмышляйтіс ур да вурд... тільсис-пӧрӧдчис, ректысис, лэдзис уна пӧсь — бертіс кызмырдӧн мыр, лэптіс кын подъя му да даспӧв кымын нин кӧдзліс нянь, кӧть нинӧм на эз волыв, быд во кынмыліс.

Пансяс «делӧ». Пондасны Иванӧс кыскавны расправаӧ: допрос да спрос, суд да рад... Пӧгибӧ воас. Кутас вӧзйысьны бӧр аслас Вӧльдінас, да и ачыс казялас, мый ӧткӧн овны, ылын йӧзсянь-мирсянь, некыдз оз позь; шуны пондас, мый нянь оз во, кынмӧ, и мый Вӧльдінсаыс сійӧс лэдзӧны локны бӧр, и видз-му наделсьыс на весиг абу пӧ киритӧмаӧсь... Прошениеасяс, гижӧдчас дыр тадзи. Но начальство Иванлы бӧр локны Вӧльдінӧ оз разрешит, оз лэдз — мырдӧн овмӧдас Кузь слуда бӧжас, «наказание» пыдди. Сідзи и кольӧ тайӧ «делӧыс» мортлысь колантор могмӧдтӧг, гижасян делӧыс кыссяс 1850 восянь 1872 вояд... И збыльысь наказание кодь олӧмыс сэн вӧвлі — нянь да пуктас артмытӧмла, ылын сьӧкыд туйысла, йӧзысь югӧртӧм-юӧртӧм пемыд олӧмысла и мукӧдторъясла. И гашкӧ тайӧ гӧль, став судзсьытӧмторъяс кузяыс сэтшӧм «гораа» и нимавліс ӧніӧдз тайӧ ичӧтик сикторыс уна нимӧн: «Кузь слуда бӧжӧн»- и, «Ӧньӧсь Иванӧн»- и, «Куш кӧджӧн»- и, «Кудымкарӧн» -и, да нӧшта на мыйӧнкӧ... Сідз жӧ вӧлі гӧль вермытӧм мортӧс важӧнъястӧ шуасны-окреститасны быдсяма омӧль нимнас: «тӧрас пӧ сылы быдторйыс... эн несчастнӧйӧн му вылӧ чуж»...

Но бӧр косавлам, нӧшта сёрнитыштам тайӧ план кузяыс, интересно кытшовтлыны синнад межа границаяссӧ... Пӧшти вежсьывтӧг ӧтипӧлӧс земельнӧй наделӧн население олӧма сё ветымын во! (1787 восянь Октябрса революцияӧдз). А ещӧ ӧд план юрас (царскӧй герб вылас) гырыся гижӧма: «Попечением и милостью императорской»... Бур «попечение!» Ыджыд милӧсть тай!.. Отведитӧны крестьяналы му, видз, пӧскӧтина, вӧр (пес вӧр и стрӧйба вӧр), сӧмын мый эм сикт гӧгӧраныс синмӧн су-

дзана дітор; да и синмӧн судзана кӧ, ещӧ мый на: ӧшиньсяньыд тыдалӧ верст сайын, кык сайын яг нӧрыс, но абу сійӧ крестьяналӧн, а «йӧзлӧн». Ыб сайтіныс помасьӧ тіль вӧра[1] пӧскӧтина суӧн, видзныс — муртса сикт весьттіныс ю пӧлӧн бечевник пасьта; а васянь пыдіджыкыс — дзоньнас оль да нюр, кӧні сӧмын пиня эжӧр да тӧзь быдмӧ. А мый видзьяс населениелӧн эмӧсь и водзын, катыдын ю-ёль пӧлӧн, кытысь пуктысьлӧны найӧ, и мый уджалысь йӧзыс олӧны оз сӧмын видз-му овмӧсысь, но и кыйӧмвыйӧм (пӧтка-зверь-чери) прӧмысӧн тшӧтш; мый налӧн эм и колӧ лоны тшӧтш и вӧр кӧзяйство — чӧс туйяс, вӧр керкаяс, кыйсянінъяс,— сійӧ пыдди оз пуктыссьы, план вылын некӧн нинӧм оз тыдав, а прӧстӧ шусьӧ на ногӧн: «пустопорожний, никем не владеемый лес»... Сійӧ вӧрӧн пӧльзуйтчыны абу вӧлі урчитӧма, лоӧ вӧлі сійӧс гусьӧн вӧчны...

Тайӧ план сертиыс отведитӧмаӧсь Помӧсдін общества крестьяналы (Помӧсдін, Выльгорт, Вӧльдін, Бадьёль), кӧні олысьыс сійӧ нёль сиктас вӧлӧма сэки 1022 морт, гӧран му — 128 десятина, видз — 65 десятина. Но мый некытчӧ шогмытӧмыс тані лоӧ сійӧ: тайӧ му плӧщадь лыдсьыс, 128 десятинасьыс, сетчыссьӧ вичколы 33 десятина! А 1022 крестьяна едоклы кольӧ сӧмын 95 десятина! Сідзи и гижӧма... «Из того числа вырезано к состоящей в том селе церкве Николая Чудотворца положенная пропорция церковная земля в одном месте для довольствия священно и церковно-служителей пашни тридцать три десятины... а для рубки (лес) им въезд безвозбранно». Вопиющая несправедливость!— рочӧн кӧ шуны. Со кодъяс йылысь государлӧн вӧлӧма попечениеыс, со кодъяслы вӧлӧма милӧстыс, а абу крестьяна йылысь. Абу пропорция налы тайӧ, а порция! И порцияыс абу пӧтмӧн сӧмын, а потмӧн нин морт-мӧдыдлы! А 1022 «черносошнӧй» мортъяслы — 95 десятина! (ӧні ӧтнаслӧн 515 едока «Вӧр фронт» колхозлӧн муыс — 140 га, а виддзыс — 474 га). Видзьясыс сійӧ план серти Вӧльдінсалӧн помасьӧ сикт катыданыс. А Помӧсдінын сикт весьтсьыныс крестьяналы мерайттӧдзыс на водзвыв вундӧны казеннӧй палаталы медбур туруна видзьяссӧ —«Зина виддзысь» 15 десятина. Бӧрынджык обществоыслы видзьяссӧ содтывлӧмаӧсь водзӧ Эжва катыд Игнас муртӧм ёль дорӧдз...

[1] Тіль вӧра — тшӧкыд, сук вӧра.

«Игнас муртӧм?» Тайӧ кывйыс лоӧ: «татчӧдз мурталӧма (мерайтӧма) тіянлы, а водзӧ игана, сэті сэсся абу тіян»...

Но кыдз нӧ овлісны сэтшӧм этша видзнас, туруннас? Вӧвліны крестьяналӧн вӧчӧм-весалӧм видзьяс ю йывъясын, ёльясын, но казна босьтіс налысь, кодсӧ аслыс, кодсӧ козьнавліс, кыдзи и вичколы гӧран муяссӧ, сідзи и видзьяссӧ аслас верноӧй служительяслы — лесничейяслы да лесноӧй стражалы. А найӧ сэсся кӧртмалӧны крестьяналы («синкӧртым» босьтӧны видзьяссӧ «аддзӧмысь» да щӧт улӧ сюйӧмысь!). Крестьяна мынтӧны оброк асланыс жӧ вӧчлӧм видзьясысь. Выльысь кӧ колӧ вӧчны, бара жӧ ньӧбӧны видз местасӧ дас кык во кежлӧ, а сійӧ срокыс кольӧ да бӧр казналы вуджӧ...

Сійӧ план сертиыс жӧ лӧсьӧдлӧмаӧсь и су потшӧсъяс. Крестьянскӧя-казеннӧя межа визьтіыс водзын вӧлі потшӧма «су». Ӧні миян вӧр су потшӧсъяслӧн значениеыс, кыдз скӧт ылӧ мунӧмысь-ывдӧмысь, вошӧмысь. Но ӧнӧдз на потшӧсъясыс нырвизьсӧ кутӧны пыр важ граница визь ногыс, кыдзи индӧма тайӧ план вылас, кӧть и ылыстӧма водзӧджык, но век жӧ тӧдчӧ. Су, кыдз граница, запрет водзӧ казеннӧй межа сайӧ мунӧмысь, скӧтлы кӧть мортлы. Су — значит «сувт!»—«водзӧ эн мун».

Видзӧдан тайӧ план вылӧ да шензян — помтӧм море кодь вӧр пространство вылын крестьянскӧй надел быттьӧ ӧдва дітор, кукйӧр! И сійӧ йӧр пытшкас колӧ вӧлӧм овны — став виддзӧн-муӧн, скӧтӧн, и стройба вӧрӧн, кытысь ӧдва потшӧс-майӧг пу шедӧ.

Шуасны, мый войвылын, Комиын, абу вӧлӧма крепостнӧй право, абу вӧлӧмаӧсь помещикъяс, овлӧмаӧсь пӧ «вӧльнӧя»... Да тӧрас ӧмӧй ещӧ кодікӧ татчӧ?! Сэні и казеннӧй палата маті медбур видз вылас, и вичко служительяс 33 десятинаӧн ыб шӧрӧ пыроны, и лесноӧй ведомство став ю-ёль видзьяснас да черна тыяснас владейтӧ... А татчӧ кӧ содтан кулак-купечӧс, быд кӧпейка дон уджӧн сетӧмысь дзонь ур кучик лишнӧй босьтысьӧс, сэки сэсся некытчӧ нин оз тӧр помещикыс! А вӧрыс — пасьтала царскӧй, ыбсай тіль вӧрысь ӧтдор да вадор пӧлӧн нюр-ёль лолӧд козйысь ӧтдор. Да содтӧд вӧрыс ещӧ особӧ запретнӧй —«заповеднӧй корабельнӧй роща», кыдзи тані пасьтала нийӧдзаннъяс (Помӧс ю пӧлӧн, Эжва-Чер-Вӧль катыд). Крестьяналы асланыс су пытшкӧсысь вӧр, дерт, вӧлі оз судзсьы, да и оз шогмы. Қысь нин

стрöйба вöр, но и пес вöрыс омöль вöлі. Мый керны? Лоö вöлі «гусясьны». Но...

Миянлы сюрлі документ 1831 вося — öти ниа пес краж додь кералöмысь протокол вöчöм. Бöрпомыс сы кузя кутшöм вöлöма — оз тыдав: штраф ли, тюрьма ли, гашкö «прöстö» тайö мыжсьыс морт вылас вöлі «учинитöма расправа»— вирсер мунмöныс розгаалöма... Но факт,— весиг öти додь пескысь вöлöм оз весь кольны, мукöдторйысь кö, керйысь ли, тылаысь ли,— мый нин шуан...

А ниа вöрсö, корабельнöй керсö, кыксё во чöж пыр лэдзлöмаöсь — 1700 вояссянь да 1900 воясöдз (сюравлі документъяс 1830, 1860, 1880 воясса). Сöмын кыдзи уджöдлöмаöсь йöзсö — медöн-ö, натураён-ö — ог тöдöй. А вот кыдз кыскавлöмаöсь сьöкыд ниа керъяссö, сійö известнö миянлы. Öти лесопромышленник, англичанин ли, голландец ли, Газе фамилиеа, корабельнöй ниа вöрсö Печора вöлöкысь лэдзöдлöма-кыскöдлöма си доддьöн [1]... морт вылын! Кöнкö выгöднöджык вöлі, быд кер дінö вöла туй вöчöм дорысь... (Абу на и зэв важöн сійö вöлöма, 1880 воясö, сюрины на помнитысь ловъя йöз.) Да мый нин и шензьынысö сэкся «способ передвижениеяс» вылö, кодыр губернаторъясыс «вуджлісны» Печора вöлöксö Вöльдінса да Помöсдінса мужикъяс пельпом вылын.

А ниа керъяс вöлöм лэдзöны кузьöс: 8 футсянь да 35 футöдз [2], кызтанас 13-сянь да 34 дюймöдз [3]. Да, великан кодь гырысь ниаяс торжественнö сулавлісны Кебöса вомын слудаяс пöлöн важöн, сотчытöдзыс. Но и öні на эмöсь, сэні на эмöсь, сэні кö абу — мукöдлаын.

«Джуджыд изъя слуда йылын
Быдмис ыджыд ниа пу:
Йылыс — кымöр пöвстын, вылын,
Вужйыс корсис пыдысь му»...

— сідзи и вöзйысьö моröсад кыпыда горöдны-сьывны.

Ниа вöр мунліс не сöмын корабельнöй вöр пыдди Кардор верфьяс вылö Россиялы аслыс... Кымын войвыв Коми муын быдмöм ниа пу свая нöйтöма пыдö, Темза [4] ю пöлöн Лондон уличьяс кузя гудрона мостöвöй улö!

---

[1] Си додь — сідзи кыскалöны чорыд лым вывті лёкинъясысь турун додь вöвтöг, ас вылын — си доддьöн кыскöм шусьö.

[2] Фут — 30,48 см.

[3] Дюйм — $^1/_{12}$ футлöн.

[4] Темза — Англияын ю, сійö ю пöлöн сулалö Лондон кар.

Кымын ниа балка ӧшинь-ӧдзӧс курич-кӧсякын сёртӧмӧн йӧртӧма дворец-особнякъяс каменнӧй стенаӧ! Кымын ниа кер куйлӧ свинеч моз Британия да Голландия канал шлюз пыдӧсъясын, некорсӧ сісьмытӧмӧн ваын, аслас ёнлуннас! Кымын судно-пароход нин шлювгис на вывті!

* * *

Кутшӧма жӧ овсьылӧма тайӧ бӧръя кык — XVIII да XIX столетиеясас? Зэв-ӧ судзсяна, судзсьытӧма, зэв-ӧ долыда-гажаа? XVIII нэмса олӧм йывсьыс тайӧ план кындзиыс сэсся некутшӧм, весиг кос казенной гижӧдтор, эз сюр, кысь нин кутшӧмкӧ торъя пасйӧдъяс. XIX нэмсаысь эмӧсь метрика гижӧдъяс — чужӧм, кулӧм, гӧтрасьӧм — сы йылысь эмӧсь 1810 вояссянь. Но лыдпасъяс абу жӧ гажаӧсь. Долыд видзӧдлыны мукӧд вося цифра вылас, чужӧм содӧм лыд вылас. Сідз, 1812 воӧ: чужӧма 56, а кулӧма 24 морт; 1814 воӧ чужӧма 63, а кулӧма сӧмын 10. Но мӧд воас жӧ — 1815-ӧдас — чужысьыс 30, а кулысьыс 70! И сідз пыр. Чужысьяслӧн лыд воясӧн кайлас, но локтас няньтӧм во — и друг усьӧ. Сідз, 1831 воӧ чужӧма 55, а кулӧма 94. Висьӧмъяс дугдывтӧг ветлӧны пыр, пӧрлӧдлӧны (сійӧн и нимыс эпидемия висьӧмлӧн — «пӧрӧс», мый лоӧ — пӧрӧдны, водтӧдны) кок йылысь уна йӧзӧс: биависьӧм, чахотка, кочӧг, писти. Но и сэтшӧмъяс, кыдзи рӧдимеч (шыблалан висьӧм) — зэв тшӧкыда. Сідз, 1858 воӧ 57 кулысь лыдысь рӧдимеч висьӧмӧн кулӧма 11 морт.

Кузь нэмаӧсь-ӧ вӧлӧмаӧсь пӧльяс? Шуасны — важӧнтӧ пӧ ӧд йӧзыд вӧлӧмаӧсь ёнӧсь, дыр овлӧмаӧсь... Ми видлалім-туялім сё вочӧжся дорысь дырджык кадся метрикаяс да огӧ сідз шуӧй. Лыдпасъясыс сы йылысь ӧні абу киын, но помнитам ылӧссӧ, сё арӧсӧдз олысь морт эз сюрлы; ӧкмысдас арӧса — морт-мӧд сӧмын; кокъямысдасӧдз олысь зэв жӧ этша; кызвыныс — 55-сянь 65-ӧдз...

Медыджыд вопросыс — сійӧ пыр нянь. Во кост мысти пыр неурожай. Нянь вайлӧмаӧсь быдлаысь (сы йылысь эмӧсь документъяс 1850 вояссянь). Сідз, 1862 тшыг воӧ общество нянь вайлӧма кытысь сӧмын позьлӧма: вайлӧма Коммуысь, Кудымкарысь,— Воч пыр; вайлӧма Ношульысь, Вяткаысь; вайлӧма матысьджык — Визинысь, Часысь... Дас пудъясӧн, сё пудъясӧн... 1865 да 1867 во-

ясӧ бара нянь оз во. И пыр сідз — во кост мысьт. Век вӧлӧм оз судзсьы, крестьяна уджӥӧзаӧсь асланыс общественнӧй нянь магазеяӧ, быд во недоимка сюрс пудъясӧн кыссьӧ; уджаӧсь и казналы ссудаӧн босьтӧмысь. А вузӧс нянь донъяс зэв ёна вежласьӧны — чеччалӧны. Сідз, 1863 вося ведомостьысь тыдалӧ (сійӧ — купеч вузасьысьлӧн политика): октябрь-декабрь тӧлысьясын кӧ куль няньлӧн доныс 6 ш. 95 кӧп., тулысын — майын, июньын — доныс сійӧ няньлӧн 10 ш. 40 кӧпейка.

Няньысь пыр сьӧкыд вӧлӧма. Муköд пуктасъяс, нянь дінӧ вӧлӧга пыдди, вӧдитӧм абу вӧлӧма. Сідз, картупель вӧдитны заводитчӧны сӧмын 1860 вояссянь, да и сійӧ зэв этшаникаӧн, муртса шыд пиӧ нур пыдди да пӧжалӧмӧн номсасьыштны. Весиг революция бӧрын нин, колхозъяс котыртчан водзвылын, Вӧльдінъясын зэв на этша вӧлі вӧдитӧны. (А ӧні сійӧ жӧ «Вӧр фронт» колхозлӧн картупель улын муыс 15 га.) Лук, капуста сідз жӧ омӧля пуктывлӧмаӧсь. Сӧмын сёркни важӧнсянь нин культивируйтлӧмаӧсь, гырыся вӧлӧм быдтыны кужӧны тыла пӧима под вылын. Пыш-шабді сідзжӧ вӧлі лоӧ вӧдитны аслыд судзсьымӧн мында, ньӧбан дӧра тӧварыд вӧлі дона, а донтӧмпӧлӧс ситечьясыд,— сэк фабрикаяс этша на вӧліны,— эзджык на вӧв. Кысь нин ной-трико кӧлуй йылысь думайтны...

* * *

Жеба, гӧля овлісны няня сёянӧн. Омӧля, кӧдзыда овлісны и новлан паськӧмӧн. Тулыс-ар — шабур да лаз. Кокын — кӧті да кыс. Тӧлын — ной чӧрӧса гынкӧм да эжӧдтӧм ыж ку пась. Нывбабалӧн сукман да дубник. Праздникӧ медся мича пыдди — гӧрд кожа гач да кумач дӧрӧм. Нывбабалӧн — лӧз нанка шушун да виж китайка сарапан.

Эз зэв дрӧчитлы олӧмыс и том йӧзӧс, ныв-зонмӧс. Эз зэв чӧсмӧдлы лакомство-сёянӧн — преник-кампетӧн. Перйывлісны лакомствояссӧ ас вӧр-васьыныс: зонъяс — сусколь да коляоз; нывъяслӧн чӧсмасянтор — пожӧм ли да ӥна сир, кыдз сьывсьӧ «Ниаын»:

«Кырсьяс костысь шонді гожйӧн
Пычкис сылӧн зарни выйӧ:
Уна-сь сувтӥс сійӧ гажйӧн
Тыла ректысь коми ныв»...

Паськӧмыс, вӧччӧмыс том йӧзлӧн сідз жӧ: сійӧ жӧ медмича дӧраясыс — кумач, кожа да нанка-китайка; и зэв нин шоча ыджыд козин пыдди вӧлі лоӧ батьсянь, шедлӧм дона зверь ку вузалӧм бӧрын кӧ вичмас нылыслы «аглицкӧй» чышъян вылӧ, а бурлак пиыслы «бобрик» шапка ньӧбас...

Кор ӧні кылан том йӧзлысь кыпыд гора сьылӧм, унапӧлӧс песня тӧдӧм — и революционнӧй сьыланкывъяс, и бытӧвӧй народнӧй, и мукӧдпӧлӧс — комиӧн и рочӧн,— сэк мӧвп вылад усьлӧ важся олӧмъясыс-вылӧмъясыс, кутшӧмӧс казьтывлім... И бара тӧдвылӧ усьӧ «Шойна» гижӧдысь кывъяс... «Шудтӧм, пемыд гӧль олӧм... Ниӧмӧн тӧдчӧдтӧм, некытчӧ пасйытӧм вылӧ»...— сідз кайтӧ важ салдат, казьтывлӧ ассьыс олӧмсӧ... «Ок, песня, песня! Сьыланкыв, сьылӧм!.. Сьӧлӧм сьылӧм... Мыйяс верман тэ кыпӧдны морт пытшкысь!..»— ышловзьӧ сійӧ жӧ морт, кодыр сьылӧм шы кывзігӧн воссьӧ сылӧн синводзыс, ловзьӧ-сувтӧ син водзас аслас некытчӧ пасйытӧм олӧм вуджӧмыс... И збыльысь: кытчӧ сылысь, уджалысь мортлысь олӧмсӧ пасйывлісны, гижлісны? Олас, олас морт. Олас дзонь нэм. Вуджас дзонь олӧм. Уджалас-керас, мырсяс ветымын во. Сӧмын став гижӧдыс, «литератураыс» сы йылысь эм волостнӧй правление семейнӧй списокын, кӧні сӧмын арлыд да ним-ов, сэсся и ниӧм. А кулас кӧ — вичкоын метрика книгаын пасйӧд: «скончался от горячки»... ли, мый ли, да гортас кольӧ кык кыв — енув джадж пельӧсас свертӧкын «за упокой» листбокас: «раба божия Василия ли, Иоанна ли»... И некӧн сэсся ӧти кыв уджалысь морт йылысь: кыдз сійӧ овліс, мый керліс-уджавліс; кымын мыр бертліс, кымын ур кыйліс, кымын кер лэдзліс; кутшӧм нуждаяс тӧдлывліс, кутшӧм нимкодьяс аддзывліс.

И вот, кор кылан ӧні гора, гажа сьылӧм том йӧзлысь, тӧдан, мый найӧ грамотнӧйӧсь, быдмӧны восьса синмӧн,— сэк бара усьлӧ тӧдвылад найӧ пӧльяслӧн олӧм вуджӧмныс, пемыд, кыв восьтны кужтӧм том кадныс налӧн — сьылӧмныс, искусственыс. Да, омӧля, омӧля налӧн чужлывліс-артмывліс поэзия кывъясныс сьӧкыд условиеа оласногъясын. Сьылӧм? Зэв омӧля. Олӧма йӧз, старик-старукаяс, ещӧ на вӧлі сьывласны сур яндоваа пызан дорын пукаліг. Сьывласны вӧлі Сибирысь, Коммуысь да салдатысь вайӧм сьыланкывъяс, рочӧн-комиӧн сорлалӧм кывъяса, кузя нюжӧдан мотивӧн, либӧ ӧткӧн

кӧ — нор речитативӧн. А том йӧз? Зонъяс весиг оз вӧлі сьывлыны, вом оз воссьыв налӧн. Нывъяслӧн вӧлі артмӧджык, но ставыс жӧ гартчӧ асланыс судьба гӧгӧр, синваӧн «бӧрдӧдчан кывъясӧн». Ныв нылалӧм, ассьыс дженьыд када ас вӧляӧн олӧмсӧ, дзоридзалӧмсӧ сравнивайтӧ ывлавыв мичлункӧд — мича быдманторъяскӧд (турун, дзоридз, пуяс), борда сьылысь лэбачьяскӧд, чери ворсӧдчӧм-гыбалӧмкӧд: «кельчи моз тивкъялӧмӧй»... «сын этшӧн садьмӧдчӧмӧй»; артельӧн ныв чукӧркӧд вотчӧмъяс ягъясын, мӧс корсьӧмъяс расъясын, мӧда-мӧдкӧд гажаагораа чуксасьӧмъяс, а ас кежын кӧ, гулыд ягын пӧстӧ аслас йӧлӧга шытӧлыскӧд ворсӧм, либӧ кокӧд воча сёрнитӧм: «Кӧ-кӧ-ӧ-ӧ, чойӧ, кӧкӧ, чойӧ, узь да вӧтась да висьтав — дыр-ӧ нин ме верӧссайӧ ог му-у-ун!..»

Ставыс сэк налӧн сьылӧмӧ-музыкаӧ пӧрӧ, быд мӧвптор эськӧ стих, быд горӧдчӧм — песня, но... пасӥны кужтӧм вӧсна сэтчӧ жӧ и бӧр кусӧ, кулӧ... И кольлӧ кӧ вӧлі татшӧм сяма творчествосьыс налӧн мыйкӧ, то зэв этша мунліс водзӧсӧ кывйысь-кывйӧ висьталӧм помысь. Бӧрдӧдчысь таланта олӧма нывбабаяслӧн (унджыкыс на пӧвстысь дӧваяс да бӧбыльяс вӧвліны) кольӧма унджык да пуксьӧма-пырӧма общӧй родӧвӧй мечтаясӧ, надеяясӧ. Сідз, шуам:

«Кутшӧм на вӧд нималіс,
Сэтшӧм на вӧд и локтіс:
Войсянь ӧд кыпӧдчӧма
Ручӧн да кӧчӧн;
Асывсянь ӧд кыпӧдчӧма
Низьӧн да мойӧн...
Рытыв-лунсянь кыпӧдчӧма
Утка мича котырӧн,
Эзысь юсь кельӧбӧн,
Сювчӧж зильӧдчан шыӧн;
Рытыв-войсянь кыпӧдчӧма
Кӧрӧн да йӧраӧн...»

Но медся уна, дерт, поэзияа торъясыс артмывлісны пӧльяслӧн да пӧчьяслӧн челядьӧкӧд паччӧр дорын тӧвся рытгорув пукаліг: нӧдсян кывъяс, мойдкывъяс, шусьӧг кывъяс, кывбертъяс, лыддьысян кывъяс, примета кывъяс...

Огӧ вермӧй ошӥысьны — абу, дерт, озыр коми фольклор. Но мый эм, сійӧс колӧ чукӧртны да кужӧмӧн пӧльзуйтны, медым лӧсьӧдны народнӧй кыв-сёрни под вылын бур выль литература кыв...

Мукӧдсяма искусство (кипом искусство) — дозмукъяс баситӧм, печканъяс серлӧдлӧм, бива-порошнича дозъяс, пуртӧсъяс мастеритӧм, кепысь-чувки серлӧдлӧм — вӧвлӧма и олӧм-бытаныс пырлӧма, коді тыдалӧ сійӧ жӧ бӧрдӧдчан кывъясын:

«Сизим аӧссянь ӧд
Мича сӧрсӧ серлӧдлі
Да куд пыдӧсам пукті...»

* * *

Ми шулім та водзвылын, мый Вӧльдінлӧн и мукӧд сиктъяслӧн-йӧзъяслӧн некутшӧм «геройяс» ни «знаменит» мортъяс эз вӧвлыны важӧн... Да, «вир геройяс», «святӧй ловъяс» эз... Но вӧлӧмаӧсь, тыдалӧ, народнӧй геройяс. Кывлі ме важӧн нин Вӧльдінын кутшӧмкӧ героическӧй поэмалысь тор, речитативӧн шуалан-висьталана, татшӧм кывъяса:

...«Сьӧд кымӧр кыпӧдчӧ...
Сьӧд кымӧр бӧрся
Гым-чард локтӧ.
Гым-чард бӧрся
Кык кырныш лэбӧны...
Керка юрӧ пуксисны —
«Курк... курк!»— вартісны.
— Ой, Педӧр Коранӧй,
Дай бур мортанӧй!
Тэнӧ пӧ вӧд тайӧ
Тадзи корӧны —
Вынкӧд войтча,
Гымкӧд паныд...
— Рад пӧ эськӧ кыпӧдча да,
Сизимдас сизим рана
Менам вылысам...
Сизимдассӧ терпіті,
Сизимсӧ пӧ и ог нин...»

Кодыр тайӧ лолӧма-петлӧма, тайӧ сьӧлӧмысь горӧдчан кывъясыс? Кутшӧм сьӧкыд кад дырся олӧмъясысьтышъясысь кольӧма? Гашкӧ, ушкуйникъяс[1] дырся эпо-

[1] Ушкуйникъяс — XI—XV нэмъясын новгородсаяслӧн дружинаяс, кодъяс ветлывлісны юяс кузя да войвывса море туйясӧд тӧргуйтӧм да воюйтӧм могъясӧн. Феодализм кадӧ ушкуйникъясӧс новгородса бояраяс мӧдӧдлывлісны Московскӧй великӧй княжествоса каръяс вылӧ ускӧдчылӧм могысь. Московскӧй князьяс чорыда водзсасьлісны тайӧ дружинаясыскӧд.

хаысь, кодыр найӧ ӧружиеӧн ветлывлісны юяс кузя да мырддявлісны мирнӧй йӧзлысь пӧмыс — дона куяс? Гашкӧ ушкуйникъясыс Изьваӧ ветлісны, муніганыс тышкасьлісны вӧльдінсакӧд, ёна нӧйтісны водзсасьысь войтырӧс, Педӧр коддемӧс, и ӧні найӧ бӧр петӧны сэтысь уна пыжаӧсь и оз, дерт, Вӧльдінӧс вӧрзьӧдтӧг кывтны,— бара на сувтласны... Сійӧн и сиктсаыс тревога кыпӧдӧны, тадз чуксалӧны-корӧны бур мортанӧс, водзмӧстчысьӧс кыпӧдчыны да дорӥыны рӧзбойясысь...

Ушкуйникъяс «походъяс» йылысь, сійӧ кадся олӧмъяс йылысь уна места нимъяс кольӧмаӧсь юяс пӧлӧн. И Вӧльдін матігӧгӧръясын сідз жӧ эмӧсь сэтшӧмъяс, шуам: «Пищаля кӧдж», «Гӧгӧр пышъялан ты», «Ёсь пиня слуда», кӧнъясын мунлывлӧма чорыд стычкаяс-косьяс ветлысь-мунысьяскӧд. А мый збыльысь ветлывлісны ушкуйникъяс и татъясті тшӧтш — сы йылысь висьталӧмъяс вель уна на эмӧсь. И русскӧй историйын кыв кост казьтывлӧмъяс эмӧсь. Весиг сійӧ вӧвлӧмторъясыс аслыссяма театральнӧй народнӧй ворсӧмӧ пырӧма комилӧн —«Рӧзбойӧн ветлӧм» шусьӧ. Ӧні оз нин сійӧ историческӧй драмасӧ ворслыны, но ми помнитам на, кыдз тані, Выльгортын, вӧлі вӧчласны: верстьӧ йӧз (оз челядь) «вежа дырйи», сідз жӧ и мукӧд праздникъясӧ, эштігъясӧ, пасьтасясны тӧдтӧм паськӧмӧн, чужӧманыс ляскасны сюмӧдысь вӧчӧм маска, ӧшлысясны ӧружиеӧн (пищальяс, шыпуртъяс, шыяс) да ветлӧдлӧны повзьӧдчигтырйи чукӧрӧн рытгорув сикт кузя; пыравласны керкаясӧ, юаснысёясны сэн, мый эм пызан вылын, абу кӧ дасьтӧма да виччысьӧма гӧстьясӧс моз — мырдӧн корасны, сэсся водзӧ бара камгӧмӧн мӧдасны... Сідз, збыль вӧвлӧмтор пӧрӧма шутка ворсӧмӧ. Асьныс ворсысьясыс оз нин и тӧдны, кутшӧм стракӧн-полӧмӧн виччысьлісны налӧн пӧльясыс ушкуйясӧс, эз ӧд прӧста налӧн петавны татшӧм городчан кывъясыс: «Сьӧд кымӧр пӧ кыпӧдчӧ, сьӧд кымӧр бӧрся гым-чард локтӧ»... Гым-чардыс — биӧн да ыджыд шыӧн лыяна ӧружие — пищальяс, пушкаяс, кодыр комияслӧн сыӧдзсӧ вӧвлі сӧмын ньӧвъя лыйсян...

Сідз дыр мырддьысьлісны Москва да Новгород Заволочье край вылын... Бӧрынджык чудь йӧзӧс найӧ кутісны петкӧдны (мобилизуйтны) тшӧтш аскӧдныс войнаяс вылӧ мукӧд йӧзкӧд тышкасиг — шведъяскӧд, Литваӧд, кӧні вӧлі ёна усьӧны... «И полегоша Чуди без числа»...—

казьтывлӧ ӧтилаын роч летописец (лыдтӧм уна пӧ уси Чудьыс)...

Кодыр аддзан ӧні красноармеецӧс, кыдз сійӧ локтӧ гортас во кык ветлӧм бӧрын нӧшта шаньӧнджык, нӧшта ёнӧнджык, мичаӧн, пелькӧн,— огӧ нин шуӧй сійӧ, кутшӧма сылӧн озырмис вежӧрыс, сьӧлӧмыс, став мывкыдыс, кутшӧм культура да политика тӧдӧмлун кӧвтыштіс аслас Рабоче-Крестьянскӧй Краснӧй Армияын регыдик кадӧн...— сэк бара и бара дум вылад, тӧд вылад локтӧ, кыдз мунлывліс да кутшӧмӧн волывліс сӧ во сайын сылӧн пӧль-пӧльыс... Из чорыд, сиркурыд режима «николаевскӧй» эпоха йылысь ми кӧсъям казьтыштны, нэм кежлӧ салдат службаӧ нулӧмъяс йылысь.

Шуим ми — нэм кежлӧ салдатӧ нулӧмъяс... Да, нэм кежлӧ и эм,— кызь вит во кежлад, ловъя вылысь гуӧ сюйӧм кодь! Мунас вӧлі ён, дзоньвидзаа морт кызь кык арӧсӧн, а локтас гортас — ветымынӧс тыртігӧн (да локтас кӧ бӧр! Унаӧн оз волыны вӧлі); локтас старикӧн, дзоньӧн жугалӧм, куш тшегырыс, песӧмысла, муркӧдӧмысла; ӧд, колӧ кӧрт морт нин сэтчӧ, медым кӧрт дисциплина терпитны, кодыр быд нем абу мыжысь сетлісны сэтшӧм наказание —«сквозь строй» нуӧдӧм вӧлі шусьӧ,— кытысь мортыс вирсермунӧмӧн вӧлі петас ӧдва ловъя... Унаӧн оз вӧлі вермыны «дослужитны» помӧдзыс да вӧтласны гортас, унаӧн оз волыны дзикӧдз, кӧть и войнаяс вылын оз усьны. А гортӧ локтасны да овлӧ унаысь сідзи, мый рӧдвужыс нин весиг некод ловъя абу, кысь нин мамбать. Закон серти сэтшӧмъяссӧ аслас обществоыслы лоӧ овмӧдны кодкӧ дінӧ, рочӧн шусьывліс —«водворяйтны». Сідз, татысь кутшӧмкӧ Уляшев Як-Як, «неводворённӧй» салдат, дыр кӧнтыкайтчис инасьтӧм пон моз (миянлы сюрлі гижӧдъяс сы йылысь важ «расправа» архивысь). Служебнӧй списокас сылӧн пасйӧма: «недослужил семь лет»... Сідзнас служитӧма нин сійӧ абу этша ни уна, а быдса 18 во! Сы дыранад став сӧзсӧ[1] нин сылысь пычкӧмаӧсь сэні да инвалидӧн вӧтлӧны общество щӧт вылӧ; а обществолӧн сытӧг уна рӧскодыс (нуӧмыс-мӧдӧдӧмыс, пасьтӧдӧм-кӧмӧдӧм бара жӧ общество средство вылӧ вӧлі)... Сідз вӧлі унджыкыс и коллявлӧны ассьыныс немпомнысӧ бӧбыльӧн.

---

[1] Сӧз — лы вем.

...«Керка ни карта абу,
Öти дукöс овмöсöй»,—

кыдз сьывсьö «Шойданник» песняын; гöтрасьтöг-котрасьтöг,— кутшöм нин гöтыр 50 арöснад! Да и коді мунас уджавны вермытöм саяд? Да и уджсьыс нин ылысмöма, кöдзалöма... Сэтшöм сьöкыд службасьыд унаöн вöлі пышъявлöны, дзебсясьömöн олöны вöръясын. Сідз, пышъявлöма дыр татчöс Выльгортса багатыр кодь ён морт Карманов Семен. Да и муköд. Пышъявлöмаöсь и сэсянь, салдатсяньыс нин, жестокöй служба терпитны вермытöмла; пышъявласны вöлöм öткöн-öткöн и чукöрöн. Сідз, 1919 вося тöлын ми, белöйяс террорысь-пленысь пышйигöн, аддзывлім ылысь, пыді вöрысь Айвож да Суран юяс йылысь (öтиыс Луз юлöн вож, мöдыс — Вятка юлöн) сэтшöм дзебсясянінсö дзонь колония. Пышйылöма сэтчö 1830—40 воясö николаевскöй салдат режимысь дзонь рота, вöвлöм салдатъяс овлöмаöсь дыр, уджавлöмаöсь тылаöн нянь и быдтор (мекöд вöлысь ёртъяс, красноармеецъяс, куимöн — Сернöсса Сердитовъяс да Ношульса Смолев — петкöдлісны оланінъяссö налысь джуджыд чуркöс сён пыдöсысь). Дыр найöс корсьлöмаöсь, но абу аддзömаöсь. Бöрын сэсся, уна во бöрын, öткöн-öткöн разöдчалöмаöсь...

* *
*

Важ олöм йылысь гижны история миянлы документъяс сюрлі этша. Но и тайö нин тырмымöн, кутшöм картина воссьö сійö важ йывсьыс.

Но мыйöн жö ошйысьны вермасны тайö кольöм столетиеясыс? Кутшöм долыдöн, нимкодьöн вермасны гажöдны лыддьысьöс? Нинömöн. Сömын гöльлун, пемыдлун, тшыг, кач, висьömъяс, стракъяс-полömъяс мувывса сила власьт водзын да «мöдаръюгыд» ен, «олыся»-кулыся водзын.

И гижим кö ми, висьталім пöльяслысь сійö олömсö сы понда сömын, медым тöдны. Медым тöдны том быдмысь йöзлы, öнія поколениелы; медым бурджыка, важъяссö син водзаныс вайöдлömöн, кужисны донъявны найö да радейтны ассьыныс öнія лунъяссö, мездлунсö, ассьыныс великöй социалистическöй Рöдинасö, Коммунистическöй партия веськöдлömöн дзоридзалан Сöвет странаöс, кöні олö уна кыла сёрниа йöз öтув, мирнö, ыджыд дружбаöн строитö выль олöм.

* * *

Öні Вöльдiн сикт тэчö олöмыскöд тшöтш выль история, славнöй история. Октябрса революциялöн событиеяс быдтiсны выль, социализм вöсна тышкасьысь йöзöс. Колхознöй строительство кыпöдiс выль кöзяйство, кыпöдiс Вöльдiнöс уна сё вося нэмнас некорсö вöвлытöм вылöдз. Унатор пондiс позьны кöдзны да быдтыны, мыйяс эз тöдлыны водзын...

Таво тулыс «Вöр фронт» колхоз празднуйтiс ассьыс вит вося юбилей, петкöдлiс вермöмъяссö, шедöдöмторъяссö — скöт видзöмын-быдтöмын, нянь культураяс вöдитöмын и вöр фронт вылын героическöй уджъяссö ассьыс.

Тулыснас 1931 воö, колхознöй гы вöрзян ыджыд воö, вöрысь петiс 50 силаа вöв — трактор... «Вöр фронтса» колхозникъяс медпервой водзмöстчисны, ылi вöрысь (тракторнöй базаысь) петкöдiсны туй ордымалöмöн трактор да сувтöдiсны ыб выланыс.

...Дыр тани, ыб вылас, сайöдчис кокан да сутшыкасис-паръясис ки лапа пасьта амöсьнас ас гöр: дзуртöгирликтö кыдз пу ньöр йитöдъяснас; гöрбыльтчöмöн сой йылас кутö шеввидзан пельясöдыс «кызъюра» гöрйöс гöрысь... Зятöдö пиньястö изъяинъясті, нетшкö сойвуждiнъястö... «Юрпиньястö пö перъялас»...— вöлi пöслöвича сы йылысь шуö.

...«Орёт[1] в поле ратай,— понукивает.
Сошка у ратая поскрипывает»...—

кыдзи важ древньöй «Слово о полку Игорево»-ын шусьö. Сöмын «ö!»-кайтöм да дзуртöм шы ыб вылысь кывлiс.

Джуджыд, подмöм боръясас поздысьлiс быдсяма ёгтуруныс, дзоридзыс, лежнöгыс, йöнмыс... гагйыс, номырыс, шырыс... Бор бердö дзонь агас пасьта он сибав — гыжъялö кикарсö гöрысьлысь вирöдз ёсь йыла емъяса лежнöг да ömидз пу,— гусявлiс уна места нянь уджалысьлысь весь. Векньыд, дженьыдик му пластъяс нöшта нин ёна торкисны — таляссисны öти-мöд гöрысьöн му шöрöдзыс...

Кöдзлiсны — ид, сю... и — бара ид. А муköддырйи дорвыв кык-куим во — ид. Бöрынджык (1900 вояссянь) пондiсны кöдзны тшöтш зöр. Шобдi эз волы.

---

[1] Орать (славянскöй кыв) — гöрны.

Нянь — кодыркӧ воліс (ӧтиысь дас во пиас), кодыркӧ — эз. Усьлі, сісьмывліс... Косьмывліс кокӥылас. Кынмывліс —«ляс»!.. Тшӧкыда кӧдзлісны: китырӧн-китырӧн койлісны ид кӧть сю...

1905 восянь татчӧ му вылас воис пурта гӧр, вятскӧй косуля (земство тӧргуйтліс-разӧдліс крестьяна пӧвсӧ). Майбыр нин сійӧ пу гӧр дінад: лэчыд ёсь амӧся, пурта — турун вуж орйӧдлӧ, шабала — ылӧ шыблалӧ мусӧ... Кыдз пу гӧр ньӧр пыдди чальчунь кыза кӧрт тасъяс, эз нин быд здук оръясь да пезьды... Дас вит во сӧмын нэмыс вӧлі косуля гӧрлӧн. Косуляӧс вежис плуг: Октябрь вайис кӧрт гӧгыля гӧр. Ас гӧр да косуля кӧ сунки-санки, пырӧ-петӧ, ветлісны да сойяссӧ гӧрысьлысь нетшкылісны,— плуг благодать! Лапаа, руля, гӧгыля, винтъяса — пасьтасьыс кутшӧма бӧсьтны-и, джуджда-сьыс пыді-ӧ колӧ-и,— ставсӧ позьӧ лӧсьӧдны, кыдзи гажыд петӧ. Муркӧдӧ-сёйӧ мутӧ, вурыштӧ-гартӧ улысас... Добра! А гӧрысьлы сӧмын бӧрсяньыс ветлӧдлы да пӧрӧмсьыс воропӧдыс кутышт, гӧрбыльвидзтӧг ни чатӧр пыркниттӧг... сӧмын бергавны сьӧкыд, но кужысьлӧн и сійӧ кокньыда артмӧ, гӧгыль вылас ветлӧ. Сэтшӧм нин лӧсьыд, дыш весиг бергӧдчыны бӧрсӧ, кӧть век мунан. «Мед пӧ эськӧ кузь-кузь вӧлі муыд: верст, кык, ыб вомӧныс!..» Лои и сійӧ — боръяс вешйисны дзик потшӧс бердӧдзыс. Мечтаа вӧт пӧри вемӧсӧ — сувтіс колхоз... И вот трактор,— некорсӧ кывлывтӧм, вӧвлывтӧмтор...

...«Оз сьӧд пывсян ломтысь
ыб потшӧс бердын
Макар Петырлӧн.
Оз и тшын чепсась рынышсьыс
Кӧсьта гӧтырлӧн...
Тайӧ тай трактор,
ветымын вӧв вына
ён багатыр,
сувтӧма косявны
сё вося бор»...

Эз повзьыны и ӧнія Вӧльдінса, важ пӧльясныс моз, кыдз колян во ыб выланыс вундігӧн юр весьтаныс пондіс жургыны-лэбавны ыджыд шыӧн ыджыд пӧтка — аэроплан... Эз садьтӧгныс ӧтарӧ-мӧдарӧ сюв-сяв пышйыны, кыдз вӧлі ӧтчыд (и эз на зэв важӧн,— 1898 воӧ) артельӧн тыла кӧдзигӧн, кодыр аддзисны страшнӧй кутш

пöткалысь изображениесö сöмын,— царскöй орёл знак лесник моröсысь, да вöвъяснысö и став кöлуйнысö эновтiсны да пышйисны садьтöгныс... Тöдiсны öнiя йöз, мый тайö абу царскöй орёл, кокасьысь кутш.

— Но, мый нö та дыра кытшлалö, оз пуксьы?— шензьыны нин пондiсны «Вöр фронтсаяс», кодыр аэроплан зэв нин уллiтi лэбалö, быттьö мыйкö видзöдалiгтыр корсьысьö.

Пондiсны ставныс шенасьны шапкаясöн да горзыны: «Татчö, татчö!.. Татi шыльыд! Эн пов!»— збоймöдiсны лётчикöс думсьыныс. Но лётчик пуксис аслас корсьöминö — вундöм идзпод вылö: эз кöсйы сöветскöй лётчик талявны-лякны коллективлысь весиг керка места пасьта кöдза тыра му... Öд вöлi сылöн тыр права, пикö воöм бöрын, государственнöй машинаöн пуксьыны кöть кытчö! Лётчикыс вöлi воштöма лэбзян направлениесö — нырвизьсö: вöлi кыз руа арся лун, да содтöд рытладор нин, кадыс — рöмдö, а сотаныс (горючöйыс) вöлöма этша, сiйöн невöляысь и лоöма му бердö увтасмöдчыны да пуксьыны... Тайö шусьö удж водзын вежавидзöм, удж уважайтöм!

И локтö син водзö, сувтö паметьö мöд «картина»— помещикдырся, барщина кадся: сiдз жö ар, кыдзи öнi, вундан кад. Роч крепостнöй крестьяналöн ыбъяс, муяс... Нянь идравтöм на, вундытöм. (Ни жнейка, ни трактор, ни аэроплан, некöн нинöм сэтшöмтор, дерт, эз дукыс вöв.) Но вöвлi произвол.

Укайтö-гöняйтлö верзьöма вöла, понъяса, уна отсасьысьяс чукöрын, помещик-пан. Сю муяс, зöр муяс выв-тi... крестьянскöй наделъяс йöртi... вöтлысьö, «травитö» кочöс... Ляксьö, водö вöвъяс, понъяс кок улын сю, ид, зöр... Пöрласьöны чумалияс, пазалöны кольтаяс... А кöч быттьö «наросьнö» дзебсясьö медтшöкыд сю пытшкас...

Гашкö, норасян, кодлыкö жалуйтчан! Кодлы?— Помещик — медыджыд, законсьыс вылын. Судтöг, ас суднас вермас ыстыны Сибирö, вузалас, вежсяс мöд помещикköд понйöн да мортöн воча... Нинöм он кер, нинöм он вöч, он лысьт шыасьны, кодыр сiйö кыйö кöч.

Кыйöны и миян Вöльдiнса кочтö, и кыйлiсны векcö, но эз «для забавы» мöдлы вред вочömöн, а аслыныс да государстволы ыджыд пользаöн: таво на Вöльдiнса пушторгын агент Савич чукöртiс бур пушнина урожай — кöч куöн, ур куöн и мукöд зверь куöн, кыйсьысьяс бара на

сетісны Сöвет страналы зарни-валюта уна тысяча дон; кöчьяснас вердісны вöр лэдзысьясöс; кыйöны кöчöс — капканöн, лэчкöн да лыйöмöн; а пöльяс кыйлöмаöсь кöчтö «пыльöм»-öн да гуöн (кодъясны сыв му дырйи арнас гуяс да маскируйтасны, «йиркъясны» вöсньыдик ньöръясöн да лыскöн, и тöвбыд сиасясны-кыйсясны); сёи бокшаясöд, нюкысъяс пöлöн вöрöд пондан мунны да мукöддырйи друг гургысян-вöян, ичöтик гуыд нитшнас ув сорыс саялöма-«бурдöма» да он и казяв.

* * *

1902 воö Вöльдінö важ земство восьтыліс первойысь школа; ичöтик дзескыд крестьянскöй керкаын кык десятка велöдчысь челядь вöлі... Но кулöм «наука» места вылас и кувсьыліс,— ни öти мортöс эз вермыв тыдовтчöдны-босьтчöдны да петкöдны асланыс сиктысь водзö. Сöмын Октябрса революция бöрын заводитöны тыдовтчавны активнöй культурнöй йöз. Но медся ёна босьтсьöны реконструкция кадсянь, первойя пятилетка вояссянь. Сні уна нин велöдчö-сюсьмöдчö областнöй да краевöй каръясын. Унаöн служитöны сöветскöй учрежденіеясын район пасьта и областьын. Культуралань мунöны чожа. Петöны выль сöветскöй йöз. Вöльдінса уджалысь йöз пöвстысь Эжва йылын медводз тыдовтчöны вöр фронтвывса удж геройяс, медводз найö заводитчöны перестраивайтчыны индустрияа олöмö: оз пröста налöн колхозныс шусьы «Вöр фронт» нимöн; кыдз лозунг найö сувтöдісны ас водзаныс сійö нимсö! Надежнöя тувччалöны найö колхознöй кöзяйствоöн судзсяна, культурнöя олöмö.

Эмöсь нин Вöльдінлöн аслас знатнöй, почёта йöз, удж геройяс (шуам найöс сідз, кыдз шуöны гортаныс, пröстö коми ног —«вичавтöг», «овнаавтöг», сы понда налöн шедöдöм правоыс оз чин): скöтница — мöсъяслöн, кукъяслöн тöждысьысь ань — Иван Парась, кодöс тöдö область и край, коді аддзывліс Москва и Кремль; краснöй партизан Öньö Иван; вöр фронт уджвывса ударникъяс — Мик Иван Вась, Семен Степан, Ёгор Семö Öльöксей, Иван Опонь; бригадир Митröпан Павел; кыскасьысьяс — збой, авъя нывъяс — Микол Наталь, Ёгор Матрен и мукöд унаöн,— дружнöй колхознöй семья, öтважнöй войтыр...

Вежсьö и ортсыыс сикт чужöмлöн — выль скöтнöй дворъясöн, колхознöй выль керкаясöн. Дворец кодь ыджыд да мича сулалö сикт шöрас мыльк йылын выль

школа! Сё лыда велӧдчысь челядь — зонпосни, нывъяс — быдмӧны-велӧдчӧны ас, чужан, гӧгӧрвоан кыв вылын. Оз мёртвӧй наука велӧдны — сӧветскӧй школа олӧмыс кодь жӧ ловъя. И олӧны-быдмӧны, велӧдчӧны гажа, кыпыд дворец-керкаясын, шумӧн-гажӧн тырлӧны кыпыд классъяс ворсігъясӧн...

* * *

Уна нин кольӧма во,— сулалӧ Вӧльдін Эжва ю йылын, ылын. Уна нин воліс гожӧм и тӧв — усьлі, сывлі лым, кынмывліс, воссьывліс Эжва рыӧн [1]. Быд во тулысын Лун саридзсянь —«сювчӧж-котырӧн, юсь-кельӧбӧн»— волывліс вадор пӧтка, мича бордтывъя утка, и горзігтыр, чужан муыскӧд прӧщайтчиг, лэбліс бӧр арын. Быд во катліс и кывтліс Вой моресянь гӧрд чигъя чими кульмыны...

И сулаліс сикт. И олісны сиктын йӧз. Унапӧлӧс инмывліс тӧв,— быгӧдіс лым, пожъяліс зэр, воймӧм керка стынъясӧ, стенъясӧ швачӧдліс шер... Стракӧн повзьывліс пуж водзвылын мужиклӧн сьӧлӧм. Повны лолі унаысь царскӧй чиновник водзын...

Эз нин этша поколение вежсьы Вӧльдінлӧн. Но сэтшӧм этша ми тӧдам, сэтшӧм этша кольӧма памятникыс важ олан нэмъясысь. Ӧнія выль поколение сы могысь шудаджык — гижас ӧнія олӧмсӧ и тшӧтш важсӧ бурджыка миянысь...

Вӧльдін, Вӧльдін! Мыйтӧм ме тэ йылысь эг туясь да гиж, но загадкаӧн на колин, сулалан син водзын аслад Чудь-ина нимъяснад, овмӧдчылӧмнад... Но ме туяла на тэнӧ! Ката Вӧль юӧд, муна «Мӧска-пас» ордым кузя, Оч пармаясӧд рытыв-войвыв... Кывта Мезань юӧд, воа Беломорьеӧ, Кардорӧ [2] — Двина ю вом дорын сулалысьӧ...— Сэн аддзывлі ме еджгов синъяса, руд пӧим юрсияса чудь потомок нылӧс.

1936

---

[1] Рыӧн — йиыс кылавтӧг, аслас визувнас ва воссьӧм.
[2] Кардор — войдӧр тадзи шулісны коми йӧз Архангельск.

КӦРТ ТУЙ ПӦЛӦН

(Вагон ӧшиньсянь)

«Кодысь нӧ пышйӧ?
Кодӧс нӧ вӧтӧдӧ?
Гашкӧ нӧ суӧдны
кодӧскӧ кӧсйӧ?
Пышйӧдӧ менӧ-ӧ, кодӧс,
войвылысь лунвылӧ нуӧ?..
— Кадсӧ тай сувтӧдӧ,
дженьыдик нэмпомсӧ мортлысь
содтыштны кӧсйӧ...

Ылӧ нин коли Коми му... Киноκартинаын моз вежласьӧ син водзын: воласны сиктъяс, каръяс, вӧр діяс, эрдъяс; оравлытӧг сярвидзӧны телеграф сюръяяс, чача кодь стрелочник будкаяс туй пӧлӧн; лӧз вӧнь моз нюглясян чукыль-мукыль кольӧны бӧрвылӧ юяс...

Надзмылас, ӧддзылас, дзикӧдз йӧрмылас, доддявлытӧм чань моз чепсасьӧ поездным миян. Дӧлӧдӧ-нуӧ, тӧвзьӧ борда моз, пуркйӧ сьӧд тшынӧн, горзӧ зверь моз:

— Э-э-эй! Код сэні — кеж!..

Ворсігтыр мунӧ, ошйысьӧ сюсьлуннас, этшнас [1]: шердйӧ-пыркӧдӧ вагонын таг колльӧс моз мунысьӧс. Мукӧддырйи «т-тан!»— сувтас друг, кокйывсьыд тур-тармунан. Паныдасьласны кык поезд орчча туйӧд: с-сяррмунӧ сӧмын.

Кымын водзӧ, сымын ёнджыка вежласьӧ туй пӧлӧн. Шочаммӧны вой пуяс, паськалӧны эрдъяс. Со, тонӧ Волга нин лӧзалӧ ылын... Полігтырйи, ньӧжйӧник ышлолаліс-ыпкис —«п-ппо-ла... п-ппо-ла»...— вуджис-кыссис пос вывті паровоз.

---

[1] Э т ш — ыджыд вын.

Вежсьӧны инъяс, вежсьӧны вочасӧн и йӧзыслӧн уджъясыс: тшыналӧны завод трубаяс, кузьыс-кузь фабрик стрӧйбаяс пуксисны. Мунӧны лунвылӧ войвывсянь кер тыра, пӧвтыра кузьыс кузь поездъяс, джуджыда грузитӧм вагонъяс... Найӧлы панидӧн лунвылысь сьӧкыда локтӧны увтасджык платформа-вагонъяс: кӧрт тырӧн, сьӧд из шом тырӧн... Брунӧдчӧ-гольӧдчӧ кӧрт, топыда мӧрчӧдчӧма вагонъяс пыдӧсӧ шом... Дзенӧдчӧны вагонъяс пружина буфернас, ӧтмӧда-мӧднысӧ тойлӧны шуаліґтыр: «водзӧ сет... водзӧ сет»... Тюрӧны рельс кузя слӧн туша гырсяӧсь чугун-кӧрт бӧчкаяс нефть тырӧн... (Коркӧ и миянысь, комиысь, мӧдӧдчас тадзи жӧ — шомыс-и, нефтыс-и, кӧртыс!)

Водзӧ... Сувтовкерлас муртса кежлӧ поезд, и — водзӧ нин бара. Москва!.. Дзугсьывліс-гӧрддзасьліс войвывсянь лунвылӧ пукалан туй. Ӧтлаасьліс татчӧ: лунвылыс, войвылыс, рытылыс, асылыс — ставыс. Чераньвез тыв сетьӧ кысисны туй вожъяс. Миллион йӧз чукӧрмылісны, сӧ поезд ӧтлаасьліс, быдсямасикаса тӧварыс-кӧлуйыс вежсис, ӧти здукӧн бергӧдчис зэв уна йӧз. А картіыс — жуӧны-ветлӧны, улича тырнас визувтӧ шызьӧм кодзувкоткар моз...

Москва — шӧр СССР-лӧн. Москва — сьӧлӧмыс уджалысь йӧзлӧн. Москва — абу царь! Москва — лоӧ мам посни ас кывъя йӧзлӧн. Кыдзи тай сьӧлӧмвуж бердӧ локтӧны вирсӧнъяс ки-кокысь, тушаысь, юрысь, сідзи жӧ кыссьӧны татчӧ быд вожсянь, быд йӧзсянь налӧн нуӧдысь йӧзныс, туй индысь, тӧждысьысь мортъясныс. Тіпкӧ, оз дугдыв лун и вой, уджалӧ-пессьӧ сывтыртан ыджыд сьӧлӧмыс СССР-лӧн.

Водзӧ, лунвылӧ мунам. Колины фабрик-заводъяс Москва гӧгӧрысь. Налӧн лолалӧмныс вежсис нюдзвиж рӧма кушъясӧн, ыбъясӧн. Кузя пуксис тшӧтшкӧсін. (Кӧнсюрӧ сӧмын лайковъяс, сёнъяс...) Идралӧны турун: ытшкӧны, куртӧны, кыскалӧны гортаныс. Няньяс вежӧсь на. Сю — дженьыд, шобді — кузь, бур. Коськӧмъяс гӧрӧны...

Вӧр пуыд дона тан, оз туплясь пуа кӧлуйыд весь: рельс улысь вежлалӧм сісь шпалъяс идӧра туй пӧлӧныс тэчӧмны чипасъясӧ преникӧс моз; сюръяястӧ абу сюйӧма муас, кӧрт йылын сулалӧны; потшӧсъяс абуӧсь. Сиктъяс — гизь пуксьӧмаӧсь му боръяс пӧлӧн. Керкаясыс посньыдикӧсь, быттьӧкӧ куим чалькоста зорӧдъяс лясвидзӧны, воймӧмаӧсь, сьӧдӧсь. Кумъяс да мукӧд стрӧйбаяс

сӧмын нин турун юр гырсяӧсь; мукӧдыслӧн — идзасыс вевт вывсьыс киссьӧма, ордлыыс тыдалӧ, жервидзӧ, куш... Гӧлиника танъясын овлӧмаӧсь водзын: керка-картаӧн-и, сёйӧм-юӧмӧн-и, новлан кӧлуйӧн. Бурасӧ овмӧдчыныс — нинӧм вылын вӧлі: видз-му — ставыс помещик улын, нажӧткаяс — абуӧсь. Кытчӧ он бергӧдчы — сэні и помещик, туруныд «коса вомтыр» оз сюр, муясыд —«дукӧс тув» пасьтаӧсь, кыдз шуасны. Мун да и ов сэсся! Сиктъяс вылӧ видзӧдлан да ӧні важ пӧвстас кӧнсюрӧ тыдышталӧны нин Сӧвет дырся выль вӧчӧм керкаяс: кӧрт вевтаӧсь, пу вевтаӧсь, пелькиникӧсь.

Ӧтипӧлӧс зуркыд вагонын мунӧны быдсяма йӧзыс: служащӧй-и, рабочӧй-и, крестьянин-и.

Кылӧны сёрнияс уна кыв вылын. Оз повны, гораа чуксасьӧны мӧд вагонӧ татара, мукӧдъяс. Оз яндысьны асланыс кывсьыныс, сёрнисьыныс. Некод найӧс важмоз ӧлӧдысь, сералысь абу.

Нӧшта вешйӧг-мӧд мунім. Украина пуксьӧ. Кылӧ нин украинаса кыв: сёрни, гижӧд, сьылӧм... Вежсьӧны воймӧм рудіник керкаяс. Мыччысьӧны сад пӧвстті украинаса хатаяс, еджыдысь-еджыдӧсь, кыдзи тай оз сик дзоридзьяс вежж турун пӧвстын... («Майбырӧй, оланінӧй, муса Украинаӧй!». Дас во нин ме тэ ордӧдз эг волыв.)

Кушинъяс ӧтарӧ паськалӧны. Ыбъяссӧ синнад он судз: енэжтас помӧдзыс — кӧдзаяс пыр. Кӧдза костъясас коськӧмъяс плавгысьӧмаӧсь, дона сьӧд ноӧ пластъясӧн куйлӧны, зэв паськыд отаӧсь. Лӧзоввеж рӧма зӧр муяс гыльквидзӧны. Костъясас, на дорысь векньыдджык ота, лым кодь дзоридза гречаяс вольсассьӧны, еджыд шабді дӧра моз кузя люзьвидзӧны шонді водзын.

Вежсисны вӧр пуяс. Ылӧ нин колины пожӧмъяс, козъяс. Панидӧн локтӧны тыпуяс [1], топольяс джуджыдӧсь туй пӧлӧн, быттьӧкӧ стражъяс; латшкӧс яблӧк пуяс... Шочӧсь лунвылын юяс дай посниӧсь найӧ: ватӧмӧсь, ляпкыд кыръяӧсь, тыяс кодь лӧньӧсь... Пӧсь! Тывбордсӧ шевгӧдӧмаӧсь, чӧв сулалӧны мылькъяс йылын гырысь жбыргана тӧв мельница кумъяс. Лӧньӧсь на ӧні. Регыд и найӧ жбыргыны мӧдасны, зарниа сю шобді изны.

Харьков. Тані вундӧны нин. Мӧвкйӧны-шеналӧны кузь пуа косаӧн мужикъяс сю, бӧрвывтіныс бабаяс вӧнявлӧны кольтаӧ... Волісны бахчаяс, подсолнечникъяс

[1] Тыпу — дуб (важ коми ним).

дзонь муясӧн, вижӧсь... Гырысь телегаӧ доддялӧм ӧшъяс... Поводдя — кос. Шондіа — пӧсь. Косьмӧ гож водзын чипасӧ тэчӧм кирпича идзас пес... Няньяс еджыдӧсь, воӧма.

Дзик нин степь пуксис... Сьӧд саӧн бусалӧны туйяс. Шыльк кыскӧма тшӧтшкӧсін, дор ни пом некӧн оз тыдав... Няньыс! Со тай кӧні вӧлӧма СССР-лӧн нянь кумыс! А муяс пыр на паськыдӧсь-паськыдӧсь! Ытшкӧны нянь-яссӧ тані 2—3 вӧла машинаясӧн. Бӧрвывтіыс чукӧртӧны турун юрӧс моз. Пуркйӧ-бусалӧ машина. Шаргысьӧ-чегӧ кос идзас, буссьӧмаӧсь вундысьяс.

Войвылын миян тулыс на сулалӧ вӧлі: быдмӧ, дзоридзалӧ — веж. Тані со тулысыс ылӧ нин кольӧма, гожӧмлӧн помыс нин тыдалӧ, тӧдчӧ турунъяс серти: дзоридзьяс — тӧвзьӧны, вотӧсъяс — кисьмӧма, турунъяс — унджыкыс вежӧсь нин...

Водзӧ мунам.— Эрд, эрд... Ӧти путор ни кусттор некӧн оз тыдав. Курганъяс тыдыштласны корсюрӧ ылын, быттьӧкӧ гырысь нянь тупӧсьяс шыблалӧма мунігмозыс кутшӧмкӧ важ багатыр... Тӧдвылӧ усины поэтлӧн кывъяс:

«Далеко, далеко,
от кургана курган»...

Пуркӧдӧ-мунӧ степь кузя поезд: лун, мӧд, вой, и бара вой, а помыс век на оз тыдав тшӧтшкӧсін степлӧн. Мӧд сутки помас коркӧ вӧлисти кутіс тӧдчыны неуна вежсьыштӧм: гырысь гы сера лоны пондіс мусерыс, кыдзи тай саридз ва ёна гыалӧм бӧрын оз вермы регыдӧн лӧньны — дыр на гыясыс лайкъяласны-лолаласны,— сэтшӧм жӧ пуксис мусерыс таті.

Ӧвтовтіс лунвывсянь уль руӧн... Тыдалӧ, абу нин ылын саридзыс ачыс.

Кыдзи тай сэзь дырйи парма чурк вӧр пу йыв вомӧн ылысянь тыдалӧ-лӧзалӧ, сідз жӧ енэжтас вежӧсас лунвылын мыччысис вочасӧн саридз, кельыдлӧз ваа...

Ори, помасис степь. Саридзӧ люкасис кӧрт туй.

1926

5834
ИЖЕМСКАЯ городская б-ка
Ухтинского район

ОГЛАВЛЕНИЕ

Тима Веньлӧн гижӧдъяс 3

СТИХОТВОРЕНИЕЯС

Коді Гӧрд му понда олӧ 17
Дорччысьяс 18
Қыланныд!.. 19
Том ёртлы 19
«Ытва» 20
Ниа 21
Тӧв паныд 22
Важ олӧм колльӧдӧм . . 23
Дубинушка 24
Ленин гу дорын . . . 25
Му вежандыр 31
Поэзия артмӧм 39
Менам кывъясӧн . . . 39
Ок, эськӧ!.. 40
Рыт-асыв кылӧм . . . 41
Шондібанӧй иноӧй . . . 41
Кодӧскӧ аддза кӧ ылысь 42
Уси тӧдвылӧ 42
Тувсов вой 44
Войвылӧ! 44
Тувсов войясын 45
Югыд вой, кӧдзыд вой . 45
Қайла видзӧдла... . . . 46
Веж, гажа лун 47
Майбыр Май 48
Тувсовъя 49
Гожся лунӧ 50
Гожӧм пом 50
Аръявыв 51
Ар 52
Тӧвланьӧ 52
Тӧвся туръӧб войӧ . . . 53
Қисьтӧ кельыд югӧр . . 54
Ур кыйигӧн 54
Пышкай 55
Ӧввӧ 56
«Немас дӧмас» 57

ПРОЗА

Тулыс воӧм 61
Поводдя вежсигӧн . . 62
Во гӧгӧр кытшовтӧм . . 62
Кер пӧрӧдӧм 64
Кер кылӧдӧм 66
Трипан Вась 70
Вартысь Ёгор 77
Ӧти... дас куим миллион лыдысь 79
Тшыг воӧ 88
Шог асыв 93
Сартаса биӧн 97
Коми сиктъясӧд 100
Кӧрт туй пӧлӧн 123

ТИМА ВЕНЬ

(*В. Т. Чисталев*)

ПРОЖИТЫЕ ГОДЫ

На коми языке

Художественное оформление В. Полякова

Редактор *Н. Попов.* Техн. редактор *П. Коданев.*

Сдано в набор 14/VI-1957 г. Подписано к печати 30/VII-1957 г. Формат 84×108 1/32 = 2 бум. лист. 6,56 печ. лист. (Уч-изд. лист. 6,0). Тираж 2000 экз. Заказ № 1777. Ц01012. Коми книжное издательство. Дом печати. Цена 4 руб. 25 коп.

г. Сыктывкар, Республиканская типография Полиграфиздата Министерства культуры Коми АССР